

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE UYGULANAN
ÜCRETSİZ YEMEK PROGRAMININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Büşra ELTAS

Yüksek Lisans Tezi

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

2025

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ BİLİM DALI

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE UYGULANAN ÜCRETSİZ YEMEK
PROGRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Evaluation of Free Meal Application Applied in Preschool Education)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra ELTAS

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mücella SAVAŞ YALÇIN

Erzurum
Ocak, 2025

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Büşra ELTAS tarafından hazırlanan “Okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi” başlıklı çalışması 29 / 01 / 2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Prof. Dr. Didem KOŞAR <i>Hacettepe Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Danışman:	Dr. Öğr. Üyesi Mücella SAVAŞ YALÇIN <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi:	Dr. Öğr. Üyesi Canan ALBEZ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

.... / / 202..

Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Refik DİLBER

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

... / ... / 20..

Aslı ıslak imzalıdır

Büşra ELTAS

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun / ... / tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun / ... / tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimimdeki en büyük şansım bilgi, görüş, önerileriyle yolumu aydınlatan; sabrı ve hoşgörüsüyle her türlü sorunda yanımda olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mücella YALÇIN SAVAŞ'a en derin saygı ve şükranlarımı sunarım. Her bilim insanı adayının onun gibi bir yol göstericiyle karşılaşması dileğiyle...

Tezimi büyük bir özveriyle değerlendiren, bilgi ve görüşleriyle beni yönlendiren, katkılarıyla çalışmamın nihai şeklini almasında önemli rol oynayan kıymetli Tez Jüri Üyelerim Prof. Dr. Didem KOŞAR ve Dr. Öğr. Üyesi Canan ALBEZ'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın veri toplama sürecinde zamanını ayırarak destek olan değerli okul yöneticilerine ve öğretmenlere gönülden teşekkür ederim.

Araştırmamı yürütürken sürekli fikir alışverişinde bulunduğum, yaratıcı bakış açılarıyla araştırmama değerli katkılar sunan kıymetli meslektaşlarım Suna DURLUPINAR, Leyla CENGİZ ve Beyza BAYRAM'a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca bana en çok inanan, her adımda güvenini ve sevgisini hissettiren canım babam Hilmi ELTAS'ı, araştırmam süresince her zorlukta yanımda olup bana yol gösteren, desteğini ve varlığını daima hissettiren kıymetli kuzenim Lütfi DURSUN'u sevgi, minnet ve rahmetle anıyorum.

Bu yolculuğu benim için kolaylaştıran, karşıma çıkan engelleri aşmamda bana tereddütsüz destek olan kıymetli abim Prof. Dr. Abubekir ELTAS'a ve kardeşim ve Dr. Öğr. Üyesi Ömer ELTAS'a en derin minnettarlığımı sunuyorum. Yalnızca bu süreçte değil, hayatımın her anında yanımda olan sevgili annem Nevşa ELTAS'a ve biricik ablam Esra ELTAS'a, verdikleri sonsuz destek, sabır ve sevgileri için yürekten teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans araştırmama maddi destek sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu TÜBİTAK'a (BİDEB) teşekkür ederim.

Büşra ELTAS

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE UYGULANAN ÜCRETSİZ YEMEK PROGRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Büşra ELTAS

Ocak 2025, 119 Sayfa

Amaç: Bu araştırmada, okul öncesi eğitim kurumlarında 2022-2023 eğitim-öğretim yılında uygulanan ücretsiz yemek programının okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemlerinden değerlendirici durum deseni kullanılmıştır. Veriler, programın uygulayıcılarından olan okul öncesi öğretmenleri ve okul yöneticileri ile görüşme yoluyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular: Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilere göre uygulanan ücretsiz yemek programı özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük ailelere maddi destek sağlayarak öğrenciler için eğitimde fırsat eşitliği sağlamış ve okula devam oranını artırmıştır. Ayrıca program, çocuklara sağlıklı beslenme alışkanlığı kazandırmış, iştahlarını artırmış, sağlıklı beslenme ile ilgili kazanımların gerçekleşmesine katkı sağlamıştır. Ancak uygulanan program yiyecek ve donanım konusunda israfa, ders süresinin kısalmasına, çocukların bazı kesimlerde sağlıksız beslenmelerine, ilgisiz ailelerin sorumsuzlaşmasına da yol açmıştır. Programa yönelik kaynak dağıtımı, menü planlaması, yemek dağıtımı ve lojistik konularında uygulama farklılıkları meydana gelmiştir. Programın uygulanması sürecinde yetersiz personel, fiziksel donanım eksikliği, bütçelerin eksik veya geç yatması, personele ekstra iş yüklenmesi, seçici/özel beslenen öğrenciler hususunda zorluk yaşanmıştır.

Sonuçlar: Okul öncesi eğitimde ücretsiz yemek programı yalnızca bir dönem uygulanmasına rağmen özellikle çocukların optimal beslenmesine ve eğitimde fırsat eşitliğine sağladığı katkılarla okul öncesi eğitiminin yaygınlaştırılması politikalarına destek olabilir. Ancak program uygulamaya geçirilmeden önce yapılan ön hazırlıkların yetersiz olması, personel yetersizliği ve paydaşların uygulama ile ilgili bilgi eksikliği süreci zorlaştırmıştır. Okul yöneticileri ve öğretmenler özellikle programın getirdiği uzmanlıkları dışındaki ek iş yükü nedeniyle programı gereksiz olarak değerlendirmişlerdir. Oysa programın uygulandığı kısa sürede bile sağladığı faydalar ve dünyadaki örnekleri göz önüne alındığında, ülkemizde de sürdürülebilir bir ulusal okul yemeği programı uygulaması gerekliliği açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi eğitim, ücretsiz beslenme, okul beslenme programı, ücretsiz yemek programı

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

EVALUATION OF FREE MEAL APPLICATION APPLIED IN PRESCHOOL EDUCATION

Büşra ELTAS

January 2025, 119 Pages

Purpose: This study aims to evaluate the free meal program implemented in preschool education institutions during the 2022-2023 academic year from the perspectives of school administrators and teachers.

Method: To achieve this purpose, the evaluative case study design, one of the qualitative research methods, was employed. Data were collected through interviews with preschool teachers and school administrators, who were the program implementers. The content analysis method was used to analyze the data.

Findings: According to the data obtained from the interviews, the free meal program provided financial support, particularly to low-income families, ensuring equal opportunities in education for students and increasing school attendance rates. Additionally, the program helped children develop healthy eating habits, improved their appetite, and contributed to achieving positive outcomes related to healthy nutrition. However, the program also led to food and equipment waste, shortened lesson durations, unhealthy eating patterns in certain groups of children, and increased irresponsibility among some indifferent families. There were variations in implementation regarding resource allocation, menu planning, meal distribution, and logistics. During the program's implementation, challenges such as insufficient personnel, inadequate physical infrastructure, delays or insufficiency in budget allocations, additional workloads for staff, and difficulties in accommodating selective or special dietary needs of students were encountered.

Conclusions: Although the free meal program in preschool education was implemented for only one term, it could support policies aimed at expanding preschool education, particularly through its contributions to optimal child nutrition and equal opportunities in education. However, insufficient preliminary preparations before the program's implementation, staff shortages, and stakeholders' lack of information about the program complicated the process. School administrators and teachers deemed the program unnecessary, mainly due to the additional workload outside their areas of expertise. Nevertheless, considering the benefits observed even in the short period the program was implemented and examples from around the world, it is evident that a sustainable national school meal program should also be established in our country.

Keywords: preschool education, free nutrition, school feeding program, free meal program

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	1
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	2
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
Giriş	5
Araştırmanın Amacı	9
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	9
Araştırmanın Sınırlılıkları	11
Varsayımlar	11
İKİNCİ BÖLÜM	12
Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar.....	12
Çocuklarda Sağlıklı Beslenmenin Önemi ve Besin Gereksinimleri	12
Okul Öncesi Eğitim ve Çocuğun Gelişimindeki Önemi	15
Okulun Sağlıklı Beslenme Üzerindeki Etkisi	16
Farklı Ülkelerde Uygulanan Okul Yemek Programları	17
Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu.....	20
Türkiyede Uygulanan Okul Beslenme Programları.....	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	26
Yöntem	26
Araştırma Yöntemi.....	26
Çalışma Grubu	27
Veri Toplama Araçları	28
Süreç.....	29
Verilerin Analizi.....	29
Araştırmacının Rolü	30

Doğrulanabilirlik ve Aktarılabilirlik	30
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	32
Bulgular, Yorum ve Tartışma	32
Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programının Olumlu Etkileri ve Sağlanan	
Kazanımlara İlişkin Bulgu ve Yorumlar	33
Eşitlik ve Katılım	34
Sağlıklı Beslenme Alışkanlığı	36
Etkinlik Sürecine Olumlu Etkisi	39
Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programının Uygulanmasında Okul Türleri Arasındaki	
Farklılıklara İlişkin Bulgu ve Yorumlar	41
Kaynak Dağıtımı	42
Yemek Dağıtımı ve Lojistik	43
Menü Planlama	45
Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programı Uygulanmasının Olumsuz Etkilerine İlişkin	
Bulgu ve Yorumlar	49
İsraf	49
Ders Süresi	52
Ailelerde Duyarsızlaşma	53
Sağlıksız Beslenme	54
Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programının Uygulanmasında Yaşanan Zorluklara	
İlişkin Bulgu ve Yorumlar	56
Personel	57
Fiziksel Donanım	58
Bütçe	60
Ekstra İş Yüğü	61
Seçici Beslenen/Özel Beslenmesi Gereken Öğrenciler	63
Okul Öncesinde Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının İyileştirmesine ve	
Sürdürülebilirliğine Yönelik Önerilere İlişkin Bulgu ve Yorumlar	65
Uzman Desteğı	66
Pilot Uygulama	68
Kurumlar Arası İşbirliğı	69
Merkezi/Kurumsal Uygulamalar	71
Seçilmiş Gruplar İçin Uygulama	73
Denetim	74
Sadece Özel Besinler	77

Eğitim.....	79
BEŞİNCİ BÖLÜM	83
Sonuç	83
Öneriler.....	84
Araştırmacılara Öneriler.....	87
KAYNAKÇA	88
EKLER	96
Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	96
Ek. 1 Form A: Okul yöneticilerine sorulan sorular;.....	97
Ek. 2 Form B: Öğretmenlere sorulan sorular;.....	98
Ek.3 izinler.....	99
ÖZ GEÇMİŞ.....	109

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. <i>Görüşme Yapılan Okul Yöneticilerine Ait Veriler</i>	27
Tablo 2. <i>Görüşme Yapılan Öğretmenlere Ait Veriler</i>	28
Tablo 3. <i>Programın Sağladığı Katkılar</i>	33
Tablo 4. <i>Okul Türleri Arasındaki Farklar</i>	41
Tablo 5. <i>Programın Olumsuz Etkileri</i>	49
Tablo 6. <i>Zorluklar</i>	57
Tablo 7. <i>Öneriler</i>	66

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Türkiye’de Yoksul* Çocuk (0-17 Yaş) Sayısı ve Oranının Değişimi.....	21
Şekil 2. Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre Yoksulluğun* Değişimi.....	22
Şekil 3. Temalar, Alt Temalar	32
Şekil 4. Programın Olumlu Etkileri ve Kazanımları Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar	33
Şekil 5. Okul Türleri Arasındaki Farklar Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar	41
Şekil 6. Programın Olumsuz Etkileri Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar	49
Şekil 7. Zorluklar Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar	56
Şekil 8. Öneriler Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar.....	65

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

AET: Agricultural Education and Training (Tarımsal Eğitim ve Öğretim)

CARE: Christian Action Research and Education (Hristiyan Eylem Araştırması ve Eğitimi)

CEP: Community Eligibility Provision (Topluluk Uygunluk Hükümleri)

CFT: Children's Food Trust (Çocuk Güvenli Beslenme Vakfı)

DGA: Dietary Guidelines for Americans (Amerikalılar için Beslenme Kuralları)

FAO: Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)

FSM: Free School Meal (Ücretsiz Okul Yemeği)

FSMP: Free School Meal Program (Ücretsiz Okul Yemeği Programı)

HHFKA: Healthy, Hunger-Free Kids Act (Sağlıklı Açlık Çekmeyen Çocuklar Yasası)

IFAD: International Fund For Agricultural Development (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu)

IVRS: Interactive Voice Response System (Etkileşimli Sesli Yanıt Sistemi)

MDM: Middle Day Meal (Gün Ortası Öğle Yemeği)

MDMP: Middle Day Meal Programme (Gün Ortası Öğle Yemeği Programı)

MEB TEGM: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü

MIS: Management Information System (Yönetim Bilgi Sistemi)

NIP: Nutrition Improvement Program (Beslenme İyileştirme Programı)

OECD: Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

PM POSHAN: Pradhan Mantri Poshan Shakti Nirman Scheme (Başbakan Beslenme Güçlendirme Programı)

PNAE: National School Feeding Program (Ulusal Okul Beslenme Programı)

RDA: Recommended Dietary Allowances (Önerilen Diyet Alımları)

RSPH: Royal Society for Public Health (Kraliyet Halk Sağlığı Derneği)

SBP: School Breakfast Program (Okul Kahvaltı Programı)

SFP: School Feeding Program (Okul Beslenme Programı)

SFVS: School Fruit and Vegetable Scheme (Ücretsiz Okul Meyve ve Sebze Programı)

SOFI: The State of Food Insecurity in the World (Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu)

TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

TÜBER: Türkiye Beslenme Rehberi

TTB: Türk Tabipleri Birliği

UFEF: Universal Free Eco-Friendly (Evrensel Ücretsiz Çevre Dostu)

UIFSM: Universal Infant Free School Meal (Evrensel Bebek Ücretsiz Okul Yemeği)

UNICEF: United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

WFP: World Food Programme (Dünya Gıda Programı)

WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

YİBO: Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Küreselleşmenin doğurduğu en önemli sorunlardan biri de yoksulluktur. Çocuklar ise yoksulluktan ve eşitsizlikten en çok etkilenen grupların başında gelmektedir. Yoksulluk nedeniyle ailelerin barınma ve beslenme şartları kötüleştikçe çocukların da gelişimsel ve sağlık sorunları büyümektedir (Kınacı, 2020). Çocuk yoksulluğu, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde giderek büyümekte olan küresel bir krizdir. İnsan hakları perspektifinden yaklaşıldığında çocuk yoksulluğunun sadece ekonomik bir sorun olmadığı, aynı zamanda hem felsefi hem de eğitimsel bir soruna dönüştüğü açıkça görülmektedir (Peters & Besley, 2014).

Çocuklar yoksulluğa daha doğmadan, anne karnında maruz kalmaya başlamaktadır. Gebelik döneminde annelerin yoksulluktan etkilenmeleri düşük doğum ağırlıklı bebeklerle ya da ölü doğumlarla sonuçlanmaktadır. Lohusalık döneminde ise özellikle annenin yetersiz beslenmesi, sütünün azalmasına veya kesilmesine bu da bebeğin yetersiz anne sütü almasına neden olmaktadır. Sağlıklı şartlarda yaşamayan, yeterli ve güvenilir besine ulaşamayan çocuklarda oluşan sağlık sorunları ilaç alamama, hijyenik olmayan sağlıksız koşullar gibi nedenlerle zamanla ciddileşmekte ve bebek ölümleriyle sonuçlanmaktadır (Kudubeş vd., 2017).

2023 TÜİK verilerine göre Türkiye’deki çocukların yüzde 31.3’ü “ciddi maddi yoksun” grubunda değerlendirilmektedir. Bu da ülkemizde yaklaşık 7 milyon çocuğun yoksulluk içinde yaşadığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca Türkiye’de 2024 yılına ait gıda enflasyon oranının Kasım 2024’te önceki yıla göre ortalama olarak 60.45 oranında arttığı görülmektedir (TÜİK, 2024). Enflasyondaki bu artış, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı hanelerde yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya erişimi zorlaştırmaktadır.

Yoksulluk çocuklarda yalnızca sağlık bakımından değil eğitim hususunda da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Ailelerin sosyoekonomik durumları, çocukların okula devamını, dolayısıyla akademik başarısını da etkilemektedir. Ebeveynler, okul masrafları nedeniyle çocuklarını okula göndermemeyi tercih etmektedir. Bunun bir sonucu olarak yoksul kesimlerde eğitim seviyesi düşmekte, bu da yoksulluğu daha da artırmakta, bu süreç bir kısır döngü şeklini almaktadır (Günaydın, 2018; Kudubeş vd., 2017). Bunun yanında yoksul çocukların sadece maddi yetersizlikler nedeniyle değil, sosyal olarak damgalandıkları ve dışlandıkları için de örgün eğitime devam etmedikleri gözlenmektedir (Gökkaya, 2023). Eurostat (Avrupa

Topluluğu İstatistik Ofisi)'ın analiz sonuçlarına göre, AB ülkelerinde yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan çocuk oranı yüzde 23.6 olarak belirlenmişken Türkiye'de bu oranın yüzde 44.3 olduğu tespit edilmiştir (Eurostat, 2025).

Toplumdaki sosyal ve ekonomik farklılıklar sonucu oluşan sorunların, çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla Türkiye'de ve dünyada özellikle sosyoekonomik bakımdan dezavantajlı çocukların gelişimini desteklemek amacıyla çeşitli politikalar geliştirilmektedir. Bu politikaların en önemlilerinden biri de birçok ülkede uygulanan okul yemeği programlarıdır. Çocukların okula devam oranını artırmak, sosyal dışlanmanın önüne geçmek, bu sebeplerle oluşan davranış bozukluklarını engellemek, çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini desteklemek bu programların öncelikli hedeflerindendir (Candaş vd., 2011).

Çocuk yoksulluğunda gıda güvensizliği ve açlık çocuklar arasında en yaygın problemler olduğundan, bu durum eşitsizliğin devamında bir köprü olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, politika yapıcılar hem yoksullukla mücadele etmek hem de eğitim politikası geliştirmek için çocuk beslenmesine yönelik müdahalelere giderek daha fazla odaklanmaktadır (Gordanier vd., 2020). Çünkü okul yemeği uygulamaları yalnızca çocukların beslenme ihtiyacını karşılayan bir uygulama değil, aynı zamanda toplumdaki kalıcı eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için kullanılan sosyal bir politika aracıdır (Türk Tabipleri Birliği [TTB], 2024).

Çocukların yemek masraflarının okul tarafından karşılanması, evdeki yemek masrafını ve ailelerin maddi yükünü azalttığı için eğitime katılımı da artırmaktadır (Aksoy & Çoban Sural, 2018). Yapılan araştırmalar okullarda öğrenciler için sağlanan ücretsiz öğle yemeği uygulamalarının ailede gıda harcamalarını yarı yarıya azalttığını, hanelerde gıda güvensizliğini düşürdüğünü, öğrencilerin sınav puanlarını yükselttiğini, okuldan uzaklaştırma cezalarını azalttığını göstermektedir. Ayrıca gerçekleştirilen okul yemeği uygulamalarının, düşük gelirli ailelerin diyet kalitesini yüzde 3 oranında iyileştirdiği tespit edilmiştir (Marcus & Yewel, 2022).

Öğrencilere okulda sağlanan besinler, çocukların toplam günlük gıda alımı açısından önemli bir beslenme fırsatı olarak görülmektedir. Okul yemeği programları birçok ülkede özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük çocukların beslenmesine sağladığı olumlu katkı ile vazgeçilmez bir halk sağlığı önlemi olarak değerlendirilmektedir. Hatta bazı ülke politikaları okullarda sağlıklı yiyecekler sunulmamasının çocuk haklarının ihlali olarak nitelendirilmektedir (Lucas vd., 2017).

2022 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programına (PISA) katılan OECD ülkelerinde, ekonomik nedenlerden dolayı haftada en az bir kez yemek yemeyen öğrenci oranı yüzde 8.1 olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de bu durum yüzde 19.2 olup neredeyse beş öğrenciden birinin haftada en az bir kez yemek yemedikleri tespit edilmiştir. Bu rakamla

Türkiye OECD ülkeleri arasında en yüksek açlık yaşayan çocuk oranına sahip ülke konumu ile dikkat çekmektedir (OECD, 2023). Ayrıca TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yayınlanan “Türkiye Sağlık Araştırması” verilerine göre 5 yaş altı çocuklarda yetersiz beslenme sonucunda gelişim geriliği oranı yüzde beş, zayıflama oranı yüzde 1.7 ve obezite sorunu yaşayan çocuk oranı ise yüzde sekiz olduğunu belirtilmiştir (TÜİK, 2023). Yine TÜİK ve UNICEF işbirliğiyle gerçekleştirilen “Türkiye Çocuk Araştırması” sonucunda her gün et ve tavuk gibi besinleri tüketen çocukların oranı yüzde 12 iken, makarna gibi tahıl içeren ürünleri tüketen çocukların oranı yüzde 62.4’tür. Araştırmada her gün meyve tüketen çocukların oranı yüzde 50 iken, sebze tüketen çocuk oranı yüzde 33 olarak ifade edilmiştir. Ayrıca araştırmada çocukların yüzde 42.2’si ise peynir ve süt gibi protein ürünlerini tüketemediklerini belirtmiştir (TÜİK, 2023). Berkman (2023) da Türkiye’de 9.4 milyon çocuğun ciddi gelir yoksunluğu nedeniyle beslenme yoksunluğu bulunan hanelerde yaşadığını, bu çocukların yüzde 41.8’inin et, balık, tavuk gibi hayvansal kaynakları tüketemedikleri için protein gereksinimlerini karşılayamadıklarını aktarmıştır.

Bu veriler okullarda verilecek ücretsiz yemeğin çocuklar için hayati derecede önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte salgın, iklim değişiklikleri, ekonomik krizler nedeniyle oluşan gıda fiyat artışları gibi küresel sorunlar yetersiz beslenme ve açlık riski ile karşı karşıya olan çocuk oranını artırmaktadır. Ücretsiz okul yemek programları bu riski azaltma yollarının en önemlileri arasında gösterilmektedir (ERG, 2022). Ancak ücretsiz okul yemeği programları faydalarına rağmen, her zaman ihtiyaç sahibi tüm çocuklara ulaşamamaktadır. Çünkü yemeklerin temini sadece okula devamla sınırlıdır. Örneğin COVID-19 salgını sırasında, birçok çocuk okulların kapanması nedeniyle ihtiyacı olmasına rağmen ücretsiz yemek hizmetine erişememiştir (Butcher, 2022). Dolayısıyla salgın sürecinde okul yemeği programlarının hayati önemi daha iyi anlaşılmıştır. Hatta Amerika’da CEP (Topluluk Uygunluk Hükümleri) doğrultusunda Evrensel Ücretsiz Yemek (UFM) programı 2014’ten itibaren yalnızca sosyoekonomik düzeyi düşük bölgelerdeki okullarda uygulanmaktayken, COVID-19 salgını ile birlikte tüm okulları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Andreyeva & Sun, 2021).

Okul yemeği programlarının dünyadaki uygulamalarına bakıldığında ilk kez 1900’lü yılların başında Norveç ve Danimarka’da gerçekleştirildiği görülmektedir. Daha sonra İsveç, Amerika ve dünyadaki pek çok ülke bu uygulamayı takip etmiştir. Uygulamalar genellikle süt, meyve gibi servisi kolay atıştırılabilir besinlerle başlamış, zamanla sağlıklı beslenme kriterleri göz önünde bulundurularak içerik artırılmış ve öğün şekline dönüşmüştür (Garipağaoğlu & Özgüneş, 2008). Dünyada genellikle ücretsiz beslenme uygulamaları WFP (Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı) desteği ile yürütülmektedir. WFP, 74 ülkede 76 kuruluşun desteği ile

düşük sosyoekonomik düzeydeki çocuklara beslenme desteği sağlamaktadır. 2023 yılında Ocak-Eylül ayları arasında ulusal programlar aracılığıyla 5 yaş altındaki 11.3 milyon çocuğa ücretsiz yemek yardımı sağlanmıştır. 2024 yılı için ise bu sayı 18.6 milyon olarak öngörülmektedir (WFP, 2024). Dünya genelinde okul yemeği programlarından faydalanabilen çocuk sayısı ise 418 milyondur (TTB, 2024).

Okul yemeği programları Norveç (1890), İsveç-Danimarka (1902), İrlanda Cumhuriyeti (1914), Şili (1920), Hindistan (1920), İsveç (1937) ve ABD (1939), Brezilya (1955), Kenya (1980), El Salvador (1984), Pakistan (1994) gibi yüzden fazla ülkede uzun yıllardır eğitimin bir parçasıdır. Buna rağmen Türkiye’de ise hala tam olarak uygulamaya geçirilememiştir (Bundy, 2009; Akt., Günaydın & Yıldız, 2015; TTB, 2024).

Türkiye’de üst politika belgelerinden bazılarında geniş kapsamlı bir ücretsiz okul yemeği programının uygulanmasına dair hedefler bulunmaktadır. Ülke vizyonunu uzun vadeli bir perspektifle belirleyen On Birinci Kalkınma Planı’nda (2019-2023) dezavantajlı bölgelerden başlanarak uygulanması planlanan bir okul yemeği programından bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra Sağlık Bakanlığı politikaları ve tedbirleri kapsamında ilkokullarda başlanacak bir okul yemeği programı Resmi Gazetede yayınlanan 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı’nda açıkça belirtilmiştir. Son olarak 2021 yılında gerçekleştirilen 20. Millî Eğitim Şurası’nda da “Okullarda ücretsiz öğle yemeği veya beslenme desteği sağlanmalıdır” kararı alınmıştır. Bu planlamalar doğrultusunda 2022-2023 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından okul öncesinde ücretsiz yemek programı hayata geçirilmiştir.

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanmaya başlanan ücretsiz yemek programı, çocukların temel beslenme ihtiyaçlarını karşılayanın yanı sıra eğitim ortamına olan katılımlarını ve eğitimden alınan verimi arttırmayı hedeflemektedir (MEB, 2023). Program, özellikle düşük gelir gruplarından gelen ailelerin çocuklarına eşit eğitim fırsatları sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Bu amaçla aynı dönemde okul öncesi eğitim kurumlarında velilerden aylık olarak talep edilen okul aidatı da alınmamıştır; ancak bir dönem uygulandıktan sonra hiçbir açıklama yapılmadan her iki uygulama da yürürlükten kaldırılmıştır. Halbuki Türkiye’de birçok kesim öğrencilerin beslenme ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla, okullarda ücretsiz yemek programlarının uygulanmasını uzun zamandır savunmaktadır. Türkiye Okul Yemeği Koalisyonu da yeterli beslenmenin çocuklar ve gençler için kamusal bir hak olduğunu ve her çocuğun bu haktan yararlanabilmesi için okul yemeği programlarının kapsayıcı ve kalıcı bir eğitim politikası hâline getirilmesini önermekte, uygulamaların kamu kaynaklarıyla finanse edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (TTB, 2024).

Okul beslenme politikaları çocukluk çağı beslenmesini desteklemek konusunda teorik olarak en önemli müdahalelerin başında nitelendirilse de okul ortamlarında uygulanması ve sürdürülmesi oldukça zor ve karmaşıktır (McIsaac vd., 2019). Ancak çocukların sağlığına ve eğitime olumlu katkıları göz önünde bulundurulduğunda programın uygulama şartlarının iyileştirilerek sürdürülebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, programın uygulanmasında görev alan okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri aracılığıyla programın etkileri nitel bir perspektiften incelenmiştir. Ayrıca, bu programın karşılaştığı zorluklar ve iyileştirilmesi gereken yönler ele alınmıştır. Araştırma, çocukların sağlıklı gelişimlerine ve eğitim fırsatlarına katkı sağlayan sosyal politikaların etkisini anlamaya yönelik literatüre önemli katkılar sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın bulgularının, gelecekteki benzer programların tasarımı ve uygulanması için yol gösterici olması beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, okul öncesi eğitim kurumlarında 2022-2023 eğitim-öğretim yılında uygulanan ücretsiz yemek programının okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

Okul öncesinde uygulanan ücretsiz yemek programının uygulanmasına yönelik okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüş ve önerileri nelerdir?

- a) Ücretsiz yemek programının okul öncesi eğitimindeki olumlu etkileri nelerdir?
- b) Ücretsiz yemek programının okul öncesi eğitimindeki olumsuz etkileri nelerdir?
- c) Ücretsiz yemek programının uygulanmasında farklı okul türleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- d) Ücretsiz yemek programının uygulama süreçlerinde yaşanan sorunlar nelerdir?
- e) Ücretsiz yemek programının iyileştirmesine ve sürdürülebilirliğine yönelik okul yöneticilerinin ve okul öncesi öğretmenlerinin önerileri nelerdir?

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Küreselleşmeyle yeni bir düzen alan dünya, insan yaşamında da pek çok değişikliğe yol açmış, yeni düzende toplumsal eşitsizlikler giderek artmıştır. Çevrelerinden doğrudan ve dolaylı yollardan hızla etkilenen çocukların bu ortamda sağlıklı bir yaşam kültürü oluşturmaları, yeterli ve güvenilir besine ulaşmaları da giderek zorlaşmaktadır. Çocukların yeterli besin alımıyla dengeli beslenmesi, fiziksel ve bilişsel gelişimlerinin yanında hastalıklara karşı dirençlerini de artırmaktadır. Günümüz ekonomik koşullarında, ülke sağlık politikalarının ana hedefi olan sağlıklı toplumu oluşturabilmek için okullarda yalnızca sağlıklı beslenme

eğitiminin verilmesi yeterli değildir. Özellikle yoksul ailelerden gelen çocukların güvenilir ve sağlıklı besine ulaşımı da devletlerin politikaları arasında yer almalıdır. Uygulanacak yemek programları ile hem toplumsal eşitsizliklerin çocukluk dönemindeki olumsuz etkileri azaltılacak, hem de çocuklara sağlıklı ve bilinçli beslenme alışkanlıkları kazandırılabilir.

Çocuklara verilen eğitimin niteliği, bir ülkenin geleceğini şekillendirmektedir. Okula devam oranı ve eğitimin kalitesi arttıkça suça sürüklenme ve toplumsal eşitsizlik oranı azalmakta, yoksullukla dolaylı bir şekilde mücadele, dolayısıyla toplumsal bir iyileşme gerçekleşmektedir. Okul yemek programları da bu iyileşmenin bir parçasıdır. Okullarda uygulanan beslenme programları çocukluk döneminde optimum büyüme ve gelişme hedefini sağlamanın yanında beslenme sorunlarının neden olduğu ya da tetiklediği hastalıklara yönelik riskleri ve bu hastalıklar nedeniyle oluşacak devamsızlıkları da azaltmaktadır. Bu da eğitimdeki fırsat eşitsizliklerinin azalmasına katkı sağlayacaktır.

Birçok ülke, eğitimde başarıyı yakalayabilmek için Finlandiya gibi ülkeleri örnek alarak çalışmalar yapsa da eğitimdeki eşitsizlikler bu programların başarıya ulaşmasında sorun teşkil etmektedir. Eğitim alanındaki eşitsizlikler, zorunlu olmayan okul öncesi eğitimde başlamakta, okul öncesi eğitim alamayan çocuklar ilkokula hazır bulunuşluk seviyesi daha düşük olarak başlamaktadır. Bu fark temel eğitimde kendini göstermekte, ilerleyen kademelerde de artarak devam etmektedir. Öğrenciler arasındaki başarı farklarının başlangıcı ise temel eğitimdeki bu sorunlara dayanmaktadır (Özer vd., 2020). Yoksul aileler okul masrafları dolayısıyla zorunlu olmadığı için okul öncesi eğitiminden kolayca vazgeçmektedir. Okul öncesi dönemde okullaşma oranını artırmak, fırsat eşitliğini sağlayabilmek için 2022-2023 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından okul aidatları kaldırılmış, okul öncesi eğitim kademesindeki tüm öğrenciler için diyetisyenler tarafından hazırlanan menüler ücretsiz olarak sunulmaya başlanmıştır. Ancak bir dönem sonra, programın okullaşma oranına katkısı değerlendirilmeden uygulama sonlandırılmıştır.

Çocukluk çağı beslenmesi taşıdığı önem sebebiyle geniş bir literatüre sahiptir. Bu kapsamda pek çok ülkede uzun yıllardır yürülükte olan okul yemeği programları yapılan birçok araştırmayla incelenmiştir. Türkiyede ise 2022-2023 eğitim öğretim yılında ilk kez bir okul yemek programı uygulanmaya konmuştur. Program yakın bir geçmişte ve sadece bir dönem uygulandığından literatürde bu konuya ilişkin kaynak sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Öte yandan dünyadaki okul yemeği programı örnekleri incelendiğinde ülkemizde de böyle bir programın uygulanmasının gerekliliği açıkça görülmektedir. Bu çalışma ile bir eğitim öğretim dönemi sürdürüldükten sonra kaldırılan ücretsiz okul yemeği uygulamasının çocuklara, dolayısıyla topluma katkılarının ve eksikliklerinin değerlendirilmesi,

yaşanan problemlere çözüm önerileri getirilmesi hedeflenmektedir. Bunun yanısıra araştırmanın, uygulanan programın farklı ülkelerdeki uygulamalarla kıyaslanarak başarılı ve sürdürülebilir bir okul yemeği programı oluşturulabilmesi için politika yapıcılara yol gösterici olması beklenmektedir. Bu çalışma ile yapılacak değerlendirmeler ve sunulacak öneriler ışığında başarıyla uygulanabilecek bir okul yemeği programının temeline katkı sağlanması planlanmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma verileri, 2022-2023 eğitim öğretim yılında okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenleri ve okul yöneticileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ve MEB tarafından yayınlanan Yemek/Beslenme Hazırlama ve Dağıtım Kılavuzu yönergeleri ile sınırlıdır.

Bu araştırma, yalnızca Türkiye'de 2022-2023 eğitim öğretim yılında okul öncesi eğitim kurumlarında ücretsiz yemek programının uygulama sürecinde görev alan personelin deneyimleriyle sınırlıdır.

Araştırma, Ücretsiz Okul Yemeği Programı uygulamasından bir sene sonra yapıldığı için uygulama esnasında görev yapan okul yöneticileri ve öğretmenlere yer değiştirmiş olması ulaşılabilirlik açısından sorun yaratmıştır. Bunun yanı sıra uygulamanın üzerinden geçen zaman, detaylı bilgilerin hatırlanmasını zorlaştırmakla birlikte, tekrar dönülen eski sistemle ücretsiz yemek programını kıyaslayabilmek konusunda avantaj da sağlamıştır. Çalışma grubuna velilerin de dahil edilmesi planlanmış ancak öğrencilerin okul değiştirmiş olmaları bu değerlendirmeyi engellemiştir. Bu bağlamda programın öğrenci ve aileler üzerindeki etkileri doğrudan ölçülemediğinden katılımcı görüşleri doğrultusunda, dolaylı verilerden çıkarımlar yapılmıştır. Merkeze uzak, kırsal bölgelerdeki katılımcılarla, yaşanan ulaşım problemi nedeniyle yüz yüze görüşme yapılamamış, görüşmeler telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Varsayımlar

1. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin bilgi ve deneyimleri, görüşlerinin ücretsiz yemek programının etkilerini yansıtması açısından yeterlidir.
2. Katılımcılar, araştırmaya gönüllü olarak katılmakta ve görüşlerini samimi bir şekilde ifade etmektedir.
3. Araştırma sürecinde toplanan veriler, programın güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymak için yeterli derinliğe sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Çocuklarda Sağlıklı Beslenmenin Önemi ve Besin Gereksinimleri

Bireyin yaşam sürecinin doğru başlamasını sağlamak geleceği için esastır. Ancak bir yetişkin olarak sahip olduğu potansiyele tam olarak ulaşabilmesi için sonraki 7000 gün boyunca gelişimine yön verecek desteğin sağlanması da çok önemlidir. Yapılan son çalışmalar ilk 1000 güne odaklanılmasını dar bir yaklaşım olarak görmekte, ilk 8000 güne yönelik bütünsel bir bakış açısı önerilmektedir. Özellikle bu dönemdeki enfeksiyon ve yetersiz beslenme, bireyin gelişiminin önündeki kısıtlamaların başında yer almaktadır (Bundy vd., 2018). Bu dönemde sağlıklı beslenme alışkanlıklarının oluşması, bireyin yetişkinlik dönemi sağlık durumunu olumlu etkilemesi ve kronik hastalık gelişimi riskini azaltmaktadır (Salman & Günay, 2023).

Çocuğun hayatta kalmasının, büyümesinin ve gelişmesinin temeli iyi beslenmedir. Küreselleşme, kentleşme, eşitsizlikler, çevresel krizler, salgın hastalıklar gibi yaşanan olumsuzluklar çocukların beslenme durumunu etkilemekte, çocukların sürdürülebilir bir şekilde sağlıklı beslenmesine yönelik bugün ve gelecek nesiller için kritik zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde her üç çocuktan biri yetersiz beslenme nedeniyle sağlıklı olarak büyüyememektedir (UNICEF, 2024). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş BM Dünya Gıda Programı (WFP) ve Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından ortaklaşa yayınlan Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu (SOFI) 2022 raporuna göre, dünyada 5 yaşının altındaki 149 milyon çocuk, diyetlerindeki temel besin maddelerindeki kronik eksiklik sebebiyle büyüme ve gelişme yetersizliği yaşamaktadır. 45 milyon çocuk ise yetersiz beslenmenin ölümcül sonuçlarına maruz kalmaktadır. Bu da çocuklarda ölüm riskini 12 kata kadar artırmaktadır (FAO, 2022).

Yapılan çalışmalar beslenme yetersizliklerinin çocukların gelişim doğrultusunu değiştirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. 2018 yılında Çin’de Hunan eyaletinde kırsal bölgelerde okul öncesi dönemde pilot çalışma olarak uygulanacak ücretsiz besleyici öğle yemeği programı öncesinde 1293 okul öncesi öğrencisi çeşitli beceriler ve sağlık yönünden değerlendirilmiştir. Örneklemdeki çocuklardan yüzde 54’ünde gelişim alanlarından en az birinde gecikme saptanmıştır. Çocukların yaşa göre boy ve kilo ölçümleri için z-skoru ve anemi değerleri ölçülmüştür. Öğrencilerin bilişsel ve sosyo-duygusal becerileri ölçülmüş ve değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre çocuklardaki anemi ve bodurluk, çocukların

bilişsel performansı ile olumsuz yönde ilişkili bulunmuştur (Chen vd., 2021; Ogunlade vd., 2011).

Açlık, okul öncesi ve okul çağı çocukları için fiziksel ve ruhsal sağlıkları, akademik performansları açısından ciddi etkileri olan yaygın bir sorundur. Okul yemek programları gibi müdahalelerle bu sorunun çözülmesi, çocukların hayatlarını iyileştirmek için kritik öneme sahiptir. Çocuklardaki beslenme yetersizliği yalnızca kronik hastalıklarla değil daha zayıf ruh sağlığı, daha yüksek düzeyde kaygı, hiperaktivite, anksiyete ve depresyon ile de ilişkilendirilmiştir (Weinreb vd., 2002). Yoksul aile çocuklarının okul çağlarında yaşadıkları açlık durumu sonucunda daha zayıf psikososyal işlevselliğe sahip oldukları, daha yüksek düzeyde davranış sorunları yaşadıkları gözlenmiştir (Murphy vd., 1998). Aynı zamanda yaşadıkları açlık, çocuklarda görülen depresyon ile de ilişkilendirilmiştir (Weinreb vd., 2002).

Gıda güvensizliği, çocuklar arasındaki zorbalık davranışlarıyla da bağlantılıdır. Aç yattığını bildiren çocukların zorbalık deneyimleme ve saldırgan davranışlar sergileme olasılığı daha yüksek bulunmuştur (Edwards & Taub, 2017). Gıda güvensizliğinin yüksek olduğu bölgelerde ücretsiz okul yemeği sağlayan okullarda, öğrenci davranışlarında iyileşmeler ve disiplin ihlallerinde azalmalar görülmüştür (Gordon & Ruffini, 2018).

TÜBER (Türkiye Beslenme Rehberi), yeterli ve dengeli beslenmeyi “Büyüme ve gelişme, dokuların yenilenmesi ve çalışması için gerekli olan enerji ve besin öğelerinin her birinin gereksinim kadar alınması ve vücutta uygun şekilde kullanılması” olarak tanımlanmaktadır. Yeterli ve dengeli beslenme, yaşam kalitesinin artırılmasının yanında hastalıkların görülme riskini azaltmakta, protein enerji malnütrisyonunu, vitamin-mineral yetersizliklerini önlemekte ve daha pek çok beslenme kökenli sağlık sorunlarını minimize ederek koruyucu etki göstermektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022). Yeterli ve dengeli beslenme, yaşamın her döneminde önemli olmakla birlikte çocukluk ve ergenlik gibi büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu çağlarda daha kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Baysal (2021) da insan beslenmesini, büyüme, gelişme ve sağlığın sürdürülebilmesi için gerekli besin öğelerinin alınmasının yanında bireylerin erken yaşlarda bilişsel ve fiziksel gelişimi için gerekli en önemli çevresel faktörlerden biri olarak tanımlamaktadır. Zayıflık, protein enerji malnütrisyonu, Avitaminoz, enfeksiyon hastalıkları iyot yetersizlikleri, diş çürükleri, konstipasyon, gastroenterit, okul öncesi dönemdeki çocuklarda, besin alerjileri beslenmeden kaynaklı oluşabilecek sağlık sorunlarından (Çetin, 2019). Bu sorunlar çocukların büyüme gelişmelerinin yanında eğitimlerini de olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla çocukların bu dönemde yeterli ve dengeli beslenmeleri ve sağlıklı beslenme alışkanlıkları edinmeleri sağlıklı gelişimleri ve eğitimleri açısından oldukça önemlidir.

Okul öncesi dönem çocuklarının günlük RDA (Günlük Referans Alımı)'nın 1/4'ünü kahvaltıda, 1/3'ünü ise öğlede tüketmeleri gerekmektedir. Süt ve süt ürünleri içerdikleri kalsiyum minerali ile kemik ve dişlerin gelişimi ve sağlığı için en önemli besin kaynağıdır. Özellikle büyüme çağında olduklarından okul öncesi dönemde kalsiyum ihtiyacı arttığından çocukların günlük 2-3 porsiyon süt ve süt ürünü tüketmeleri önerilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

Kırmızı et, tavuk, balık, yumurta, kurubaklagil grubu ise özellikle demir içeriğiyle erken çocukluk döneminde artan demir ihtiyacını karşılayarak demir eksikliği anemisini önler. Ayrıca bu besinler içerdiği çinko minerali, nükleik asit ve protein metabolizmasında, hücre bölünmesinde, enerji metabolizmasında önemli rollere sahiptir. Bu nedenle okul öncesi dönemdeki çocukların günlük 1 yumurta, 1-2 porsiyon kırmızı et, tavuk, balık, ve 1-2 porsiyon kurubaklagil tüketmesi önemlidir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013).

Meyveler ve sebzeler, iyi bir lif kaynağı olmalarının yanında yüksek oranda vitamin, mineral, antioksidan ve fitokimyasal içermektedir. Büyüme ve gelişme, doku onarımı, kan yapımı, hücre yenilenmesi, diş ve diş eti, deri, göz sağlığı ile hastalıklara karşı direnç oluşmasında etkindir. İçerdikleri posa ile bağırsak ve kalp damar sağlığına olumlu etki etmektedir. Ayrıca bu besin grubunun obezite, hipertansiyon, tip 2 diyabet, kardiyovasküler hastalıklar, yaşla birlikte oluşabilen dejeneratif hastalıklar ve bazı kanser türlerine karşı da koruyucu oldukları bilinmektedir (Yücecan, 2008). Bu nedenle sağlık açısından bu besin grupları günlük diyetle önemli bir yere sahiptir. Okul öncesi dönemdeki çocukların günlük ikişer porsiyon sebze meyve tüketmeleri önerilmektedir. Sağlık açısından sebze tüketiminin ise daha koruyucu olduğu bilinmesine rağmen çocuklarda sebze tüketimini artırmak daha zordur. Bu durum meyvelerin içerdiği şeker oranına bağlı olabilir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

Çocukların günlük beslenmelerinde bağırsak sağlığı için 2-3 porsiyon tahıl, yarım porsiyon yağlı tohum tüketimi de içerdiği omega yağlar ve mineraller açısından çok önemlidir. Besine erişim azaldıkça yağlı ve karbonhidrat içeriği fazla olan besinlerin tüketimi artmaktadır; ancak okul öncesi çocuklarının beslenmesinde 15-20g yağ, 25-30g şeker tüketimi geçilmemelidir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

Okul öncesi dönem çocuklarına hızlı sindirilebilir ancak çok küçük olmayan parçalardan oluşan sert besinlerin verilmesi çiğneme kaslarının gelişimi için daha uygundur. Çocuğun mide hacminin genişlemesine paralel olarak diyetle sunulan besin miktarı da artırılmalıdır. İhtiyacından fazla besin verilen çocuklarda mide hacminin gelişiminden önce artırarak obeziteye davetiye çıkaracaktır. Sadece besin gereksinmesi değil lifli gıda, sarımsak-soğan, meyve-sebze tüketim sıklığına dikkat edilmelidir (Baysal, 2021).

Özetle çocukların bugün ve gelecekte fiziksel, bilişsel ve sosyal açıdan daha kaliteli ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri açısından sağlıklı beslenme büyük önem arz etmektedir. Geleceğe sağlıklı nesiller yetiştirebilmek, sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için çocukların yeterli ve güvenli gıdaya erişimleri sağlanmalı, bu konudaki politikalara öncelik verilmelidir.

Okul Öncesi Eğitim ve Çocuğun Gelişimindeki Önemi

Okul öncesi eğitim, bireyin yaşam boyu öğrenme süreci temel bir rol oynayan ve öğretilen, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişimi destekleyen kritik bir dönemdir (Güven, 2015). Çocukların okulda, ilkokula kadar aldıkları eğitim okul öncesi eğitim olarak tanımlanmaktadır. Okul öncesi eğitimde oyun, sanat, müzik gibi etkinliklerle çocukların sosyal, duygusal ve bilişsel yönleri desteklenerek temel bilgi ve becerilerinin temelleri atılmakta, çocukların gelişimi ve öğrenmeleri sağlanmaktadır (Çiftçi vd., 2023). Erken yaşta aldıkları eğitim çocukların zihinsel gelişimlerini hızlandırmakta, öğrenme süreçlerini olumlu yönde etkileyerek başarı olasılıklarını artırmaktadır. Analitik düşünme, problem çözme ve dil becerisi gelişen çocukların ilerde güçlüklerin üstünden gelmelerini de kolaylaştırmaktadır (Heckman, 2006). Eğitim ortamında, çocukların duygusal zekalarını geliştirmelerine olanak tanınmakta ve özsaygı ile öz bakım becerileri eğitimi yapılandırılmaktadır (Denham vd., 2014). Okul öncesi eğitim kurumları empati, işbirliği, paylaşma gibi kazanımlarla çocukların sosyal duygusal yönlerini geliştirerek gelecekte uyumlu ve ruhsal yönden sağlıklı bireyler olmalarına katkı sağlamaktadır (Barnett, 2011). Ayrıca yapılan analizlerle okul öncesi eğitimi alan çocuklarda suç işleme olasılıklarının daha düşük, yüksek gelir etme ve sağlıklı yaşam sürme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Heckman, 2006).

Okul öncesi eğitim kurumlarında verilen beslenme eğitimi de çocukların sağlıklı beslenme alışkanlığı kazanmasında oldukça etkilidir. Okul öncesi eğitimden faydalanan çocuklar faydalanmayanlara kıyasla besin gruplarına dair bilgi seviyesi, olumlu yeme alışkanlıkları göstermektedir. Ayrıca bu bilgilere sahip çocuklar eğitim almayan çocuklara göre daha bilinçli beslenerek gelişimlerini olumlu doğrultuda ilerletmektedirler (Çelik, 2024). Okul öncesi dönemdeki beslenme alışkanlıklarının yalnızca gelişim alanlarına değil yetişkinlikteki sağlıkları üzerinde bile önemli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle doğru beslenme alışkanlıklarının erken yaşlarda kazandırılması önem arz etmektedir (Rahul & Khandeparkar, 2021).

Sağladığı bu avantajlar okul öncesi eğitimi hem toplumdaki eşitsizliklerin giderilmesi, hem de çocukların gelecekteki başarısının şekillenmesi açısından önemli kılmaktadır. Ancak eğitime başlangıç seviyesi olan okul öncesi kademesinin öneminin gün geçtikçe daha iyi anlaşılmasına rağmen ülkemizde hala zorunlu kapsamda olmayışı ve ücretli olması,

sosyoekonomik düzeyi düşük kesimlerde bu kademedeki faydalanabilme oranını düşürmektedir. Bu nedenle eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi, okul öncesi eğitimde okullaşma oranının artırılması için geliştirilen politikalarda ekonomik açıdan dezavantajlı kesimlere yönelik stratejilere yer verilmeli, eğitimin finansal planlamasında bölgesel farklılıklar göz önüne alınmalıdır (Mercik, 2015).

Okulun Sağlıklı Beslenme Üzerindeki Etkisi

Çocuklar günlük beslenmelerinin önemli bir kısmını okul saatinde tüketmeleri gerektiği için, öğrencilerin beslenme sonuçlarını iyileştirilmesi amacıyla okullarda sağlıklı gıdalara erişimin artırılması önerilmektedir (Mansfield & Savaiano, 2017). Okul ise sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılabilmesi, besine ulaşamayan çocuklar için fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için bu dönemdeki bireylere toplu olarak etki edilebilecek en iyi ortamdır.

Okullarda öğrencilere besinlerin sunulmasında çeşitli yollar izlenmektedir. Öncelikle diyetle alınacak enerjinin, porsiyon miktarlarının belirlenmesinde çocukların fiziksel olarak aktifliği ve harcadıkları enerji, dinlenme süreleri, zihinsel ve fiziksel gelişim olarak hangi dönemde oldukları, okulda kalma süreleri dikkate alınmalıdır (Ryciak & Harton, 2018). Örneğin okul öncesi dönemde çocuklar tatlı gibi yiyeceklere düşkünlük gösterdiğinden özgür bırakıldıklarında temel gıdaları ihmal edebilmektedir. Bu olumsuz davranışları önlemekse ebeveynlere ve eğitimcilere düşmektedir. Ancak erken çocukluk dönemindeki çocuklara standart yemek yeme kurallarını öğretmek zor olabilmektedir. Bu nedenle eğitmenin ve ebeveynin çocukların sindirim fizyolojisini ve anatomik özelliklerini de göz önünde bulundurmaları önemlidir (Baysal, 2021).

Okullarda uygulanan programların değerlendirmelerine bakıldığında çocuk beslenme programları, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ve gıda güvensizliği olan ortamda yetişen çocukların hem diyet kalitesine hem de akademik performansına katkıda bulunduğu görülmektedir (Ralston vd., 2017). Ayrıca okul yemek programlarına erken maruz kalan çocukların bilişsel ve sağlık durumlarında uzun vadede iyileşmeler gözlenmiştir (Fang & Zhu, 2022).

Evrensel ücretsiz yemek programlarının genişletilmesinin, daha iyi akademik ve davranışsal sonuçlar ve iyileştirilmiş aile-okul ilişkileri de dâhil olmak üzere çok yönlü faydalar sağlayabileceği düşünülmektedir (Taylor vd., 2020). Programların, elverişsiz koşullardan gelen çocukların, çocukluk dönemindeki beslenme durumlarını iyileştireceği öngörülmektedir. Bu nedenle okul yemeği beslenme standartlarının güçlendirilmesi, sağlık eşitliği açısından önemlidir (Wang vd., 2023).

Okul yemeği uygulamalarının öncelikli hedefi yoksul çocuklar olmasının yanında ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocukları arasındaki giderek artan obeizte riski açısından da önem taşımaktadır (Günaydın, 2018). Okullarda sağlıklı beslenme davranışları kazandırılması yoluyla ve dengeli menüler sunulmasıyla yanlış beslenme kaynaklı obezite sorunları da azalmaktadır.

Farklı Ülkelerde Uygulanan Okul Yemek Programları

ABD’de okul yemeği konusundaki çalışmalar başkan Harry Truman tarafından 1946 yılından itibaren okul müdahaleleriyle ulusun çocuklarının beslenmesinin, sağlığının, refahının iyileştirilmesi amacıyla başlatılmıştır (Ralston vd., 2008). Öğrenciler ailelerinin gelir durumuna göre Ulusal Okul Öğle Yemeği Programı (NSLP) ve Okul Kahvaltı Programı (SBP) kapsamında okulda öğün yemeğinden ücretsiz ya da indirimli olarak faydalanmaktadır. 2010 yılında ise Sağlıklı Açlık Yaşamayan Çocuklar Yasası (HHFKA) çıkarılmıştır. Bu yasa planı kapsamında Community Eligibility Provision (CEP) yetkilendirilmiş, evrak yüklerinin azaltılarak yoksul çocukların ücretsiz yemek programından faydalanmaları kolaylaştırılmış, bu sayede programa erişimin artırılması ve ücretsiz yemekten tüm öğrencilerin faydalanabilmesi amaçlanmıştır. 2023 yılında toplam 13.7 milyon öğrenci ücretsiz öğle yemeğinden faydalanmıştır. Programın yaygınlaşması, öğrencilerin akademik başarılarına olumlu yönde etki etmiştir (Gordanier vd., 2020). HHFKA ile birlikte okul yemeklerinin besin kalitesi büyük ölçüde iyileştirilmiştir. Okul yemeği standartlarını detaylı bir şekilde açıklayan HHFKA yönergelerinde çocuklara daha düşük şeker ve sodyum, daha yüksek tam tahıl içeren menüler sunulması önerilmektedir (Roberts vd., 2022; Wang vd., 2023). Yapılan araştırmalar, bu yasanın getirdiği uygulamalarla öğrencilerin daha yüksek vitamin ve mineral değerlerine daha düşük enerji içeriğine sahip, daha besleyici yiyecekler tükettiklerini göstermektedir. Bu sonuç, özellikle düşük gelirli ailelerin çocukları için oldukça önem taşımaktadır (Johnson vd., 2016). Yapılan başka bir çalışmada ise HHFKA ile iyileştirilen beslenme standartlarının ilkokuldaki erkek çocuklarında daha sağlıklı kilo sonuçlarına etkisi olduğu, ancak uygulamanın kız çocukları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür (Vericker vd., 2019).

ABD’de ve Kanada’da uygulanan “Çiftlikten Okula” adlı ulusal okul yemek programı modelinde amaç hem çocukların beslenmesini iyileştirmek hem de yerel tarımı teşvik etmektir. Program, ABD’de Tarım Bakanlığı’nın Gıda ve Beslenme Servisi desteği ile uygulanmaktadır (Srinivasan, 2012). Program kapsamında öğrencilere bahçe çalışmaları, çiftlik ziyaretleri, ve yemek yapma atölyeleri gibi etkinliklerle tarım hakkında eğitim verilmektedir (Izumi vd., 2010). Bu modelde hem çocuklara gıda üretim süreçleri uygulamalı olarak öğretilmekte hem de yerel tarımın değerinin anlaşılması için çeşitli destek faaliyetleri düzenlenmektedir (Joshi

vd., 2008). Yapılan araştırmalar, iftlikten Okula projesinin, uygulandığı okullarda öğrencilerin eğitim becerilerini geliştirdiğini, büyüme oranlarını iyileştirdiğini ve tarıma olan ilgilerini artırdığını göstermektedir. Program özellikle gıda güvencesi sağlayarak çocukların sağlıklı beslenme olanağını arttırıcı etkileri ne çıkmaktadır (Joshi vd., 2008).

Eylül 2014'te İngiltere'de uygulanmaya başlayan, 4-7 yaş öğrencileri kapsayan Evrensel Bebek cretsiz Okul Yemeği (UIFSM) politikası Ocak 2015'te de İskoçya'da da uygulamaya konulmuştur (Parnham vd., 2022). Birleşik Krallık'ta merkezi olmayan, gıdaların belli standartlara göre düzenlendiği bir sistem mevcuttur. Ülkede 3 gıda programı uygulanmaya devam etmektedir. Kreş Sütü Programı kapsamında, Birleşik Krallık'ın tüm bölgelerinde AET'ye (Tarımsal Eğitim ve ğretim) katılan 5 yaşın altındaki tüm çocuklara, 189 mL/gün taze inek sütü verilmektedir. Devlet tarafından finanse edilen ikinci program olan SFVS (cretsiz Okul Meyve ve Sebze Programı) ile, 4-6 yaş grubundaki tüm okullara haftada 3 kez meyve ve sebze temin edilmektedir. nc programda ise, düşük gelirli hanelerde yaşayan tüm çocuklara ücretsiz okul yemeği sunulmaktadır. Bu porgramla 2014'ten bu yana İngiltere'de 4-7 yaş arası tüm ocuklara, İskoçya'da ise 4-8 yaş arası tüm çocuklara cretsiz Okul Yemekleri (FSM) sağlanmaktadır. Genellikle yemek standartları okul öncesi eğitime özel değildir. Okul yemeği programında okul öncesi eğitim için özel yemek standartları sadece İskoçya'da uygulanmaktadır. Menülerde ise çocuklara sağlıklı tabak yaklaşımıyla nişastalı gıdalar, meyve ve sebzeler, proteinler ve süt ürünleri sunulmaktadır (Lucas vd., 2017).

Finlandiya'da okul öncesi kademesinden lise sonuna kadar okullarda ücretsiz sıcak öğle yemeği hizmeti verilmektedir. Ücretsiz beslenme sistemi, okullardaki en iyi uygulamalardan sayılmakta, okul başarısını arttıran itici glerden biri olarak nitelendirilmektedir (Lukkarinen, 2013). Tüm ğrenciler için sağlanan sıcak yemeklerin öğrenme ıktıları üzerinde de olumlu etkisi bulunmaktadır (Sahlberg, 2007).

İsveç'te tüm çocuklara ücretsiz yemek sağlayan merkezi sistemde çocuklara özgü ve besleyici menülerin sağlanması esastır. 18 aylıkken başlayıp 15 yaşına kadar süren tüm eğitim sürecinde öğrencilere ücretsiz yemek verilmektedir. Program kapsamında tüm çocuklara yeterli besin değerine sahip sıcak yemek, salata büfesi, ekmek ve içecek sunulmaktadır (Lucas vd., 2017).

Güney Kore'de 1981 yılında yürürlüğe giren Okul Yemekleri Yasası kapsamında yoksul ailelerin çocukları için başlatılan FSMP (cretsiz Okul Yemeği Programı), 2010'lu yılların başlarında tüm öğrencileri kapsayacak şekilde genişletilmiş, 2013 yılında bu programdan yararlanan ğrenci oranı yüzde 100'e ulaşmıştır (Altındag vd., 2020). Güney Kore'de uygulanan bu okul tabanlı beslenme programının hedefleri; öğrencilerin sağlığının

iyileştirilmesi, geleneksel Kore beslenme şeklinin teşvik edilmesi ve çocukların daha sağlıklı beslenebilmesi için fırsatların genişletilmesi olarak belirlenmiştir (Woo, 2015). Son olarak çevre dostu evrensel bir ücretsiz okul yemeği programı olan UFEF (Evrensel Ücretsiz Çevre Dostu) konusunda çalışmalar başlatılmıştır (Gaddis & Jeon, 2020).

Hindistan, dünyadaki en fazla yetersiz beslenen çocuğun yaşadığı ülkedir; aynı zamanda en kapsamlı okul yemek programı olan Gün Ortası Yemeği (MDM) uygulamasına sahiptir. 1995 yılında merkezi hükümet tarafından başlatılan uygulama, Hindistan Yüksek Mahkemesi tarafından, çocukların maruz kaldığı gıda güvensizliğine yönelik bir sosyal koruma programı olarak görevlendirilmiştir (Chakrabarti vd., 2021). Ülkede ücretsiz olarak öğle yemeği sunulmasının ilk amacı eğitim maliyetini düşürerek okula kayıt sayısını, okula devam oranını ve eğitim başarısını artırmaktır. İkinci olarak ek beslenme desteği sağlayarak, ülkedeki çocuklar arasında yetersiz beslenme nedeniyle yaygın olan A vitamini ve iyot eksiklikleri, anemi oranlarını düşürmek ve bu sayede çocukların öğrenme yeteneklerini geliştirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca, çeşitli sosyo-dinsel ve ekonomik gruplar için ortak bir yemek alanı sağlayarak, sosyal adaleti sağlamak da programın hedeflerindendir (Hoque, 2023).

Gelişmekte olan ülkelere Çin'de de merkeze uzak, kırsal bölgelerde yoksulluk ve yetersiz beslenme oranları hala yüksektir. Okul öncesi dönem çocuklarının yüzde 33'ünde anemi, yüzde 11'inde bodurluk, yüzde 2'sinde ise zayıflık gözlenmiştir. Ülkede yoksulluğun azaltılması ve çocukların geleceğinin iyileştirilmesi için birçok çalışma yapılmaktadır. Çocukların sağlıklı büyümesine ve gelişimine yatırım yapmak, yetersiz beslenmeyle mücadele etmek amacıyla oluşturulan okul beslenme programları da bunlardan biridir (Chen vd., 2021). İlk ulusal okul beslenme programı olan NIP (Beslenme İyileştirme Programı) 2011 yılında kırsal bölgelerde yetersiz beslenen yoksul çocuklar için başlatılmıştır. Devlet destekli olarak ilköğretim ve ortaokul olmak üzere dokuz yıllık zorunlu eğitim sürecindeki tüm öğrencilere sunulmaktadır. Yemekler makul ücretlerle öğrencilere sunulmakta olup bunun yanında sosyal yardım uygulamalarıyla ücretsiz faydalanan öğrenci sayısı da oldukça fazladır (Wang & Cheng, 2022). Aynı şekilde Japonya'nın ilk kez 1947'de uygulamaya konulan okul yemeği programı da evrensel değildir ancak ücretsiz değildir; okul yemeği programına katılım zorunludur ve düşük gelirli aileler okul yemekleri için yerel ve/veya ulusal hükümetten mali destek almaktadır (Cohen vd., 2021).

Budapeşte'de okul beslenme programları 20. Yüzyılda, dini eğitime dayalı hayırseverlik uygulamalarıyla başlamıştır. 1920'lerden sonra ise devlet sorumluluğuna alınan okul yemekleri, aşevi gibi bir sisteme dönüştürülmüştür. Okul yemeği uygulaması kreşlerde başlamış, ancak zamanla kreşler yalnızca çocukları yemek için okula gönderdikleri, öğle

yemeğinden sonra çocukların ayrıldığı bir kurum haline gelmiştir. Bunu önlemek için yemekler okullara entegre edilmiştir (Umbrai, 2024).

Yetersiz beslenmenin yaygın olduğu Afrika'da uygulanan okul yemeği programlarının, özellikle çocukların eğitim ve sağlık sorunlarının tespitinde bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu programlar, çocukların hem fiziksel sağlıklarını hem de stratejik performanslarını desteklemektedir (Adelman vd., 2008). Afrika'da okul yemeği programları okul öncesi ve ilkokul kademesindeki öğrencilerin eğitim sonuçları ile pozitif ilişkili bulunmuştur. Beslenme eksiklikleri nedeniyle öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler, bu programlar sayesinde daha iyi bir odaklanma ve akademik performans göstermektedir. Bu da açlık nedeniyle kaybedilebilecek öğrenme zamanı riski açısından önem arz etmektedir. Okul yemeği programları, çocukların okula devam oranlarını artırarak okul terkinin korunmasında etkili bir rol oynamaktadır (Ogunlade vd., 2011). Program özellikle özellikle birçok bölgedeki ev işleri veya kardeşlik bakımı gibi okula devam edemeyen kız çocuklarının okula devam oranlarını artırmada kritik bir öneme sahiptir (Kazianga vd., 2009).

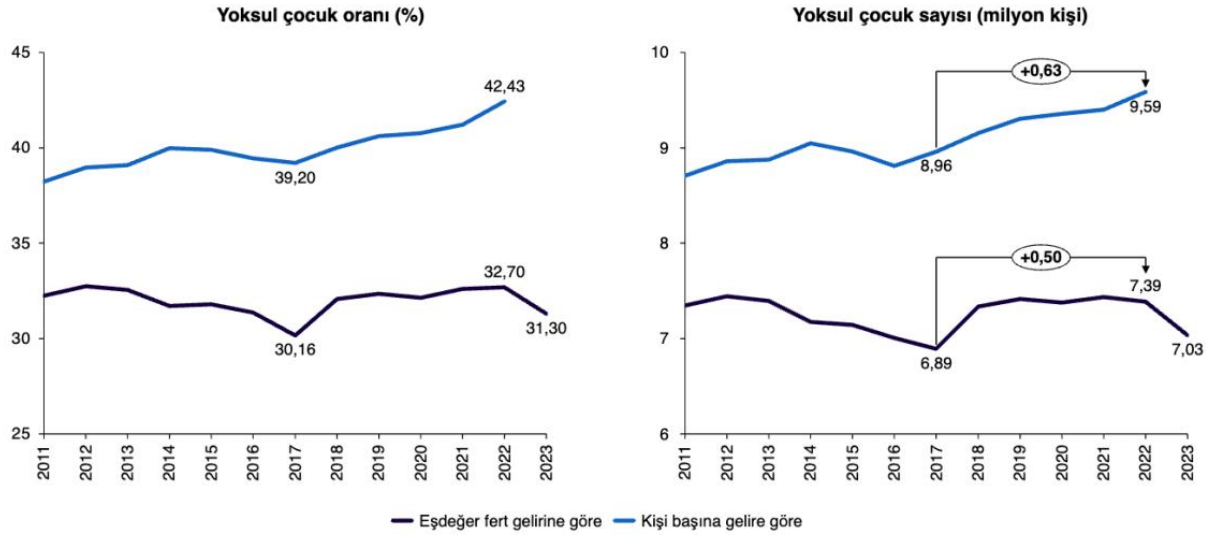
Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu

Eurostat tarafından tespit edilen ve gelir dağılımı eşitsizliğinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilen Gini katsayısı; 0-1 arasında değişen, 1’e doğru yaklaştıkça eşitsizliğin arttığını ortaya koyan bir değerdir. Euronews (2024) tarafından yayımlanan habere göre en son açıklanan 2022 verileri sonucu 0.426 Gini katsayısı ile Türkiye, AB ülkeleri arasında gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkedir. Küresel ölçekte değerlendirildiğinde ise Türkiye’nin 130 ülke içinde 28. sırada yer aldığı, dolayısıyla birçok Afrika ve Asya ülkesinden daha kötü bir konumda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra TÜİK de 2023 için Gini katsayısının 0.420, 2024 için ise 0.413 olarak tahmin edildiğini açıklamıştır (TÜİK, 2024). Gelir dağılımındaki bu eşitsizlik sonucunda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar da yoksulluğun etkilerini giderek şiddetlendirmektedir. Yoksulluğa karşı en duyarlı toplumsal grup ise hiç şüphesiz çocuklardır (Şener & Ocakçı, 2014).

Ülkelerin yoksulluğu belirlemek için kullandığı ölçütler, gelişmişlik düzeylerine göre birbirlerinden farklılık göstermektedir. Yoksulluk sınırı ülkeden ülkeye değiştiği için, yoksul olarak kabul edilen kesimlerin gelirleri de farklılık göstermektedir (Durgun, 2011). Ülkemizde ise yoksulluk eşiği olarak; TÜİK tarafından yapılan hesaplamalarda eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin yüzde 60’ı esas alınmaktadır. Bu gelir düzeyinin altında kalan hanelerde yaşayan 0-17 yaş grubundaki fertlerin, ülkedeki tüm 0-17 yaş grubundaki toplam fert sayısına oranı ise yoksul çocuklar olarak değerlendirilmektedir (Cunedioğlu & Uzunırmak, 2024). TÜİK verilerine göre 2023 yıl sonu itibarıyla 85 milyon 372 bin 377 olan

Türkiye nüfusunun 22 milyon 206 bin 34'ü, yani toplam nüfusun yüzde 26'sı 0-17 yaş grubunu içeren çocuklardan oluşmuştur (TÜİK, 2024). Bu veriler kullanılarak TEPAV (2024) tarafından yapılan hesaplamalara göre Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla yoksul olarak nitelendirilen çocuk oranı yüzde 1.3’tür. Şekil 1’de Türkiye’de 0-17 yaş aralığındaki yoksul çocuk sayısı ve oranının değişimi sunulmuştur.

Şekil 1. Türkiye’de Yoksul* Çocuk (0-17 Yaş) Sayısı ve Oranının Değişimi

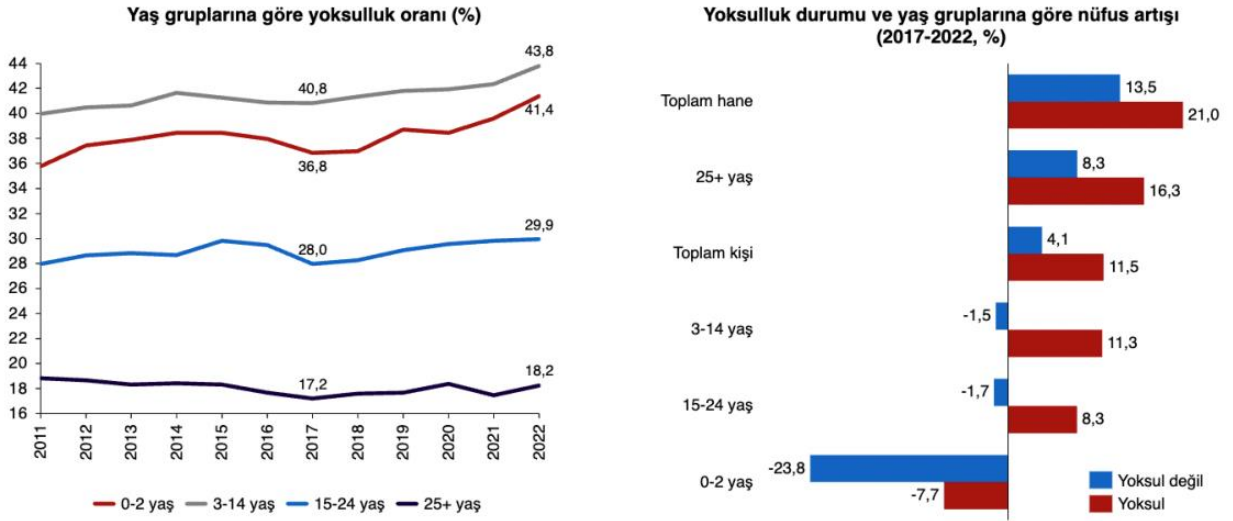
Kaynak: TÜİK, TEPAV hesaplamaları. * Yoksulluk eşiği olarak kişi ve eşdeğer fert başına kullanılabilir medyan gelirin yüzde 60'ı kullanılmıştır.

Not. Kaynak: Cunedioğlu ve Uzunırmak (2024)

Şekil 1 incelendiğinde yoksul çocuk oranının 2017’de hızla artmasına rağmen 2018-2022 arasında bu artışın azaldığı görülmektedir. 2023 yılında ise yoksul çocuk oranında bir önceki yıla göre azalma göze çarpmaktadır. Yoksul çocuk oranı hesaplamasında kişi başına gelir baz alındığında ise yoksul çocuk oranının 2016’dan itibaren artış eğilimini sürdürdüğü ve 2022 yılında yoksul çocuk sayısının 9.59 milyona, yoksul çocuk oranının ise yüzde 42.4’e ulaştığı tespit edilmiştir.

Yoksulluğun etkileri çocukluk çağında daha belirgin olmakla birlikte, farklı yaş gruplarında da değişkenlik göstermektedir. Şekil 2’de Türkiye’de yaş gruplarına göre yoksulluğun değişimi sunulmuştur.

Şekil 2. Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre Yoksulluğun* Değişimi

Kaynak: TÜİK, TEPAV hesaplamaları. * Yoksulluk eşiği olarak kişi başına kullanılabilir medyan gelirin yüzde 60'ı kullanılmıştır.

Not. Kaynak: Cunedioğlu ve Uzunırmak (2024)

Şekil 2’de TEPAV’a ait 0-17 yaş grubuna ait yoksulluk değerleri incelendiğinde ise 15 yaş altındaki fertlerde yoksulluğun daha yaygın olduğu görülmektedir. Yoksulluk oranı 2022 itibarıyla 0-2 yaş bebeklerde yüzde 41,4, 3-14 yaş çocuklarda ise yüzde 43,8 olarak hesaplanmıştır. 2017-2022 dönemindeki 0-17 yaş grubundaki fertlerdeki yoksul sayısının değişimi incelendiğinde ise çocuk ve genç kategorilerinde yoksul olmayan kişi sayısında düşüş olmasına rağmen yoksul kişi sayısında hala artış görülmektedir. Bebek kategorisinde ise, ülkedeki doğurganlık hızının düşüşüne bağlı olarak toplam kişi sayılarında azalma görülmektedir. Ancak yoksul bebek sayısındaki azalma, yoksul olmayan bebek sayısındaki azalmadan daha düşüktür. Bu durum, yeni doğan bireylerin yoksul hanelerde dünyaya gelme ihtimalinin zamanla arttığının işareti olarak kabul edilebilir (Cunedioğlu & Uzunırmak, 2024).

UNICEF’in (2023) AB ve OECD üyesi olan 39 ülkede gerçekleştirdiği “Zenginliğin Ortasında Çocuk Yoksulluğu” adlı araştırma verilerine göre, çocuk yoksulluğu sıralamasında ise Türkiye yüzde 33,8 oranıyla Kolombiya’dan (%35,8) sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ayrıca TÜİK 2023 yılı Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri sonuçlarına göre Türkiye’de 0-17 yaş aralığındaki her üç çocukta biri ciddi yoksulluk yaşamaktadır ve sosyal dışlanma tehdidiyle karşı karşıyadır (TÜİK, 2024).

UNICEF tarafından 16 Nisan 2001'de başlatılan “Evet Deyin: Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi” adlı kampanyanın 2006’da yayınlanan raporuna göre Türkiye’de yoksulluk riski en yüksek olan çocuk grupları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- ✓ Ailenin geçiminin sadece bir kişi tarafından sağlandığı büyük ailede doğan çocuklar,
- ✓ Eski tarım tekniklerinin ve büyük pazarlara sınırlı erişimin ailelerin geçim sağlayabilme olanaklarını tehdit ettiği kurak, dağlık, kırsal alanlarda büyüyen çocuklar,
- ✓ Aileleri yakın zamanda kentsel alanlara göç etmiş olan çocuklar,
- ✓ Kayıt dışı ve geçici işlerde çalışan ve bunun sonucunda düzenli bir gelire sahip olmayan anne-babaların çocukları,
- ✓ Örgün eğitim almamış ya da çok az eğitim almış, çoğu zaman vasıfsız olan ve ortalamanın altında para kazanan anne-babaların çocukları,
- ✓ Anne-babaları yetersiz istihdam edilen ve yeterli para kazanamayan çocuklar,
- ✓ Anne-babaları uzun süredir işsiz olan, engelli olan ya da engelli birine bakan çocuklar. (Akt., Özkan & Purutçuoğlu, 2011).

Yoksul çocuklar sağlık, barınma, beslenme, eğitim, kültürel aktiviteler gibi konularda mahrumiyetler yaşamaktadır. Bu bağlamda yetersiz beslenme, elverişsiz ortamlarda barınma, eğitimi bırakma, okulda başarıyı yakalayamama ve çocuk işçiliğine zorlanma gibi olumsuzluklarla mücadele etmektedirler. Bu durum çocukları hayattaki risklere karşı savunmasız bırakmakta, potansiyellerini gerçekleştirmelerine engel olmakta (UNICEF, 2011), genel yaşam koşullarını olumsuz etkileyerek gelecekteki fırsatlarını kısıtlamaktadır.

Aktarılan veriler, Türkiye’deki çocuk yoksulluğunun ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Bu olumsuz tablonun giderek ağırlaşması, çocuk yoksulluğunu önlemeye yönelik politika ve hizmetlerin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Çocukların yoksulluktan kaynaklanan olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla birçok çalışma yürütülse de, okul yemeği programları bu uygulamalar arasında en etkili çözümlerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Türkiyede Uygulanan Okul Beslenme Programları

Arslan (2001) tarafından gerçekleştirilen araştırma verilerine göre, Türkiye’de beslenme programlarının uygulanmasına 1956-1957 yıllarında UNICEF’in (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) katkılarıyla başlanmış, 1959-1960 yıllarında bu gıda yardımına CARE (Christian Action Research and Education) de katılmıştır. 1965’ten sonra UNICEF yardımlarının teknik alanda kullanımı tercih edilmiş, okul gıda yardımları CARE katkılarıyla devam etmiştir. 1973-1977 yıllarını kapsayan III. Beş Yıllık Kalkınma planı kapsamında CARE yardımları da devre dışı bırakılarak hükümet tarafından öğrencilere pirinç, un, süt tozu ve

margarin yardımı yapılmıştır. Ancak Tan (2003), bu uygulamanın sürekli hale getirilemediğini ve sonlandırıldığını aktarmıştır. 1984-1988 yılları arasında ve 2002-2003 eğitim öğretim yılında ise yalnızca seçilen illerdeki öğrencilere 200mL süt dağıtımı yapılmıştır (Akt., Garipağaoğlu & Özgüneş, 2008).

Sekiz yıllık eğitimin zorunlu hale gelmesiyle yaygınlaşan taşınabilir eğitim uygulaması kapsamındaki öğrencilere uzun yıllardır ücretsiz yemek hizmeti sunulmaktadır. Bu kapsamda MEB tarafından ücretsiz yemek hizmeti verilen öğrenci sayısında zamanla iyileştirmeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerle taşınabilir özel eğitim öğrencileri de ücretsiz yemekten faydalanabilecek gruba dahil edilmiştir. Ayrıca sağlık kuruluşlarında staj yapan mesleki eğitim öğrencileri de ücretsiz yemek hizmetinden yararlanmakta, öğrencilere staj yaptıkları sağlık kurumlarında yemek yiyebilme olanağı sağlanmaktadır (Özer vd., 2020).

Son olarak 2022-2023 eğitim-öğretim yılında okul öncesi eğitim kademesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ücretsiz yemek uygulaması başlatılmıştır. Okulların türüne, fiziki koşullarına ve öğrenci sayısına göre planlamalar yapılmıştır. Ayrıca okullara menü yönetimi, denetim süreçleri, üretim, yemeğin/beslenmenin dağıtılması, tedarik ve depolama, servis sonrası işlemler konusunda hizmet desteği sağlanmıştır. Velilerden gerekli izinler alınarak öğrencilere bir öğün yemek temin edilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü [MEB TEGM], 2023). Bu programa yönelik öğretmenler özellikle öğrencilere fırsat eşitliği sunması bakımından programı faydalı bulmuş, ayrıca düşük sosyoekonomik düzeydeki çocukların diyetlerindeki besin çeşitliliğini artırması, farklı besinleri tanımalarına da katkıları olduğunu belirtmişlerdir (Gümrah & Tunçer, 2023). Bununla birlikte uygulanan program öğrencilerin iştahını artırarak sağlıklı beslenme alışkanlıkları kazanmalarına da katkı sağlamıştır. Aynı yemeği yemeleri, çocuklar arasındaki iletişimi artırmış, öğrencilerin daha mutlu oldukları gözlenmiştir. Öte yandan finans, personel ve planlama konusunda sorunlar yaşanmıştır (Karbeyaz & Bayar, 2023).

2022-2023 eğitim öğretim yılı 2. yarıyıl başında Ücretsiz Beslenme Programı başlangıcında MEB TEGM tarafından, planlayıcılara ve uygulayıcılara yol göstermek amacıyla, görev dağılımının ve tavsiye edilen standartların açıklandığı Yemek/Beslenme Hazırlama ve Dağıtım Kılavuzu yayınlanmıştır. Bu kılavuz doğrultusunda sürecin planlanması, uygulanması ve yönetimi, il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri bünyesinde ilgili şube tarafından, ihale ile ilgili işlemlerin ise destek hizmetleri birimi tarafından koordineli bir şekilde yürütülmesi uygun görülmüştür. Okullardaki iş ve işlemlerin bu kılavuz çerçevesinde yürütülmesi için ise okul yönetimi başkanlığında komisyonlar oluşturulması istenmiştir (MEB TEGM, 2023).

Bir yıl uygulaması yapılarak devamı getirilemeyen bu programla ilgili çalışmaların sınırlılığı dikkate alınarak, programın olumlu yanlarının yanında uygulama süreçlerinde yaşanan sorunları ifade eden çalışmalara rastlanmamış olunması bu çalışmayı yapmaya merak uyandırmıştır. Öte yandan eğitim reformu girişimlerinde programa yönelik uzun yıllardır sivil toplum örgütleri, düşünce kuruluşları ve diğer paydaşların talepleri sürekli dile getirilmektedir. Son yapılan 20. Millî Eğitim Şûrası'nda da “okullarda ücretsiz öğle yemeği veya beslenme desteği sağlanması” (MEB, 2022) önerisi ile birlikte bu program hayata geçirilmiştir. Ancak program kısa bir süre uygulanarak devamı getirilmemiştir. Dolayısıyla bu programın neden sürdürülemediği, uygulama sürecinde yaşananlar ve sürdürülebilmesi için programın iyileştirilmesine dönük öneriler bu çalışma kapsamında geliştirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yöntem

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz beslenme programını değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma sınırlı katılımcının konu hakkındaki görüşlerini derinlemesine inceleyerek nedenleri ve süreci analiz etmektedir (Subaşı & Okumuş, 2017). Bu yöntemde kuram oluşturmayı amaçlayan bir yaklaşımla çeşitli veri toplama yöntemleriyle elde edilen nitel veriler, sosyal olguların doğal ortamlarında, gerçekçi ve bütüncül bir şekilde incelenmesini ve anlamlandırılmasını temele almaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanarak okul öncesi eğitimde ücretsiz beslenme programının uygulama süreci, uygulandığı ortam olan okullarda değerlendirilmiştir. Doğal bileşenler üzerinde sürece, ortama müdahale etmeden durum üzerinde ayrıntılı olarak çalışılmasına olanak tanıdığı için durum çalışması deseni tercih edilmiştir (Subaşı & Okumuş, 2017). Durum çalışmaları, araştırmacı tarafından bir kişi, grup, örgüt ya da ortamla ilgili birden fazla veri toplama yöntemi kullanılarak elde edilen verilerin derinlemesine analiz edildiği araştırma desenleridir (Mazlum & Mazlum, 2017). Durum çalışmaları, eğitim alanında özellikle mevcut sorunların ve eksikliklerin belirlenmesinde, yeni politikalar oluşturulmasında sıkça kullanılmaktadır (Taghisoylu, 2022). Ayrıca programın etkinliğini değerlendirmek, katkılarını ve geliştirilmesi gereken yönlerini belirlemek amacıyla değerlendirici durum çalışması tercih edilmiştir. Değerlendirici durum çalışmalarında durumları tanımlama, açıklama, yorumlama ve bu yorumlardan yola çıkarak bir karara varma ya da yargıda bulunma söz konusudur (Merriam, 2018). Bu çerçevede okul öncesi eğitimde ücretsiz beslenme programı bir durum olarak belirlenmiş ve uygulama süreci incelenmiştir. Öncelikle uygulanan program için çıkarılan kılavuz incelemeye tabi tutulmuştur. Böylece programın uygulanma amacını ve nasıl yürütüleceğine ait yönergeler tespit edilmiştir. Sonraki aşamada, ilgili alan yazın incelenerek farklı ülkelerde uygulanan okul yemek programları incelenmiştir. Son olarak da programın sahadaki uygulayıcılarından okul yöneticileri ve öğretmenlerle görüşmeler yapılarak programın yönergeler doğrultusunda nasıl yürütüldüğü değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında, Erzurum il merkezi ve ilçelerinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı, bünyesinde okul öncesi kademesi sınıfı bulunan okul yöneticileri ve bu eğitim kurumlarında görev yapmakta olan okul öncesi öğretmenleri ile görüşülmüştür. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme yöntemleri kullanılmıştır.

Amaçlı örnekleme, derinlemesine araştırmalarda en doğru kaynakların bulunmasında araştırmacıya destek olan bir yöntemdir (Patton, 2018). Ölçüt örnekleme yönteminde temel hedef araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen kriterleri, en doğru şekilde sağlayan veri kaynaklarından faydalanılarak somut verilerin elde edilmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Araştırmanın çalışma grubunda belirlenen ilk ölçüt 2022-2023 eğitim öğretim yılında okul öncesi kademesi olan okullarda görev yapmış olunması olarak belirlenmiştir. İkinci ölçüt ise katılımcının beslenme verilmeyen dönemlerle kıyas yapabilmesi için mesleki kıdeminin en az 2 yıl olmasıdır.

Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi, araştırma konusunu doğru bir şekilde yansıtabilmek için, çalışma grubunun mümkün olduğunca fazla çeşitlilikte seçilmesidir. (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Böylece değerlendirme yapılırken farklı çalışma ortamlarındaki paydaşların deneyimlerinden faydalanılarak bütüncül bir tasarım oluşturulabilir (Suri, 2011). Çalışma grubunda çeşitliliği sağlayabilmek için kırsalda ve merkezde, ilçe merkezine uzak ve yakın yerleşim yerlerinden anaokulu, anasınıfı olarak farklı okul türlerinde görev yapmakta olan katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir.

Katılımcılara ait bilgiler Tablo 1 ve 2'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Görüşme Yapılan Okul Yöneticilerine Ait Veriler*

Katılımcı	Görev Yeri	Okul Türü	Mesleki Kıdem
Y1	Aşkale-köy	Anasınıfı	5
Y2	Palandöken-merkez	Anaokulu	20
Y3	Aziziye-merkez	Anaokulu	11
Y4	Palandöken-merkez	Anaokulu	12
Y5	Aşkale-köy	Anasınıfı	14
Y6	Palandöken-köy	Anasınıfı	4
Y7	Yakutiye-merkez	Anaokulu	33

Çalışma grubunda yer alan okul yöneticileri Y1, Y2, Y3.... Y7 şeklinde kodlanarak görev yaptıkları kurum belirtmeksizin sunulmuştur.

Tablo 2. *Görüşme Yapılan Öğretmenlere Ait Veriler*

Katılımcı	Görev Yeri	Okul Türü	Mesleki Kıdem
Ö1	Palandöken-merkez	Anaokulu	21
Ö2	Yakutiye-merkez	Anasınıfı	7
Ö3	Pazaryolu-köy	Anasınıfı	5
Ö4	Aziziye-merkez	Anaokulu	17
Ö5	Aziziye-merkez	Anasınıfı	15
Ö6	Yakutiye-merkez	Anaokulu	8
Ö7	Aziziye-merkez	Anaokulu	3
Ö8	Yakutiye-merkez	Anasınıfı	16
Ö9	Hınıs-köy	Anasınıfı	5
Ö10	Aşkale-köy	Anasınıfı	8
Ö11	Aziziye-merkez	Anaokulu	9
Ö12	Hınıs-merkez	Anaokulu	7

Çalışma grubunda yer alan öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3, ...Ö12 şeklinde kodlanarak görev yaptıkları kurum belirtmeksizin sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Görüşmelerde araştırmacı tarafından hazırlanan Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Sorular hazırlanırken alanyazın taranmış ve diğer araştırmacılar tarafından yapılan ilgili araştırmalar incelenmiştir. Formda yer alan sorular geçerliliğinin sağlanması için Atatürk Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi ve Atatürk Üniversitesi Eğitim Yönetimi alanlarında beş uzman akademisyenin görüşlerine sunulmuştur. Uzmanların, soruların amaca uygunluğu ve kapsamlılığına dair uyarıları doğrultusunda görüşme sorularında gerekli düzenlemeler yapılarak formlara son şekli verilmiştir. Pilot bir uygulama gerçekleştirilerek, formdaki soruların uygulanabilirliği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak görüşme sorularının anlaşılabilir ve araştırma sorularına yanıt

alınması için yeterli olduğu kanısına varılmıştır. Yapılan pilot görüşmeden elde edilen veriler, araştırmaya dahil edilmemiştir.

Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları yöneticiler için-Form A (Ek 1) ve Öğretmenler için-Form B (Ek 2) olmak üzere iki şekilde hazırlanmıştır. Bütçe ve harcamalara yönelik sorular yöneticilere, eğitim akışı ve çocuklarla ilgili sorular ise öğretmenlere yöneltilmiştir.

Süreç

Araştırma öncesinde AYSE sistemi aracılığıyla Milli Eğitim Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır. Programın uygulandığı ve örnekleme dahil olduğu belirlenen okullarda yüz yüze görüşmeler yapılarak katılımcı adaylarına araştırmayla ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Gönüllü olarak araştırmaya katılım sağlamak isteyen uygulayıcılardan eğitimi aksatmayacak şekilde uygun randevular alınmıştır. Görüşmelerin yüzyüze gerçekleştirilmesi tercih edilmiş ancak katılımcılardan merkeze uzak bölgelerde görev yapan 3 yönetici ve 2 öğretmenle, yaşanan ulaşım problemi nedeniyle görüşmeler telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dâhil olan kişilerden görüşme öncesinde katılımcı beyanı alınmış, kişisel verilerinin korunacağına dair gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Katılımcıların izni doğrultusunda, yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından sesli olarak kaydedilmiştir. Yöneticilerle yapılan görüşmeler yaklaşık olarak 30'ar dakika, öğretmenlerle yapılan görüşmeler ise yaklaşık olarak 20'şer dakika sürmüştür. Görüşmelere veri doygunluğuna ulaşıncaya dek devam edilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler esnasında ses kaydına alınan veriler, araştırmacı tarafından metin şeklinde dijital ortamda aktarılmıştır. Elde edilen veriler ve alan yazın dikkate alınarak; katkılar, okul türleri arasındaki farklar, olumsuz etkiler, zorluklar ve öneriler olmak üzere beş tema belirlenmiş, oluşturulan bu temalar içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Araştırmacıya konu hakkında elde ettiği bilgilerden anlamlı sonuç çıkarma olanağı tanıyan içerik analizi yöntemi, problemin belirlenmesi, veri toplama, toplanan verilerin kodlanması ve elde edilen verilerin analizi adımlarından oluşmaktadır. İçerik analizi yöntemi düşük maliyetli olması, esnekliği ve sonuçlara hızlı ulaşılabilmesi gibi avantajlara sahip olduğundan nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Alanka, 2024).

Görüşme sorularının altına her bir katılımcıya ait görüşler listelenmiştir. Katılımcı görüşlerinin içerdiği anahtar kavramlar belirlenmiş, oluşturulan alt temalar altında benzer ifadeler kodlanmıştır. Kurulan bağlantılar, katılımcı görüşlerinden alıntılar sunulurken

somutlaştırılmıştır. Son olarak katılımcı görüşleri, alan yazındaki ilgili çalışmalarla ilişkilendirilerek değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda nicel araştırmalardan farklı olarak sadece veri toplanıp, elde edilen verileri raporlaması ile sonuca ulaşılmamaktadır. Araştırmacı sürece aktif olarak katılmakta, empati yoluyla olayları katılımcıların gözünden kısmen deneyimlemekte, bu deneyimler sonucu kazandığı görüşle, bulguları değerlendirerek yorumlamaktadır. Araştırmacının becerileri, araştırmanın etkinliğini, sonuçlarının yararlılığını etkilemektedir Fındıklı & Saygın, 2023).

Durum çalışması, araştırmacının duyarlılığı ve bütünlüğüyle sınırlıdır. Diğer nitel araştırma desenlerine benzer şekilde veri toplama aracı, bir yönüyle araştırmacının kendisidir. Ancak araştırmacı gözlem, yüz yüze görüşme, veri analizleri ve raporlaştırma konusunda yeterli deneyime sahip olmayabileceğinden, araştırma sırasında içgüdülerine ve yeteneklerine güvenmek zorundadır (Merriam, 2018). Araştırmada katılımcılarla görüşmeler, görüşmelerin dijital ortama aktarılması ve veri analizleri araştırmacı tarafından bizzat yapılmıştır. Görüşme başlangıcında katılımcıların kişisel bilgilerinin korunduğu belirtilerek dürüst ve samimi cevaplar alınabilmesi için uygun ortam sağlanmıştır. Görüşmeler katılımcıların dikkatinin dağılmaması ve etki altında kalmamaları için yalnız gerçekleştirilmiştir. Bunun yanısıra katılımcılara çalışmanın derinlikli ve etkili bir şekilde sonuçlanması için katkılarının değerli olduğu hissettirilmiş, soruların yöneltilmesi esnasında yönlendirmeye sebep olabilecek davranışlardan kaçınılmıştır.

Doğrulanabilirlik ve Aktarılabilirlik

Araştırma verilerine yönelik aktarılabilirlik sağlanabilmesi için katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemine uygun şekilde tespit edilmiştir. Programın bizzat uygulayıcısı olan katılımcılara ait ifadelerle araştırma bulgularında değiştirilmeden yer verilmiştir. Katılımcılar görüşme öncesinde araştırma ile ilgili bilgilendirilmiş, gönüllü katılım sağladıklarına dair katılımcı beyanı alınmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin kodların kaynakları belirtilerek inandırıcılık desteklenmiş, yapılan doğrudan atıflarla aktarılabilirlik güçlendirilmiştir.

Güvenilirlik (tutarlılık) için veri toplama aracının oluşturulması, verilerin elde edilmesi süreçlerine ve verilerin analizinde hassas davranılmasına çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra beş uzman akademisyenden görüşleri alınmıştır. Yöneticilerle yapılan görüşmeler 30’ar dakika, öğretmenlerle yapılan görüşmeler ise 20’şer dakika sürmüştür. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde alınan ses kayıtları araştırmacı

tarafından olduğu şekliyle bilgisayar ortamına metin olarak aktarılmıştır. Doğrulanabilirliğin sağlanması amacıyla görüşme ses kayıtları ve bilgisayar ortamına aktarılan metin formları, arşivlenerek korunmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2018).

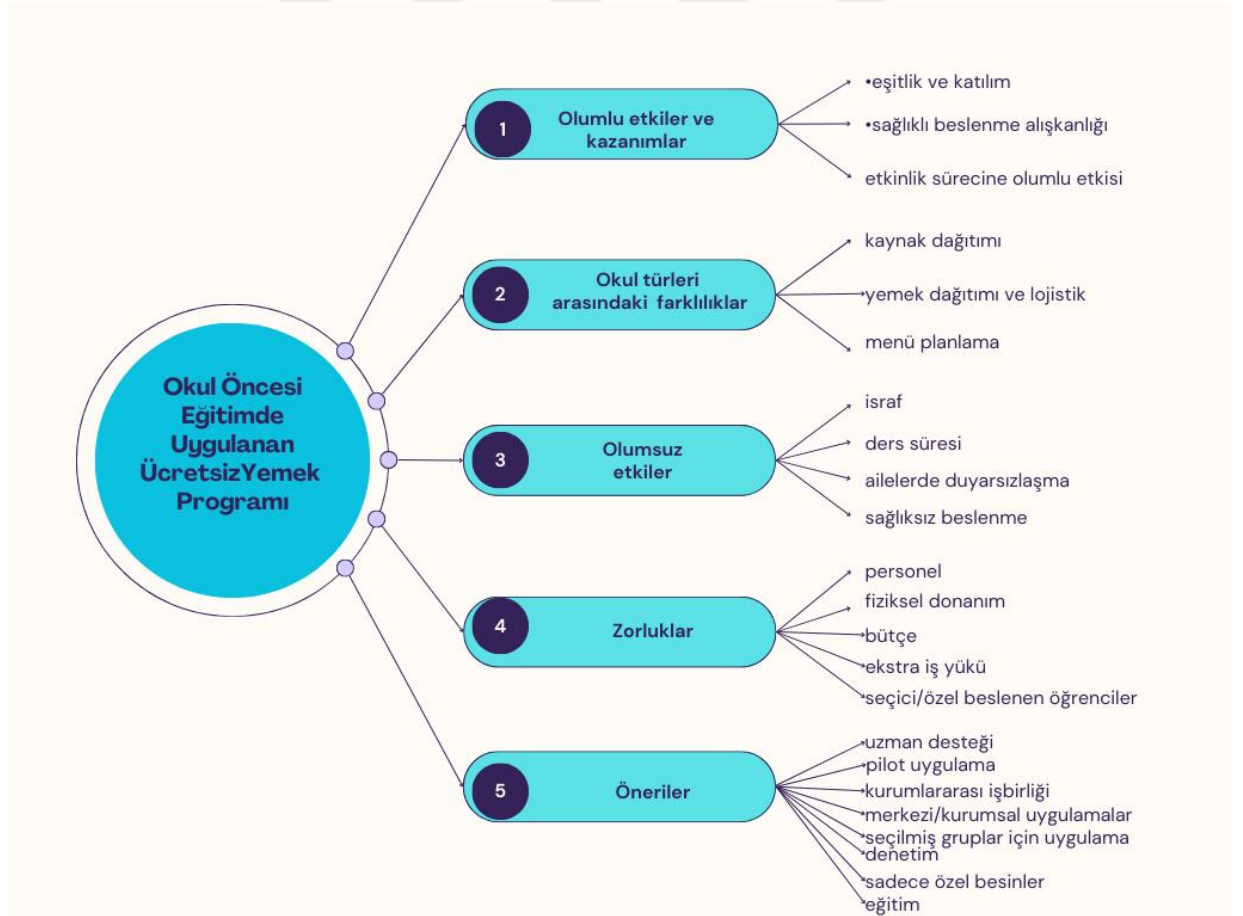
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular, Yorum ve Tartışma

Araştırma, okul öncesi kademesi bulunan okullarda görev yapan okul yöneticilerinin ve okul öncesi öğretmenlerinin, okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz beslenme uygulamasına ilişkin görüşleri doğrultusunda bu programın değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgu ve yorumlar araştırmanın bu bölümünde içerik analizi tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Yöneticilerin ve öğretmenlerin okul öncesi dönemde uygulanan ücretsiz beslenme programıyla ilgili görüşleri alınmış, alınan cevaplar kodlanarak tablolastırılarak yorumlanmıştır.

Araştırma sorularına yanıt aranmak üzere yöneticilerin ve öğretmenlerin okul öncesi dönemde uygulanan ücretsiz beslenme programıyla ilgili görüşleri; programın olumlu etkileri ve sağlanan kazanımlar, okul türleri arasındaki farklar, programın olumsuz etkileri, yaşanan zorluklar ve sunulan öneriler olmak üzere beş temada incelenmiştir (Şekil 3).

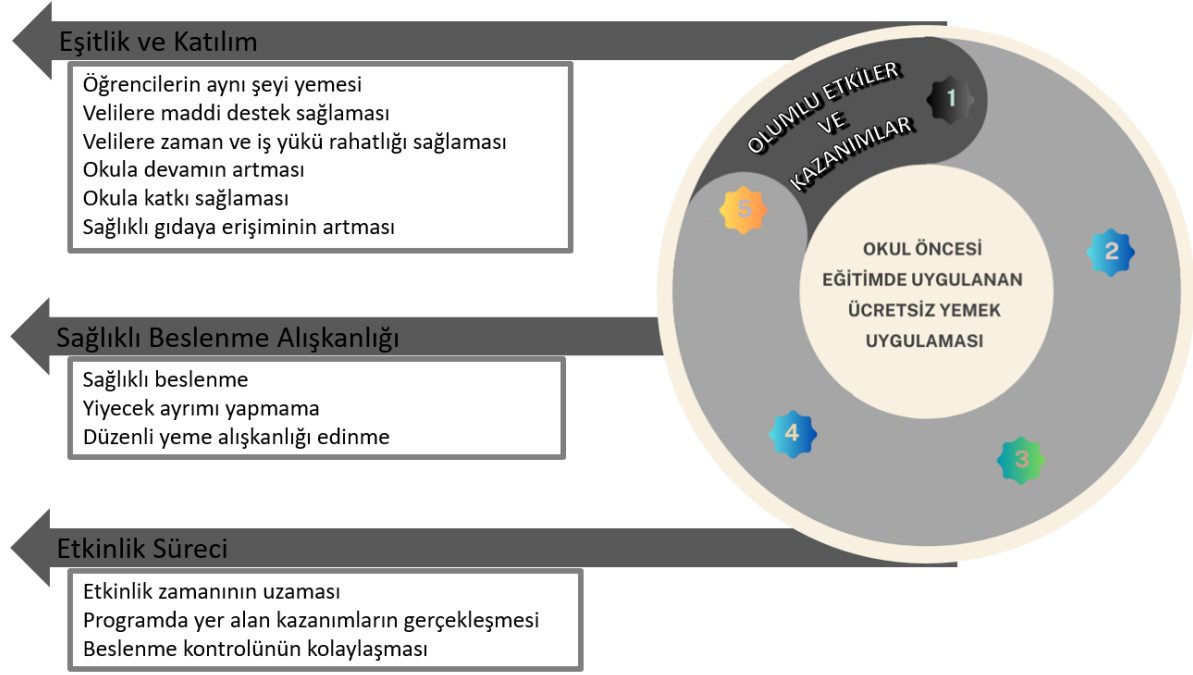
Şekil 3. Temalar, Alt Temalar

Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programının Olumlu Etkileri ve Sağlanan Kazanımlara İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz beslenme programının olumlu etkileri ve sağlanan kazanımlar ana teması, elde edilen veriler doğrultusunda; eşitlik ve katılım, sağlıklı beslenme alışkanlığı, etkinlik süreci alt temaları altında değerlendirilmiştir.

Şekil 4. Programın Olumlu Etkileri ve Kazanımları Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar

Tablo 3. Programın Olumlu Etkileri ve Kazanımları

Alt Temalar	Katılımcı görüşlerine göre kodlar ve kaynakları
Eşitlik ve katılım	Öğrencilerin aynı şeyi yemesi (Ö1, Ö3, Ö4, Ö7, Ö8, Ö11, Y2, Y4) Velilere maddi destek sağlaması (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, Y6, Y7) Velilere zaman ve iş yükü rahatlığı sağlaması (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö10, Ö12, Y2, Y3, Y4, Y5, Y6, Y7) Okula devamin artması (Ö12, Y5, Y6) Okula katkı sağlaması (Y2, Y3, Y4) Sağlıklı gıdaya erişiminin artması (Ö4, Ö7, Ö9, Ö11, Ö12, Y6, Y7)
Sağlıklı beslenme alışkanlığı	Sağlıklı beslenme alışkanlığı edinme (Ö2, Ö9, Ö10, Y6, Y7) Yiyecek ayrımı yapmama (Ö5, Ö9, Ö10, Y6)
Etkinlik süreci	Etkinlik zamanının uzaması (Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö11) Programda yer alan kazanımların gerçekleşmesi (Ö1, Ö2, Ö5, Ö12) Beslenme kontrolünün kolaylaşması (Ö3, Ö5, Ö6, Ö8, Ö11)

Eşitlik ve Katılım

Katılımcı görüşlerine göre ücretsiz yemek programı uygulaması ile sınıftaki/okuldaki öğrencilerin aynı besinleri tüketmeleri çocukların beslenmelerini kıyaslamadan uzaklaşmasına, kendilerini arkadaşlarıyla eşit hissetmelerine olanak sağlamıştır. Uygulamanın çocukları mutlu ettiği, okula devam oranlarını arttırdığı ifade edilmiştir. Okul öncesi kurumlarında ücretsiz yemek programı uygulaması, sadece öğrencilere değil, ailelere de katkı sağlamıştır. Öğrencilere beslenme çantası hazırlamamaları velileri maddi olarak desteklemiş, aynı zamanda iş yükü azaldığı için ebeveynlere zamandan da tasarruf sağlamıştır. Ayrıca program okullara maddi ve manevi yönden katkı sağlamıştır. Okullarda eksik olan donanım malzemeleri tamamlanmış, yemek için doğrudan verilen bütçelerden artan paralar okullara maddi kaynak sağlamıştır.

Katılımcılardan Ö12, programın eşitlik ve katılıma katkısı kapsamında velilere maddi destek sağladığını, okula devamı ve sağlıklı gıdaya erişimi artırdığını şu şekilde dile getirmiştir:

Öğrenciler çok mutluydular. Her gün hangi meyve gelecek, bugün hangi sütü içsem diye bekliyorlardı. Durumu iyi olmayanların bazıları sırf beslenme ve süt için geliyordu nerdeyse. Birinci dönemden meyve getiremeyen çocuklar çoğunlukta idi, özenenler oluyordu. Hep birlikte aynı meyveyi yemeleri bu heveslenmeleri de ortadan kaldırdı. Çocuklara çilek falan alıyorduk evde alınmadığını söylüyorlardı sevinerek yiyorlardı. Veliye de maddi katkı sağladı. Özellikle içecek ve meyve alamayan velimiz çoktu. Hem annelere rahatlık oldu beslenme hazırlamadılar hem de babaların yükü azaldı bence.

Katılımcılardan Y4 ise bu tema altında programın okula katkısına şu şekilde vurgu yapmıştır:

Şöyle, mesela bizim okul özel okul statüsünde devam etmesi için, diğer okullardan bi farkı olsun diye uğraşıyorum. Yani o standartlara erişmeye çalışıyorum, adımız duyulsun diye çalışıyorum. Ücretsiz beslenme verilmesini sanki bizim okulun kendine has bir şeyymiş gibi algılayanlar da oldu, popülerleştik açığı.

Görüşmelerin sonucunda okul yemek programının eşitlik ve katılım boyutuna önemli katkıları olduğu görülmektedir. Programın öğrenci mutluluğuna katkı sağladığı, aileye maddi ve manevi yönden destek sağlamış olduğu görülmektedir. Benzer olarak öğrencilerin okul yemek programından memnuniyetlerinin, okul mutlulukları üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada küçük yaş grubu öğrencilerinin okul yemeğine dair memnuniyetlerinin okul mutlulukları üzerinde daha fazla etkisi olduğu görülmüştür (Kwon vd., 2018). Bunun nedeni erken çocukluk döneminde yemek yemenin çocuklar için arkadaşlarıyla sohbet edip sosyalleştikleri eğlenceli bir etkinlik olması olabilir. Ayrıca grup içinde arkadaşlarıyla aynı yemeği yemenin çocuklarda oluşturacağı güven hissi de onları mutlu edebilir.

Programın öngördüğü üzere beslenmenin sınıflarda değil yemekhanede yapılması, okuldaki tüm öğrencilerin birlikte yemek yemeleri öğrencilerin sosyalleşmelerine katkı sağlamıştır. Benzer şekilde gelire dayalı kast sisteminin olduğu Hindistan’da bile uygulanan okul yemek programı, sosyal olarak öğrencileri birbirine yaklaştırmıştır. Programın öncelikli hedefleri arasında olmamasına rağmen birlikte yemek yemek öğrenciler arasında sosyal bir bağ oluşturmuştur. MDM, ülkedeki temel hedef doğrultusunda, ebeveynlerin çocuklarını okula gönderme eğilimini araştırma verilerimizle benzer şekilde artırmıştır. Hindistan’da özellikle kızların okullaşma oranındaki artış, okul yemeği programlarının motivasyonu olarak görülmektedir (Chakrabarti vd., 2021). MDM programı, özellikle okul harcamalarının israf olarak görüldüğü kırsal kesimde okulu bırakma oranlarını da düşürmüştür (Hoque, 2023). Araştırmacılar, ulusal ücretsiz okul yemeği uygulamalarının öğrencilerin okula devam oranlarını iki şekilde artırabileceğini teorileştirmişlerdir. Öncelikle program dahilinde verilen gıdalar düşük gelirli ailelerin çocukları için motive edici bir kriter olabilmekte, bu durum okullaşma oranında artış sağlamaktadır. İkinci olarak, okulda daha kaliteli, çeşitli ve sağlıklı gıdaya erişimi sağlanan çocuklarda hastalık oranı azalmakta, bu da devamsızlıkları önlemektedir (Cohen vd., 2021). Türkiye’de okul öncesi eğitim hala zorunlu olmadığı için çocukları okula göndermek velilerin insiyatifindedir. Bu kademedeki okullaşma oranının artırılması için ülkemizde çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Ancak özellikle okulla ilgili masraflar nedeniyle, veliler çocuklarını okula göndermekten vazgeçebilmektedir. Programla birlikte beslenme hazırlama masrafının olmaması ayrıca evde bir kişinin daha az yemek tüketmesi, çocukların kalan beslenmelerini eve getirmeleri ailelerin okul öncesi eğitime olumlu yaklaşımlarına ortam sağlamıştır.

2010-2011 yıllarında erken çocukluk döneminde boylamsal olarak yapılan bir çalışmada anasınıfındaki öğrencilerin okul yemeğinden faydalanmalarının devam, akademik başarı, çocukların vücut ağırlığı ve hane halkı gıda güvenliği üzerindeki etkileri ölçülmüştür. Araştırma sonucumuzu destekleyecek şekilde sağlanan okul yemeğinin çocukların okula devamında artış sağladığı gözlenmiştir. Ancak diğer parametreler olan çocukların vücut ağırlığı, test puanları ve hane halkı gıda güvenliği konusunda ise herhangi bir etki gözlenmemiştir (Andreyeva & Sun, 2021). Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerdeki velilerin sağlıklı gıdaya erişimleri kolaylaşmış, çocuklarını okula göndermeleri için bir sebep daha oluşmuştur.

İngiltere’de 2014’ten beri uygulanan UIFSM programı kapsamında, ailelerin gelir durumuna bakılmaksızın devlet okullarındaki 4-7 yaş grubundaki tüm öğrencilere ücretsiz yemek sağlanmaktadır. 2014’ten önce ise yalnızca sosyoekonomik olarak dezavantajlı olan

çocuklar tespit edilerek onlara ücretsiz okul yemeği verilmiştir. UIFSM ile birlikte öğrencilerin okula devam oranlarında artış görülmüş, tüm çocuklar için okulda yemek yeme ile eğitimsel gelişim ve başarı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (ERG, 2022).

Benzer şekilde Lundborg ve arkadaşları İsveç'teki tüm okullarda uygulanan ücretsiz okul yemeği programının çocuklar üzerindeki ekonomik, eğitimsel ve sağlık açısından uzun vadeli etkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre ilkökul dönemi boyunca ücretsiz okul yemeği programından faydalanan öğrencilerin yaşam boyu gelirleri yüzde 3 daha yüksek olmakta, bu bireyler daha iyi eğitim ve sağlık düzeylerine sahip olmaktadır. Erken yaşta uygulanan programın olumlu etkilerinin ise daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca program sosyoekonomik eşitsizlikleri azaltmakta, çocukların sağlıklarını ve eğitim düzeylerini de olumlu yönde etkilemektedir (Lundborg vd., 2022). Türkiye'de ise uygulanan yemek programı yalnızca okul öncesi kademesinde ve bir dönem sürdürülmüştür. Bu nedenle uzun vadedeki etkileri ölçülememiştir.

Mevcut araştırma ve alan yazın sentezi soncunda okul yemeği programının özellikle öğrenciler arasında eşitlikçi bir uygulama sağlayarak okula devam oranını arttırdığı görülmüştür. Zorunlu olmayan okul öncesi eğitimi gereksiz harcama olarak gören aileler için beslenme masrafı ortadan kalkmış, okula devam eden öğrenciler için de beslenme verilmesi okula devam etme nedenlerinden biri haline gelmiştir. Birleştirilmiş sınıf uygulaması olan köy okullarında ise program ilkökulu da kapsayacak şekilde uygulandığından fırsat eşitliğinden faydalanan öğrenci sayısı bu kesimlerde artmıştır. Ayrıca okullarda çocuklara ücretsiz yemek sunulması velilerin okula karşı imaj algılarına da olumlu etki etmiştir.

Sağlıklı Beslenme Alışkanlığı

Katılımcılar genellikle okulda sunulan öğünleri, evden getirdikleri menüye kıyasla daha sağlıklı bulduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle öğretmenler program sayesinde öğrencilerin iştahlarının açıldığını, zamanla çocuklarda kahvaltı yapma alışkanlığı oluştuğunu, çocukların sevmedikleri gıdaları bile tüketmeye başladıklarını dile getirmişlerdir. Kırsal kesimde görev yapan bazı katılımcılar ise uygulamayla birlikte sosyoekonomik açıdan dezavantajlı aileler için sağlıklı gıdaya erişimin kolaylaştığını, çocukları daha önce tüketmediği bazı besinlerle tanıştırdıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan Ö9, programın çocukların sağlıklı ve güvenli gıdaya erişimlerini kolaylaştırdığını şu şekilde ifade etmiştir:

Bütçe bize verildiği için istediğimizi alıyorduk. Öyle peynir, zeytin onların evinde de vardı. Onları sunsak yemeyeceklerdi muhtemelen. Biz de haftasonu ilçeye

gittiğimizde ilgilerini çekecek, tatmamış olabilecekleri besinlerden de alıyorduk. Kıyma alıp köfte yapıyorduk, çikolata alıp ekmeğe kendimiz sürüyorduk ucuza da geliyordu çocuklar da ddoyuncaya kadar yiyordu. İlk dönem beslenmesinde meyve getiren çok azdı pahalı çünkü meyve. Getirdiklerinde de birbirlerine özeniyorlardı özellikle çilek, muz gibi meyvelerde. Biz de meyve aldık sık sık. Bazı meyveleri ilk kez tattılar hatta. Mesela ananas yedikleri günü ve tepkilerini hiç unutmuyacağım.

Katılımcılardan Y7'nin programın çocuklara sağlıklı beslenme alışkanlıkları kazandırdığına ilişkin görüşleri ise şöyledir:

Hep beraber aynı şeyi yiyorlardı. Menüler güzeldi sağlıklı besleniyorlardı. Kahvaltı alışkanlığı olmayanlarda da bu alışkanlık oldu. Seçici beslenen çocuklar dışında bir problem olmadı. Çok seçici olmayanlar zaten düzeldiler diyebilirim. Arkadaşlarına bakarak sevmedikleri şeyleri de tatmaya başladılar. Hatta seviyorlardı, artık yemedikleri şeyleri bile heyecanla yiyorlardı çocuklar, sabah ne getirdiğimizi heyecanla bekliyorlardı.

Benzer şekilde ABD'de HHFKA ile iyileştirilen okul yemeği programından faydalanan yoksul çocukların diyet kalitesi okul dışı yedikleri yiyeceklere kıyasla artmış (Forrestal vd., 2021), düzenlenen beslenme menüleri obezite riskini de her yıl önemli ölçüde azaltmıştır (Kenney vd., 2020). ABD'deki devlet okullarında 5-18 yaş aralığındaki 7800 öğrenci ile yapılan araştırma sonucunda çocukların günlük enerji alımının neredeyse yarısının (%47) okul yemeği programları tarafından sağlandığı tespit edilmiştir. Okul yemeklerinin sebze tüketimine katkısı yüzde 40.6 süt tüketimine katkısı ise yüzde 77.1 olmuştur. Genel olarak, bu sonuçlar okul kahvaltılarının ve öğle yemeklerinin yoksul çocukların günlük diyet alımına sağladığı katkıyı göstermiştir (Cullen & Chen, 2017). Ayrıca HHFKA ile iyileştirilen beslenme standartlarının ilkokuldaki erkek çocuklarında daha sağlıklı kilo sonuçlarına etkisi olduğu, ancak uygulamanın kız çocukları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür (Vericker vd., 2019). Uygulanan güncel yemek standartları sonucunda öğrencilerdeki sodyum tüketiminde azalma, kantinden yapılan tam tahıl tüketiminde ise artış görülmüştür (Wang vd., 2023). Araştırmalar göstermektedir ki çocukların beslenmelerine müdahale edebilmek için sunulan menülerde belirli standartların oluşturulması, gerekmektedir. Böylece hem menülerin besin değeri içerikleri hem de çocuklara sağladığı katkılar ölçülebilecektir.

ABD'de uygulanan SBP, öğrenme için gerekli yeterli besini almadan okula gelen çocuklara besleyici bir kahvaltı sağlamayı amaçlayan federal olarak da desteklenen bir yemek programıdır (Harris, 2020). Yapılan görüşmelerde öğretmenler bu programın en büyük faydalarını araştırma bulgularımızı destekleyecek şekilde; çocukların aç kalmaması, artan

akademik performansları ve azalan davranış problemleri olarak sıralamışlardır (Krueger vd., 2018).

Jamaika'da kırsal kesimlerde yetersiz beslenen çocuklara sunulan ücretsiz kahvaltı programı çocukların boy, kilo ve okul devamlılığında iyileşmelere yol açmış ancak akademik başarılarında çok az artış gözlenmiştir (Powell vd., 1998). Ülkemizde okul yemek programı yalnızca okul öncesi kademesinde uygulandığı için akademik başarıya olan etkisi ölçülememiştir. Ancak araştırma bulgularında programın özellikle açlığı önlemesi ile çocukların dikkatlerini ve derse etkin katılımı artırdığı gözlenmiştir.

Hindistan'da uygulanan ulusal okul yemeği programının sonuçlarını değerlendirmek amacıyla yapılan bir çalışmaya göre, çocuk başına günlük 3 sent gibi düşük bir maliyetle verilen yemek, bir ilkokul öğrencisinin günlük olarak protein eksikliğini yüzde 100, kalori eksikliğini yüzde 30 ve demir eksikliğini yüzde 10 oranında azaltmaktadır. Bu sonuca göre, okul yemeği programının okulda açlığı ve çocukların protein-enerji bakımından yetersiz beslenmesini azaltmada önemli bir etkisi olmuştur (Afridi, 2010). Ayrıca programın okul çocukları arasındaki zayıflık oranını azaltmada oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir (Chakrabarti vd., 2021). Bulgularımızda da Türkiye'de sunulan menülerin çocukların okulda aç kalmamalarına yönelik katkıları tespit edilmiştir. Ancak uyulması gereken standart bir besin içeriği olmadığından mikro ve makro besin katkıları açısından değerlendirme yapılamamıştır.

2006-2016 yılları arasında Hindistan'da boy z-skorundaki iyileşmenin yüzde 13-32'si MDM'yle ilişkilendirilmiştir. MDM'den faydalanan okuyan annelerden doğan çocuklar arasındaki yaşa göre boy z-skorunun, MDM'den faydalanmayan annelerden doğan çocuklara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. MDM, kadınların hem boyunu hem de potansiyel olarak eğitimini iyileştirmesiyle, bu kadınlardan doğan çocuklarda bodurluğun azalmasıyla ilişkilendirilmiştir (Chakrabarti vd., 2021). Araştırmamıza konu olan programın da maddi olanaksızlıklar ya da ailenin ilgisizliği nedeniyle okul listelerine uyamayan öğrenciler için sağlıklı gıdaya erişimi kolaylaştırdığı görülmektedir. Ancak programın kısa sürmesi uygulamanın çocukların fiziksel gelişimleri ve sağlıkları üzerine olan etkilerini ayrıntılı olarak ölçmeyi engellemiştir.

Erken çocukluk dönemi bireylerin pek çok davranışında olduğu gibi beslenme alışkanlıklarında da kalıcı izler bırakmaktadır. Çocuklar uygulanan beslenme programıyla okulda yaparak yaşayarak olumlu kazanımlar sağlamışlardır. Birbirlerine heveslenerek yemeği reddettikleri besinleri tüketmeye başlamışlardır. Özellikle kurumsal mutfaklardan beslenme temin edilen ve bünyesinde aşçı bulunduran okullarda çocuklar daha sağlıklı beslenmişlerdir.

Etkinlik Sürecine Olumlu Etkisi

Katılımcılar beslenmenin okul tarafından aynı anda verilmesiyle, çocukların beslenmeye hazırlık sürecinin kısaldığını, dolayısıyla etkinlik zamanının uzadığını ifade etmişlerdir. Çocuklar okul tarafından verilen aynı menüyü tükettikleri için öğretmenlerin beslenmeleri kontrolünün kolaylaştığı, bunun da sürece olumlu etkisi olduğu belirtilmiştir. Çocukların birbirlerini model alarak beslenme araç gereçlerini kullanmaları, tüketimlerini artırmaları da sağlanan kazanımlar arasında sıralanmıştır. Özellikle dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocukların karınlarının tok olmasının, hazır bulunuşluklarını olumlu yönde etkilediği, bu durumun dersin verimliliğini artırdığı vurgulanmıştır.

Katılımcılardan Ö3, şu ifadelerinde programın okuldaki etkinlik sürecine olan olumlu etkilerine yer vermiştir:

En büyük olumlu etkisi çocukların bir arada yemek yemeyi öğrenmeleri oldu. Birbirlerinden görerek, birbirlerini teşvik ederek güzel yemek yemeyi öğrendiler. Önceden de aynı yerde beslenme yapıyorlardı tabi ki ama herkes farklı şey yiyordu o yüzden akran öğretimi olmuyordu. Aynı şeyi yediklerinde daha çok birbirlerini etkilediler. Bitirirken birbirlerini kıyasladılar, yarışa girdiler iştahları bile arttı birçoğunun. Yemekhanede aynı yemek araçlarını kullandılar, eliyle yemek isteyen öğrencilere aileleri çatal kaşık koymuyordu, biz dağıttığımızda çatal kaşık kullanma becerileri gelişti. Aynı şeyi yedikleri için de bi yandan beslenmenin kontrolü kolaylaşmıştı. Hazırlaması uzun, yemeleri kısa sürüyordu.

Katılımcılardan Ö10, şu ifadeleriyle programın hedeflenen kazanımların gerçekleşmesine katkı sağladığını vurgulamıştır:

Program öncesinde çocuklardan aç gelen çok oluyordu. Beslenmeleri de yetersiz oluyordu ya da anneleri hep aynı şeyleri koydukları için yemiyor aç kalıyorlardı. Programla birlikte verilen kahvaltılar yaptıkları için zihinsel olarak derse hazır dılar, etkinliklere katılım arttı, dersler daha verimli geçti.

Elde edilen bulgularının tersine Utah eyaletinde yapılan araştırmada ise öğretmenler, anaokulu kademesinden başlanarak sunulan ücretsiz kahvaltılarının beslenme saatinin denetimini ve kontrolünü zorlaştırdığını ifade etmişlerdir (Krueger vd., 2018). Bu zorluğun sebebi çocukların yiyecek ayırımı yapması ve beslenme saatinin sınırlı olması olabilir. Çocuklar evden sadece sevdikleri şeyleri getirdikleri için kısa sürede tüketebilirler ancak okulda verilen besinleri beğenmediklerinde yememekte direnebilirler. Bu durum da öğretmenleri uğraştırabilir. Ayrıca çocuklarda yemek yeme hızı farklı olduğundan yavaş yiyen çocuklar yemeğini bitiremeyebilir bu da beslenmenin zaman kontrolünü zorlaştırabilir.

Ücretsiz beslenme programının bir amacı da okul öncesi eğitim programının öz bakım becerileri alanında yer alan beslenme ile ilgili kazanım ve göstergelerinin çocuklara kazandırılmasıdır. Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan beslenme ile ilgili kazanımların bazıları şu şekilde sıralanabilir: “Kazanım 16. Yeterli ve dengeli beslenir.

Göstergeler: Besinleri yeterli miktarda yer/içer. Acıktığını/susadığını söyler. Öğün zamanlarında beslenmeye özen gösterir. Yeni tatları dener. Sağlıklı besinleri yemeye/içmeye özen gösterir. Beslenme sırasında uygun araç gereçleri kullanır.” (MEB, 2022).

Programın uygulamaya geçmesiyle birlikte çocuklar beslenmelerini sınıfta değil yemekhanelerde, okuldaki diğer tüm arkadaşlarıyla birlikte yapmışlardır. Sağlıklı beslenme kurallarını ve yemek araç gereçlerini kullanmayı uygulamalı olarak öğrenmişlerdir. Bu da çocukların günlük yaşam becerilerine ve motor gelişimlerine katkı sağlamıştır. Ailenin yetiştirme tarzına bağlı olarak elle yemek yiyen çocuklar da zamanla araç gereç kullanmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Programın sağladığı bu katkılar Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan kazanımlarla örtüşmektedir.

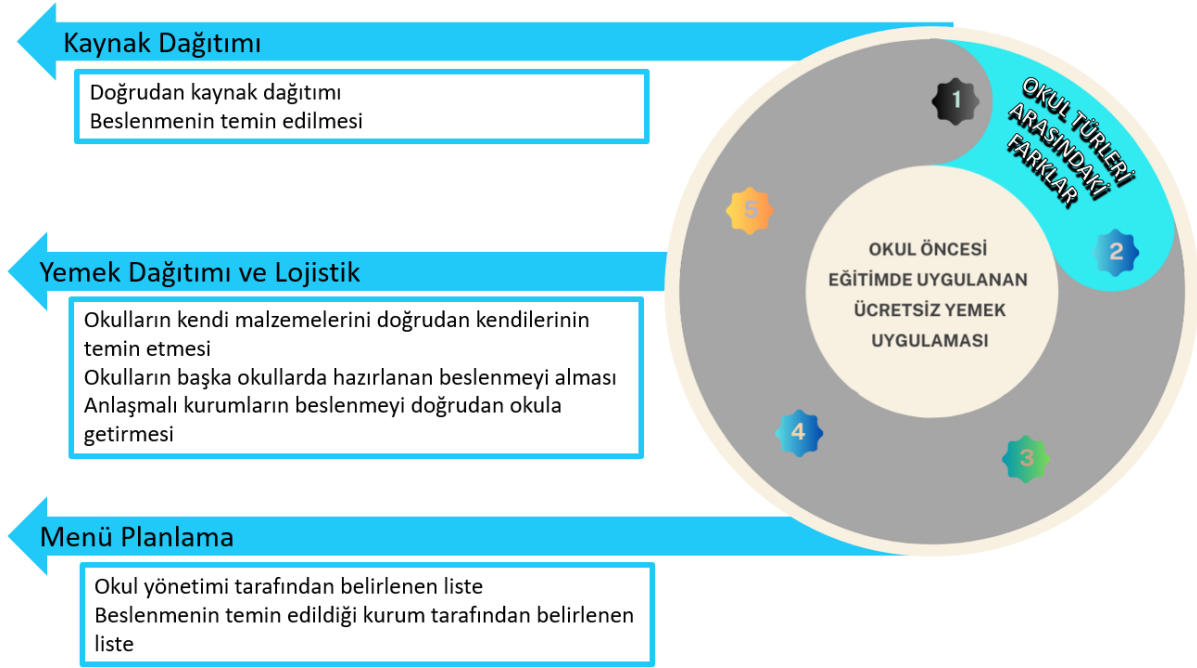
Beslenmeleri veliler hazırladıklarında öğretmenler beslenmenin listeye uygunluğunu, yemek araç gereçlerinin yeterliliğini, paketli ürün konup konmadığı kontrol etmekte, ihtiyacı olan öğrencilere yardım etmektedir. Okul tarafından beslenme verildiğinde ise her şey standart olduğu için ayrıca bir denetime gerek kalmamıştır. Bu da öğretmenlerin işini kolaylaştırmış, beslenme süresini kısaltmıştır.

Okul yemekleri, aile yemeklerinden daha merkezi aktiviteler olduğundan okullardaki müdahalelerle, birçok çocuğun beslenme davranışlarına aynı anda etki edilebilmesine fırsat tanımaktadır. Okul yemek programları ile yalnızca çocuklara besin sağlanmamakta, aynı zamanda sosyal ve fiziki bir öğrenme ortamı yaratılarak çocuklara ülkenin beslenme ve mutfak kültürü de aktarılmaktadır (Oostindjer vd., 2017). Toplu olarak yemek yeme etkinliğiyle çocuklara sağlıklı beslenme eğitiminin uygulamalı olarak verilmesinin yanı sıra özellikle menülerin esnek olduğu okullarda çocuklara yöresel sağlıklı ürünler sunulması ile kültürel aktarım da yapılabilmektedir. Özellikle sıcak yemek sunulan okullarda yöresel yemekler çıkarılabilir. Ancak ülkemizde bazı bölgelerde et tüketiminin fazla, sebze tüketiminin az olması konusunda sorun yaşanabileceği de göz önüne alınmalıdır.

Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programının Uygulanmasında Okul Türleri Arasındaki Farklılıklara İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz beslenme programının okul türleri arasındaki uygulama farklılıkları ana teması, elde edilen veriler doğrultusunda; kaynak dağıtımı, yemek dağıtımı ve lojistik, menü planlama alt temaları altında değerlendirilmiştir.

Şekil 5. Okul Türleri Arasındaki Farklar Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar

Tablo 4. Okul Türleri Arasındaki Farklar

Alt Temalar	Katılımcı görüşlerine göre kodlar ve kaynakları
Kaynak dağıtımı	Doğrudan kaynak dağıtımı (Ö1, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö11, Y2, Y3, Y4, Y7) Beslenmenin temin edilmesi (Ö2, Ö5, Ö9, Ö10, Ö12, Y1, Y5, Y6)
Yemek dağıtımı ve lojistik	Okulların kendi malzemelerini doğrudan kendilerinin temin etmesi (Ö3, Ö4, Ö6, Ö9, Y2, Y3, Y4) Okulların başka okullarda hazırlanan beslenmeyi alması (Ö10, Y1, Y5, Y6) Anlaşmalı kurumların beslenmeyi doğrudan okula getirmesi (Ö1, Ö2, Ö5, Ö8, Ö10, Ö11, Y7) Okul yönetimi tarafından belirlenen liste (Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö9, Ö11, Ö12, Y2, Y3, Y4, Y7)
Menü planlama	Beslenmenin temin edildiği kurum tarafından belirlenen liste (Ö1, Ö2, Ö5, Ö8, Ö10, Y1, Y5, Y6)

Kaynak Dağıtımı

Katılımcıların ifadelerine göre; okullar için ödenek belirlenmesinde bazı ilçelerde e-okul sisteminden öğrenci sayıları direk çekilmiş kayıtlı öğrenci sayısı dikkate alınmıştır. Bazı ilçelerde ise yöneticilerden okula devam eden öğrenci sayıları talep edilerek ödenekler, sadece okula devam eden öğrenciler için sağlanmıştır. Ödeneklerin okullara aktarılması hususunda ise kriter genellikle okulların ilçe merkezine uzaklığı olmuştur. Katılımcı beyanları doğrultusunda merkeze uzak köy okullarında iki uygulama göze çarpmaktadır. Bazı ilçelerde okul yöneticileri ile görüşülerek fikirleri alınmıştır. Yöneticilerin tercihleri doğrultusunda kendi okulları için doğrudan ödenek verilmiş veya büyük okullarla eşleştirilmişlerdir. Okula ayrılan ödenek yemek verecek olan okula aktarılmıştır. Bazı ilçelerde ise müdürlerin fikri alınmadan direk büyük okullara ödenekleri aktarılmış, yemek sağlama sorumlulukları onlara verilmiştir. Bazı ilçelerde ise ödenek aktarımı yapılmadan sadece büyük okullara küçük okulların sorumluluğu verilmiştir.

Katılımcılardan Ö9, program kapsamında okullarına doğrudan kaynak verildiğini ve bütçe harcanma sürecini şu şekilde dile getirmiştir:

Bu süreçte bütün sorumluluk okulun müdürüne yükleniyordu. Ama müdür yetkilileri müdür olarak tanınmıyorlardı bu nedenle ihaleyi müdürümüze yaptırmadılar. İlçe ihaleyi yaptı, okul adına bir hesap açtı maliyeden, daha sonra bu paranın nasıl kullanılması gerektiği anlatılıp sorumlu kişiyi belirlediler. İhaleyi alan marketten ürünlerin temin edilmesi ve öğrencilere ulaştırılması istendi. Müdürle markete gidiyorduk her gün, marketten istediğimiz ürünü alıyorduk, kendimiz seçiyorduk bir kısıtlama yoktu. Öğrenci sayısına göre ilçe günlük ödenek belirlemişti. Birleştirilmiş sınıf olduğu için ilkokula da veriliyordu ödenek bizim. Poğaç, simit, meyve, kuruyemiş, ayran, meyve suyu, kahvaltılık işte peynir zeytin, çikolata, reçel, domates falan alıyorduk. Genelde 2 öğün veriyorduk öğrenci sayısı az olduğu için.

Katılımcılardan Y6, okullarına nakdi yardım yerine beslenme temin edildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Bizi toplantıya aldılar, beslenme vereceğimizi söylediler. Eğer isterseniz sizin okula finansal destekte bulunabiliriz, siz kendiniz halledersiniz. İsterseniz sizi bir anaokuluna da entegre edebiliriz dediler. Biz tabii ki okullarımızda personel olmadığı için anaokullarından destek almayı tercih ettik. Bir anaokulu bize beslenme yardımı yaptı. Haftalık olarak aldık beslenmeleri. Sanırım merkezi ve kırsal mahalle oluşu bütçe vermede etkiliydi.

Hindistan’da MDM yemek dağıtım planında iki model uygulanmaktadır.

1. Merkezi model: Sivil toplum kuruluşlarının benimsediği bu modelde yemekler merkezi bir mutfakta pişirilmektedir. Büyük miktarlarda pişirilen yemekler, daha sonra okullara taşınmaktadır. Hükümet bu mutfaklara ayrıca nakit ve tahıl desteği vermektedir.
2. Merkezi olmayan model: Bu plan kapsamında okul mutfağında kullanılmak üzere okullara her ay para, yiyecek ve tahıl sağlanmaktadır.

Merkezi mutfakla kıyaslandığında okul mutfağında yapılan yemekler lezzet ve kalite açısından olumlu yönde farklılık göstermektedir. Ancak daha az maddi kaynağa sahip olan küçük okullar MDM'lerini merkezi bir mutfaktan almayı tercih etmektedirler (Vedak, 2023). Bu tespitin araştırma sonuçlarımızla örtüştüğü görülmektedir. Yemeklerin okulda yapılması çocuklara sıcak yemek sunma imkanı vermiş en az sorun da bu okullarda yaşanmıştır. Ülkemizde program kapsamında merkezi mutfak modeli kurulmamakla birlikte özellikle fiziki donanımları yetersiz olan okullar yemekhanesi olan okullarla, öğretmen evleri gibi kurumsal mutfaklarla anlaşılmıştır. Merkeze uzak olan okullar içinse iki uygulama da mümkün olmamıştır.

Bulgular uygulanan programda dağıtılan kaynak miktarının belirlenmesi öğrenci sayılarına göre yapılmıştır. Yalnızca birleştirilmiş sınıf uygulaması olan köy okullarında kaynak dağıtımı ilkokulu da kapsayacak şekilde yapılmıştır. Kaynak dağıtımı şeklinin ise genellikle merkeze uzaklığa, çok az kesimde ise yönetici tercihlerine göre şekillendiğini görülmektedir. Bu da uygulamada yaşanan sorunların ve okul menüleri arasındaki farklılıkların temelini oluşturmuştur.

Yemek Dağıtımı ve Lojistik

Yapılan görüşmelerde öğretmen evi, yemekhanesi olan liseler gibi kurumsal mutfaklarla, catering firmalarıyla anlaşılan okullara beslenmelerin kurumlar tarafından ulaştırıldığı belirtilmiştir. Anaokullarıyla, YİBO’larla (Yatılı İlköğretim Bölge Okulu) eşleştirilen okullarda görev yapan katılımcılar ise beslenme gönderilmesi konusunda kendilerine destek sağlanmadığını, yiyeceklerin teslim alınması görevinin yöneticilere verildiğini dile getirmişlerdir. İlçe merkezine uzak köy okullarında ise ulaşım sorun olduğu için beslenmelerin genellikle günlük değil haftalık olarak teslim alındığı ileri sürülmüştür.

Ö12, programın uygulama sürecinde okullarında malzemelerini doğrudan kendilerinin temin ettiklerine ilişkin şu açıklamaları yapmıştır:

Bizim okulun sorumluluğunu ve bütçesini yandaki liseye verdiler. Onlar da isterseniz yemekhaneden yemek verelim isterseniz size gelen ödenekle dışardan beslenme alalım diye müdürümüze bıraktılar kararı. Velileri çağırdık programı anlattık.

Büyük bir çoğunluk yemek verilmesine itiraz etti. Çocuklar seçici besleniyor ve kendileri yiyemezler dediler. Biz de müdüre ilettik ve ödenekle meyve, kuruyemiş ve içecek alınmasına karar verdik birlikte. Müdür manavı arıyordu meyvenin adını ve miktarını belirtiyordu. Getiriyorlardı 2 günlük meyve ve içecek. Bitince tekrar istiyorduk. Ay sonunda da yandaki lise onlara aktarılan bütçemizi manava ödüyordu.

Y6, başka okul tarafından hazırlanan beslenmeyi aldıklarını, bu süreçte yemek dağıtımının ve lojistik hizmetlerinin nasıl yürütüldüğünü şu şekilde açıklamıştır:

Anaokuluna verdiler bizim desteğimizi, onlar da bize gıda olarak verdi. Ekmeği biz fırından alıyorduk her gün. Onun da parasını veriyordu anaokulu bize. Okulun hazırladığı beslenmede de poğaça çıkıyordu ya da börek haftada bir gün, meyve suyu, süt, kahvaltılık küçük o paketli peynir, tereyağı, bal, pekmez, çikolata vardı. Hazırlıyorlardı anaokulunda biz de sabah okula giderken anaokulundan alıyorduk. Dönerken de boş sepetleri bırakmak zorunda kalıyorduk.

Bakanlığın yayınladığı kılavuzda yemek dağıtımı ve lojistikle ilgili yönergeler şöyledir:

Hafta içi 5 gün, günlük birer öğün şeklinde verilen beslenme ile ilgili besinlerin tedarik, depolama, servis süreçlerinde kullanılacak malzemelerin, taşınacak araçların, saklama koşullarının özellikleri, temizliği, hijyeni ile ilgili dikkatli ve özenli davranılması gerekmektedir. Tüm bu süreçlerin kontrolü ise yine okul yönetimince kurulacak bir komisyona aittir (MEB TEGM,2023).

Okul yönetimlerine program kapsamında yemek dağıtımı ve lojistikle ilgili sorumluluk verilmesine rağmen bu konuda maddi bir destek sağlanmamıştır. Özellikle doğrudan kaynak sağlanmayan, yiyecekleri başka okullardan temin eden yöneticiler için bu konu büyük sorun yaratmıştır. Beslenmelerin günlük olarak taze sunulabilmesi için her gün eşleştirildikleri okula uğramak zorunda kalmaları, zaman kaybına yol açmıştır. Uzak köy okullarında ise günlük ilçe merkezine gelinmesi söz konusu olmadığı için beslenmeler haftalık olarak temin edilmiştir. Okulların kendi kaynaklarıyla besin taşınabilmesi için gerekli şartları taşıyan, hijyenik araçlar temin etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla yiyecekler yöneticilerin şahsi araçlarıyla ya da öğretmenlerin okula ulaşım için kullandıkları servis araçlarıyla taşınmıştır. Bu durum da hijyen, zaman ve maddi açıdan sorunlara neden olmuştur.

Budapeşte’de okulların yakınlarında belediye tarafından finanse edilen merkezi mutfaklar kurulmuştur. Yemekler belediye tarafından uzak okullara arabalarla taşınmıştır. Yeni yapılan okullarda ise büyük bir mutfak ve yemekhane inşa edilmeye başlanmıştır (Umbrai, 2024). Ülkemizde de yerel yönetimler ya da sivil toplum kuruluşları tarafından besinlerin dağıtımı ve lojistik konusunda yardım sağlanması hem koordinasyonu kolaylaştıracak, hem

taşıma sürecinin standardizasyonuna olanak tanıyacaktır. Bu yolla okul yönetimine verilen uzmanlıkları dışındaki sorumluluk da kaldırılmış olacak, beslenmeler belirli standartlara uygun, hijyenik bir şekilde taze olarak okullara ulaşabilecektir.

Menü Planlama

Katılımcı beyanlarına göre menüler genellikle aşağıdaki gibi listelenmiştir;

- tek porsiyonlar halinde kutulu kahvaltılık ürünler (peynir, zeytin, çikolata), haşlanmış yumurta, ekmek, süt
- poğaça, sandviç, kek, börek, içecek (süt, ayran)
- çorba, makarna, tavuk, pilav, börek, bakliyat ve sebze yemekleri, tatlı, meyve, salata, içecek (süt, ayran)
- meyve, kuruyemiş, kahvaltılık (peynir, zeytin, çikolata) poğaça, simit, içecek (meyve suyu, meyveli süt)
- meyve kuruyemiş, içecek (sade/meyveli süt)
- sandviç, kek, yumurta, omlet, makarna, içecek (süt, ayran)

Bütçelerin harcanması okul yöneticilerine bırakıldığı için her okulda bütçenin harcanmasında, menülerin oluşturulmasında farklı ölçütler dikkate alınmıştır. Yöneticiler, başlıca menü oluşturma ölçütlerini çocukların yaş grubuna göre besin gereksinimleri, bütçeye göre maksimum kalite, çeşitlilik ve doyuruculuk, velilerin istekleri, kolay yeme/ kolay dağıtım olarak sıralamışlardır.

Menüler incelendiğinde bütçe verilen okulların daha esnek menüler uygulayabildikleri görülmektedir. Bünyesinde aşçı çalışan okullarda sıcak yemek verilmiş, diğer okullarda genellikle kahvaltılık menüsü verilmiştir. Özellikle bu farklı menü uygulamaları veliler arasında kıyaslamalara neden olmuştur. Menü planlama görevi okullarda öğretmenler ve yöneticilere verilmiştir. Yöneticiler yayınlanan kılavuzdaki menüler ve mevcut imkânlar doğrultusunda beslenme listesi hazırlamışlardır. Ancak ödeneğin başka okullara aktarılma durumunda, okul yönetimi menü konusundan söz sahibi olamamış, öğrenci sayısına göre günlük/haftalık olarak verilen yiyecekleri kendi belirledikleri sırayla öğrencilere sunmuşlardır. Yalnızca ekmekler günlük olarak anlaşılan bir yerden alınmış, ücreti yemek sağlama görevi verilen merkezi okullar tarafından karşılanmıştır.

Katılımcılardan Ö9, okulda kendi bilgileriyle menü oluşturma süreçlerini şu ifadelerle açıklamıştır:

Biz paraya göre olduğu kadar menü seçtik, daha çok köyde ulaşamadıkları aileler için maddi yük olacak, ama sağlıklı şeyler almaya dikkat ettik. Mesela yumurta,

süt falan köyde zaten var hem de doğal, daha sağlıklı. Biz onları hiç koymadık menüye yerine meyve falan aldık. Ama parasal olarak kısıtlı olduğu için, anlaşılan yerden alma zorunluluğu olduğu için çok çeşit olmadı menüde. Markette ne varsa ondan alıyorduk arada rica ediyoduk yine bizim için taze şeyler getirsinler diye. Ekmek yerine taze poğaç, simit falan siparişi veriyorduk mesela hem daha güzel yiyorlardı hem de değişiklik oluyordu çocuklar için.

Y1, menülerin beslenme hazırlanan okul tarafından oluşturulduğunu ve seçim yapamadıkları için yaşadıkları zorlukları şu şekilde dile getirmiştir:

Alışverişi biz yapmadığımız için hiçbir şeye biz karar veremiyorduk. Bize YİBO'dan bir haftalık yiyecek kolisi veriliyordu Biz de verilen besinleri sırasıyla menüye göre çocuklara dağıtıyorduk. Sadece haftalık verdiğiniz besinin listesini yapın siteye yükleyin deniyordu bize, biz de kafamıza göre sıralıyorduk, menü oluşturup veriyorduk çocuklara. Bozulabilecek şeyleri öne alıyorduk genellikle. Bizim menü yazmamız çok saçmaydı zaten bir bilgimiz yok. Yiyecekleri seçemediğimiz için ne verdilerse verilenlere göre yazıyorduk ama neyle yenir bilmiyorduk, tatlı tuzlu olarak dengeliyorduk sadece.

Katılımcılardan Y4, menülerin okul yönetimi tarafından oluşturulduğunu şu şekilde belirtmiştir:

Kar zarar oranını düşündüm malzeme alıp menü planlarken. Piknik tarzı küçük paketli şeyler, yağdır, çokokremdir vesaire öyle yapmadım. Öğüne bile dikkat ettim mesela. Yani mesela öğlencilerde zaten bu çocuk sabah peynir yemiş evinde, mesela köfte malzemesi aldığım oldu. Mutfağımız da çok harika yeterliliğe sahip değil ama şartları zorlayarak bir şeyler yapabildik yine de. Kesinlikle ne kadar masraf olacağını ve faydalı olanı düşündüm ve velilerin de isteğini dikkat aldım bi yere kadar. Türkiye'ye yapılmış olan menülerden destek aldım. Öğretmenler işin hazırlama kısmında oldu ama tamamen değil, tamamen iştisare kültürü. Ben bir şey dedim, onlar bir şey dedi ortada buluştuk hangisi mantıklı olur diye. İşte zararlı mıdır atıyoruz listeden, işlenmiş gıdaları da vermiyoruz. Öbürü dedi ki hocam, bu boğazına kaçır, ondan da vazgeçtik. Dediler ki hocam, çorba iyi olur aslında. İyi olabilir dedik. öyle hazırladık biz menülerimizi.

MEB tarafından hazırlanan Kılavuza göre tüm okullarda sıcak yemek verilmesi önem verilen konulardan biridir. Sağlıklı beslenme için menülerde öncelikli olarak yer verilmesi gereken besin grupları; süt ve süt ürünleri, et, yumurta, kuru baklagiller ve yağlı tohumlar, ekmek ve tahıl grubu, sebze ve meyveler şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca kılavuzda tuz tüketimine dikkat edilmesi, yapay tatlandırıcı kullanılmaması uyarıları yer almaktadır. “T.C. Sağlık

Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan Toplu Beslenme Sistemleri İçin Ulusal Menü Planlama ve Uygulama Rehberi” menü oluştururken yöneticilere faydalanabilecekleri birincil kaynak olarak olarak gösterilmiştir (MEB TEGM,2023).

Amerika’da 2010 tarihinde yürürlüğe giren HHFKA ile birlikte okul yemeklerinin besin kalitesi büyük ölçüde iyileştirilmiştir. Yapılan araştırmalar, bu yasayla birlikte gelen uygulamaların öğrencilerin daha yüksek vitamin ve mineral değerlerine, daha düşük enerji yoğunluğuna sahip, daha besleyici yiyecekler tükettiğini göstermektedir. Bu sonuç, özellikle düşük gelirli ailelerin çocukları için oldukça önem taşımaktadır (Johnson vd., 2016). HHFKA, Amerikalılar İçin Beslenme Kılavuzu (DGA) kapsamında yeniden güncellenmiştir. Güncellenen yasaya göre menülerde; yaşa uygun enerji gereksiniminin karşılanmasına, sınırlandırılmış haftalık nişastalı sebze, doymuş yağ ve sodyum oranlarına ve besinlerin trans yağdan arındırılmış olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca zengin tam tahıl içeriği, yağsız (aromalı/ aromasız) veya az yağlı aromasız süt, ve öğrencilerin seçim yapmalarına olanak tanıyan besin çeşitliliği de menüde sağlanması gereken koşullar arasında yer almaktadır (Kinderknecht vd., 2020). Beslenme menülerinin, ulaşılabilirliği güç ve sağlıklı yiyeceklerden oluşması çocukların evdekine oranla daha sağlıklı beslenmelerini mümkün kılacak hem de programın temel amaçlarından biri olan fırsat eşitliği sağlanmış olacaktır. Menülerdeki besin çeşitliliği sağlıklı beslenmeyi sağlamanın yanı sıra seçici beslenen çocukların masadan aç kalkmasına engel olabilir. Ayrıca çocuklara seçme şansı verildiği için sadece tüketecekleri besinleri almalarına olanak tanınması ile tabak israfı da önlenabilir.

Parnham ve arkadaşlarının UIFSM'nin çocukların diyet alımları üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmaları, programın toplamda daha düşük yağ ve tuz alımı gibi diyet kalitesinde bazı iyileşmelerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Programın şeker, meyve ve sebze gibi besinlerin tüketimi üzerinde ise bir etkisi görülmemiştir. Bu bulgular, programın uygulandığı ülkelerde okul yemeklerinin içeriğine yeniden odaklanılmasını sağlamıştır (Parnham vd., 2022). Sunulan besinlerden hangilerinin neden tüketilmediği ile ilgili yapılacak çalışmalar çocukların tüm besin gruplarından faydalanarak daha sağlıklı beslenmelerine ve fırsat eşitliğinden tam olarak faydalanabilmelerine olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda besin tüketim oranları ile ilgili okullardan sık sık dönüt alınması gerekmektedir.

Hindistan’da uygulanan MDM programı, 2021’de iyileştirmeye gidilerek PM POSHAN (Pradhan Mantri Poshan Shakti Nirman Scheme) programına dönüştürülmüştür. Bu program kapsamında çocuklara sunulan öğle yemeklerinin öğünde 100gr tahıl, 12gr protein, 50gr sebze, 20gr bakliyat, 5 gram yağ olmak üzere 450kcal enerji içermesi gerekmektedir (Ministry of Education, Government of India, 2025). Ancak MDM programında da araştırma bulgularımızdaki gibi sık tekrarlanan menüler olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Menülerde haftada

2 gün pirinç ve dalma (baharatlı, sulu sebze yemeği) yer almıştır. Bu da yemeklerin tüketilme oranını düşürmüştür. Okul öğle yemeği programlarının tüketimini ve amacına ulaşmasını sağlayabilmek için menü tekrarından kaçınmaya özen gösterilmelidir (Hoque, 2023). Sunulan menülerin çocuklar tarafından tüketilme oranı düştükçe, programın fırsat eşitliğine olan katkısı da azalmaktadır. Bu durum da programın eşitlikle ilgili amaçlarının gerçekleşmesine engel olmaktadır. Tüketim oranını artırmak için menülerin sık değişimi sağlanabilir ve listelerde besin çeşitliliğine özen gösterilebilir.

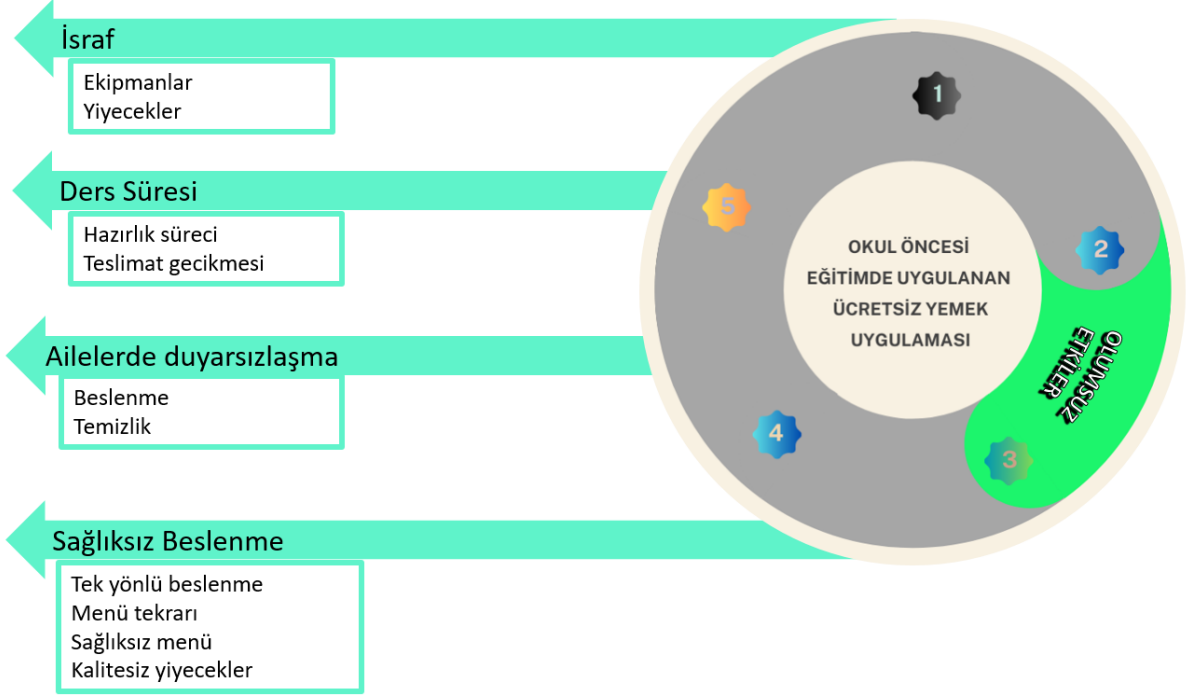
Portekiz’de sağlıklı ve ekonomik okul menülerinin kolay, hızlı ve otomatik bir şekilde planlanmasına olanak tanıyan dijital bir uygulaması olan Schoolthy (Sağlıklı ve Dengeli Okul Yemekleri için Otomatik Menü Planlayıcısı) hazırlanmıştır (Segredo vd., 2020). Benzer şekilde Brezilya Ulusal Okul Beslenme Programı’nda (PNAE) okulda haftalık beslenme menüleri tasarlamak üzere geliştirilen yazılımla hem öğrencilerin beslenme ihtiyaçları karşılanması hem de programın maliyetinin en aza indirilmesi hedeflenmektedir (Moreira vd., 2018). Bir çok ülkede uygulanan dijital bir okul yemeği planlama programının ülkemizde de geliştirilmesi maliyet hesabı da yapılarak sağlıklı menüler hazırlanmasına olanak tanıyabilir. Ayrıca bu tarz uygulamalarla bölgesel şartların dikkate alındığı daha esnek menüler planlanabilir.

Araştırmalar göstermektedir ki çocuklara yalnızca beslenme sağlamak değil sunulan menülerin içeriği de önemlidir. Çünkü programın amacı sadece çocukların doymaları değil aynı zamanda sağlıklı beslenmeleridir. Menü planlamasında uyulması gereken kurallar genel olarak çizildiğinde, listeler bölge koşulları göz önüne alınarak uzmanlar tarafından ayrı ayrı hazırlandığında daha gerçekçi, uygulanabilir menüler ortaya çıkacaktır. Ancak sağlıklı gıdalar yer alsa bile sürekli aynı menülerin sunulması, çocukların tercih etmedikleri besinlerin menülerde çoğunlukta olması, evde de tüketebilecekleri erişimi kolay olan gıdaların okulda da sıkça karşısına çıkmasının çocukların beslenme tüketim oranını düşürdüğü görülmektedir. Bu durum ise programın fırsat eşitliği amacına ulaşmasını engellemektedir. Bu nedenle menü planlaması yapılırken programın birincil amacı olan fırsat eşitliğine katkı sağlanabilmesi için menü planlamasında beslenmelerin tüketilebilirliği de göz önüne alınmalıdır. Ancak menü planlamak ayrı bir uzmanlık alanı olduğu için menülerin okul tarafından sık sık değiştirilmesi mümkün olmayabilir. Bu soruna bir çözüm olarak farklı ülkelerde dijital okul yemeği planlama uygulamaları geliştirilmiştir. Bu uygulamalar incelenerek ülkemizdeki koşullara uyarlanmış yeni bir program geliştirilebilir.

Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programı Uygulanmasının Olumsuz Etkilerine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Programın olumsuz etkileri ana teması, elde edilen veriler doğrultusunda; israf, ders süresi, ailede sorumluluk azalması, sağlıksız beslenme alt temaları altında değerlendirilmiştir.

Şekil 6. Programın Olumsuz Etkileri Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar

Tablo 5. Programın Olumsuz Etkileri

Alt Temalar	Katılımcı görüşlerine göre kodlar ve kaynakları
İsraf	Artan yiyeceklerin israfı (Ö2, Ö4, Ö5, Ö11, Y1, Y2, Y6) Alınan ekipmanların israfı (Ö4, Ö11, Y3, Y4)
Ders süresi	Hazırlık süreci(Ö1, Ö3, Ö9, Ö10) Teslimat gecikmesi (Ö2, Ö7, Ö11)
Ailelerde duyarsızlaşma	Beslenmeyle ilgilenmeme (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö10, Ö11) Temizlikle ilgilenmeme (Ö3, Ö7, Ö11)
Sağlıksız beslenme	Tek yönlü beslenme (Ö5, Ö11, Y1, Y4) Menü tekrarı (Ö4, Ö5, Y2, Y5)

İsraf

Katılımcı görüşleri doğrultusunda edinilen sonuçlara göre; okullarda israf oluşmaması için herhangi bir önlem alınmamış, artan besinlerin nasıl kullanılacağı okullara bırakılmıştır.

Katılımcılarsa tüketilmeyen yiyecekleri hayvan yemek kutularına koyduklarını, eve gönderdiklerini, çöpe attıklarını vurgulamışlardır. Genellikle çocukların uygulama başladıktan birkaç hafta sonra, sürekli aynı menünün çıkması durumundan sıkılarak besinleri tüketmedikleri ifade edilmiştir. Paketli yiyeceklerin çoğu çocuklar tarafından açılıp tüketilmedikleri için atılmıştır.

Bunun yanı sıra özellikle merkezi okullarda yemek hazırlama ve serviste kullanılmak üzere satın alınan fırın, mikser, tost makinesi, tencere, tava, bardak, tabldot, çatal, kaşık gibi taşınır malzemelerin de program bir dönem sonra sona erdiği için atıl duruma düştüğü ifade edilmiştir.

Katılımcılardan Ö11 yiyeceklerin kalitesiz olduğu için israf olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

Çok kalitesizdi gelen ürünler, porsiyon olarak da uygun değildi içerik olarak da. Çocuklar besinleri yemiyordu. Profesyonel biri de hazırlamıyordu, büfecnin hazırladığı söylenmişti. Bizim okul saatlerimiz çok erken olduğu için ekmeği sıcakken dilimleyip o hamur ekmeğin içine de domates, peynir gibi şeyler konunca ekmeklerin içi iyice ıslanıyordu. Çocuğa ne kadar olumlu göstermek için uğraşsak, model olsak, oyuna eğlenceye dönüştürsek de özellikle sandviç, çikolatalı ekmek falan olduğu günlerde neredeyse hepsini atıyorduk. Beslenmelerin kalanını hem ne yediklerini hem ne kadar yediklerini görsünler diye ben velilere gönderiyordum başta. Sonrasında zaten menüler de aynıydı. Eve hiç göndermiyordum artık genellikle hayvanlar için ayrılan beslenme kutularına koyuyorduk çocuklarla.

Y5 ise, sürekli aynı menülerin sunulmasından kaynaklanan israfa şu şekilde vurgu yapmıştır:

Bir süre sonra çocuklar aynı şeylerden sıkıldı, abur cubur dışındaki yiyecekler hep israf oldu. Paketlerini açıyorlardı bizim yanımızda ama bitirmeden saklıyorlardı, hep masaların gözünden topluyorduk sonrasında.

Katılımcılardan Y3 ise programın bir dönem sonra kaldırılması sonucunda alınan ekipmanların israfını şu ifadelerle aktarmıştır:

İlk aşamada malzeme temininde ben çok zorlandım. Nakliyesiydi, osuydu, busuydu, kalitesiydi. Yani çocukların sonuçta kullanabileceği kalitede olmalıydı. Tabldotlarına varana kadar acaba neyi ne kadar alalım. En son öğrenci sayısı kadar aldık mecburen. Bizim şu anda 140-160 tane tablotumuz var. Onları seneye belki yurda devredebiliriz diyeceğim ama çocuk tablotu aldık. Mesela kaşıklarımız, çatallarımız

halen duruyorlar, bardaklar da öyle. Kocaman tost makinesi, mikser, tencereler aldık. Hepsi kaldı elimizde.

MEB tarafından israfıla ilgili herhangi bir önlem alınmamıştır. İlgili kılavuzda atık yönetimi ile ilgili belirlenen yönergeler ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Atık maddeler ve çöp poşetleri sızıntı yapmayacak şekilde kapatılmalıdır.
- Atık maddeler ve çöpler hiçbir şartta açıkta bırakılmamalıdır.
- Söz konusu atıklarla ilgili kamu kuruluşları ile iş birliği yapılarak geri dönüşüm planlaması yapılmalıdır.
- Öğrenci sayısı fazla olan okullarda gerektiğinde kompost makineleri kullanılabilir.

Kılavuzda belirtilen yönergelerin israf oluşmamasından ziyade meydana gelen atıkların ve çöplerin ortadan kaldırılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Ancak öncelikle atıkların azalması, çocukların fırsat eşitliğinden faydalanması için besin tüketimlerinin artırılması konusunda önlemler alınmalıdır.

Araştırma bulgularını destekleyecek şekilde ABD 'de Tarım Bakanlığı tarafından yaygın bir şekilde uygulanan SBP programının da en zor tarafının israf olduğu tespit edilmiştir (Krueger vd., 2018). Gıda israfına yol açabilecek sebepler arasında; gıdanın lezzeti ve erişilebilirliği, çocukların tat tercihleri ve doygunluğu, beslenme süresinin yetersiz oluşu, yemek servisi politikaları ve koordinasyondaki aksaklıklar gösterilmektedir. Süt ve meyve ise israfa duyarlı gıdaların başında sıralanmaktadır (Blondin vd., 2015). Araştırma bulgularına göre uygulanan programda oluşan israfın genellikle menülerden kaynaklandığı görülmektedir. Besinlerin kalitesiz oluşu ve sürekli aynı menülerin tekrarlanması oluşan israfın önde gelen nedenleri olarak belirtilmektedir.

Öte yandan 2006-2016 yılları arasında ABD'de sürdürülen beslenme politikalarını boylamsal olarak değerlendiren Mansfield ve Savaiano (2017), araştırmalarında çocukların diyet alımını, gıda seçimi ve yiyecek israfını incelenmiştir. Araştırma bulgularımızın tersine okul öğle yemeği programının öğrencilerin diyet alımlarını iyileştirdiği aynı zamanda gıda tüketim davranışlarını olumlu yönde etkileyerek tabak israfını azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Blondin ve arkadaşları, okul beslenme programlarında karşılaşılan israfa alınabilecek önlemleri; gıdayı daha sonra yemek için saklamak, çocukların tüketimini teşvik etmek, beslenme saatinde çocuklara yardımcı olmak, oyunlaştırmak, personel desteğini artırmak, daha küçük porsiyonlar servis etmek ve yenmemiş gıdayı kompostlamak veya bağışlamak şeklinde sıralamışlardır (Blondin vd., 2015). Bu uygulamalar katılımcıların kullandığı yöntemlerle örtüşmektedir. Ancak oluşan israf genellikle menülerden kaynaklandığı için bu çabalar olumlu sonuç vermemiştir.

NSLP uygulamasında tabaklarda en çok israf edilen ürünlerin meyve ve sebze olduğu tespit edilmiştir. Bu da programın çocukluk çağı sağlıklı beslenmesi hedefine ulaşılmasını engellemektedir. Bu israfın önlenmesi için de yine menülerde çocukların sevdiği besinlerin bulundurulması, seçeneklerin sunulması, öğrencilerin kendi besinlerini kendilerinin seçmesine izin verilmesi, beslenme için ayrılan teneffüsün yeniden planlanması, sebze tüketimini artırmak için davranışsal müdahaleler etkinlikler yapılması, beslenme eğitimi verilmesi gibi tamamlayıcı stratejiler kullanılması önerilmiştir (Smith & Cunningham-Sabo, 2014). Araştırma bulgularımıza göre çok az okulun menüde sebze sunduğu görülmüştür. Meyve sunulan okullarda ise çocuklar meyveleri severek tüketmişler ancak bazı köylerde saklama koşulları uygun olmadığı için israf oluşmuştur. Menülerde oluşturulacak değişikliklerin eğitimle, etkinliklerle de desteklenmesi israfın engellenmesinde daha etkili olabilir.

İsveç'te geliştirilen SkolmatSverige aracı ile uygulanan okul yemeği politikasının değerlendirilmesi yapılmış, elde edilen sonuçlarla programda iyileştirmelere gidilmiştir. SkolmatSverige aracı Kasım 2016'da genişletilerek okulların tabak israfını da hesaba katan, öğrencilerin gerçek tüketimini ortaya koyan bir modül içerecek şekilde güncellenmiştir (Lucas vd., 2017). Okul yemek programlarında kullanılacak böyle bir uygulama ile programdan faydalanan öğrenci sayısı tespit edilerek topluma ve fırsat eşitliğine katkısı ölçülebilir. Ayrıca tüketilen ve tüketilmeyen besinlerin tespit edilerek israfın önlenmesine katkı sağlanabilir.

Ders Süresi

Merkez okullarda hazır yemek sunulduğu için, beslenme saati kısalmış etkinlik sürecine olumlu etkisi olmuştur. Ancak köy okullarında beslenme hazırlığının ders süresine de kaymasıyla ders süresi kısaldığı belirtilmiştir. Ayrıca dışardan yemek gelen merkezi okullarda görev yapan katılımcılar, yemek saatinin başlangıcında belirsizlik oluştuğunu bu durumun ders süresini olumsuz yönde etkilediğini aktarmışlardır.

Katılımcılardan Ö9, beslenmelerin hazırlanma sürecinin ders süresini olumsuz yönde etkilediğine ilişkin görüşlerini şu ifadelerle açıklamıştır:

Açıkçası öğretmene fazladan iş yükü olduğu için bu durum verimini de olumsuz etkiliyordu. Ders arasında beslenmeleri hazırlıyorduk personel olmadığı için. Teneffüslerimizin çoğu da ona gidiyordu. Servisiydi toplamasıydı temizliğiymiş derken bizim boş zamanımız zaten kalmıyordu üstüne de dersten de biraz kısaltıyord., Çünkü derse bile geç girmemize sebep oluyordu özellikle yumurta haşladığımız, ekmeğe çikoalta falan sürdüğümüz günlerde daha da geç kalıyorduk.

Ö11, yiyeceklerin teslimat sürecinin ders süresine olumsuz etkisini şu ifadelerle vurgulamıştır.

Okulda pişen ya da dışardan gelen yemekleri, sıcak yeneceği için saatinde yemek gerekiyordu. Yani biz de ders saatlerimizi ona göre değiştirmek zorunda kalıyorduk. O konuda en az haftada bir sıkıntı yaşadık. Ama sene sonunda doğru sistem oturmaya başlamıştı. Daha doğrusu biz sorun çıkabileceğini bildiğimiz için esnek etkinlikleri yemek saatine doğru koyuyorduk. Beslenme gelince hemen toparlanıyorduk.

Benzer şekilde ABD’de öğretmenler SBP kapsamında okulda ücretsiz olarak verilen kahvaltılarının tüketimi için beslenme saatinin yeterli olmaması nedeniyle ders süresinden çalındığını ifade etmişlerdir (Krueger vd., 2018). Ülkemizde okul öncesi eğitimde beslenme için hazırlık, tüketim ve toplanma için ayrılan toplam süre bir etkinlik saati yani 50 dakika olarak uygulanmaktadır. Bu süre çocuklar evden beslenme getirdiklerinde yeterli olmaktadır. Ancak okul yemek programı uygulanmasında personel olmayan okullarda yiyeceklerin öğretmen tarafından hazırlanması, servis edilmesi sonucunda bu süre yetersiz kalmıştır. Bu da etkinlik süresini olumsuz etkilemiştir.

Bangladeş’te de uygulanan yemek politikası kapsamında, okulda yemek pişirmenin zaman kaybına yol açarak öğrencilerin eğitimini engelleyebileceğinden bu probleme yönelik revize gerekliliği öne sürülmüştür (Nath vd., 2022). Bu konuda yemek için okullara ayrıca personel sağlanması önerilebilir ancak her okulda yemek yapmak için uygun alan bulunmadığından en doğru çözüm merkezi mutfaklarda hazırlanan yemeklerin okullara dağıtılması olacaktır.

Ailelerde Duyarsızlaşma

Katılımcılar okul tarafından beslenme verilmesinin velilerin yükünü azalttığını ancak bazı velilerin beslenmeleri hiç sorgulamadıklarını, çocuklarının yedikleriyle ilgilenmediklerini dile getirmişlerdir. Velilerin beslenme ile ilgili tüm sorumluluğun okulda olduğunu belirterek beslenme çantasını bile kontrol etmediklerini ifade etmişlerdir. Yapılan uyarılara rağmen çocukların çoğu zaman kirli beslenme araç gereçleriyle okula gidip geldiklerini vurgulayan katılımcı sayısı da oldukça fazladır.

Katılımcılardan Ö3, programla birlikte bazı velilerin beslenmeye karşı ilgisizleştiğini şu şekilde aktarmıştır:

Köyde olduğum için veliler memnundu. Çünkü herkes yani dediğim gibi evde beslenme hazırlamadıkları için gayet mutluydular. Maddi olarak da işlerine geldiği gibi hani biraz da olsa üzerlerinden yük kalkmıştı. Yani kimse de sağlıklı mı? değil mi? ne

yediniz falan diye sorgulamadı açıkçası. önemli olan bedava verilmesiydi ve kendilerinin zahmet çekmemesiydi. Çocuğu okula gönderiyorlardı tamam. Ne soruyorlardı bişey ne ilgileniyorlardı beslenme konusuyla.

Ö7 ise, programın ailelerin beslenme çantası temizliğine karşı duyarsızlaştığını şu ifadelerle açıklamıştır:

Mesela çoğu aile hiç besleme çantasını açmamış şekilde gönderiyordu. Beslenme örtüsündeki, kabındaki kir bile hala duruyordu. Biz bunu sürekli tekrarlıyorduk, temiz gönderelim, kontrol edelim lütfen. Bu kadar bağımsız olmayalım, kopuk olmayalım beslenme görevinden diye. Sırf hazır geliyor diye hiç umursamadan gönderen çok oluyordu, Yani velilerde bana göre değişen bir şey yoktu sorumlu olan yine ilgileniyordu hazır beslenme bile gelse, sorumsuz olanın işine geldi, daha da beter oldu.

Farklı ülkelerde yapılan uygulamalar incelendiğinde ise okul yemek programları uzun yıllardır sürdüğü için çocukların evden beslenme ekipmanı getirmediikleri görülmektedir. Bu nedenle ailelere herhangi bir sorumluluk düşmemektedir. Ülkemizde ise bu sorunu çözmek için tek kullanımlık ürünler(tabak, çatal, örtü, vb.) kullanan okullar olmuş ancak bunun yüksek maliyetli olduğunu belirtmişlerdir. Bu masraftan kaçınmak için dayanıklı araç gereçler alan okullarda ise program bir dönem sonra kaldırıldığında bu ürünler atıl duruma düşmüştür.

Beslenmelerin okul tarafından karşılanmasının ailelerdeki yükü azaltmasıyla birlikte bazı velilerin sunulan besinlerin kalitesiyle, içeriğiyle ilgilenmedikleri görülmüştür. Kendilerine düşen tek görev olan beslenme çantası kontrolünü yapmaktan bile vazgeçmişlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak çocukların beslenmeleri sağlıklı olsa bile araç gereçleri temiz olmadığı için programın olumlu etkileri azalmıştır.

Bu sorunun nedeni ise ailelerin programla ilgili bilgilerinin olmayışı olabilir. Program kapsamında velilerden yalnızca çocukların sahip oldukları hastalık ve allerji bilgilerini içeren izin belgesi alınmış, velilerle programla ilgili başka bilgi paylaşımı yapılmamıştır. Uygulama sürecine başlamadan önce ebeveynlere yönelik programın amaçları, uygulama süreci, velilerin programa nasıl katkı sağlayabilecekleri ile ilgili bilgilendirme toplantısı yapılması okul-aile işbirliğini sağlayacak, programın verimliliğini arttıracak ve amacına ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

Sağlıksız Beslenme

Katılımcı beyanlarına göre özellikle köy okullarında çocuklar önceden evden getirdikleri organik ürünlerle beslenirken programla birlikte hazır paketli ürünlerin tüketimine

geçmişlerdir. Sıcak yemek ya da köyde erişimi zor besinler olmadığı sürece köyde görev yapan öğretmenler ve yöneticiler beslenme programını sağlıklı bulduklarını dile getirmişlerdir. Yapılan görüşmelerde bütçelerin kendilerine verildiği küçük okullarda israf olmaması için sağlıklı besinlerin yanında çocukların severek tüketeceği çikolata, meyve suyu, bisküvi gibi ürünlerin de menüde yer aldıkları tespit edilmiştir. Bu da programın sağlıklı beslenme kazanımını engellemiştir.

Katılımcılardan Ö5, okulda tek yönlü besinlerden oluşan menüler sunulduğu için programın sağlıklı beslenme sonucu doğurduğunu şöyle dile getirmiştir:

En büyük problemi Ramazan'da yaşadık. Bize beslenme gönderen okulda kendi menülerinin dışına çıkmıyorlardı. Bir fırınla anlaşmışlar parayı o fırına devrettikleri için de bu kez paso aynı mayalı hamurun farklı şekilleri bize geldi. Ve çocuklar yemediler yani. Hep karbonhidrat yiyorlardı artık. Hep poğaça ve simitti şekli farklıydı sadece. Ne meyve ne kuruyemiş çeşitlilik de yoktu. Hamur ve süt paso. Süt zaten yarım yağlıydı hep karbonhidrat tükettik biz nerdeyse. Çok sağlıksızdı bunun sürekli olması. Biz böyle olunca da artık veliden haftada iki gün mesela ekstra farklı menü istemiştik yani. Beslenme yine geliyordu aynı şekilde ama biz söylemeden velilere gönderdiklerini yediriyoorduk çocuklara.

Y5 ise program kapsamında okulda sunulan besinleri sağlıklı bulduğunu şu ifadelerle belirtmiştir:

Çocuklara daha çok olumsuz etkisi oldu bence. Köy çocuğu sonuçta evde doğal besleniyordu, okula da organik ürünler getiriyodu annesi koyduğunda. Ama okula gelen yiyecekler hep pastörizeydi, içecekler meyve suyuuydu. Kek geliyordu paketli, sarella geliyordu. Ne meyve ne sebze ne kuruyemiş vardı. Çocuklar bayılarak yiyordu ama sağlıksız beslendiler sonuçta. Veliler de bundan şikayetçiydi hatta. Biz satalım size diye dönütler aldık veliden. Çocuklar da başta heveslendi yediler zaten sonradan açıp masaların altına bırakmaya başladılar.

Programla ilgili medyada tanıtım yapılırken çoğunlukla sıcak yemek verileceği algısı yaratılmıştır. Okullar arasındaki kıyaslamaların çoğunun buna bağlı olduğu görülmüştür. Ancak merkez okullarda bile hedeflenen sıcak yemek uygulaması fiziksel donanım eksikliği nedeniyle çok az uygulanabilmiştir. Yalnızca aşçı ve yemekhane bulunduran okullarda öğlenci gruplar için sıcak yemek sağlanmıştır. Kahvaltı menüleri ise paketli gıdalarla sunulmuş, bu da çocukların sağlıksız beslendikleri algısını oluşturmuştur. Bununla birlikte besin alışverişleri için merkezi olarak belirli yerlerle anlaşılınması, alışverişlerde uygulanması gereken standartların olmaması, besin alışverişlerinin tamamen okul yöneticisinin sorumluluğunda olması farklı uygulamalara yol açmıştır. Verilen beslenmelerle ilgili herhangi bir denetleme

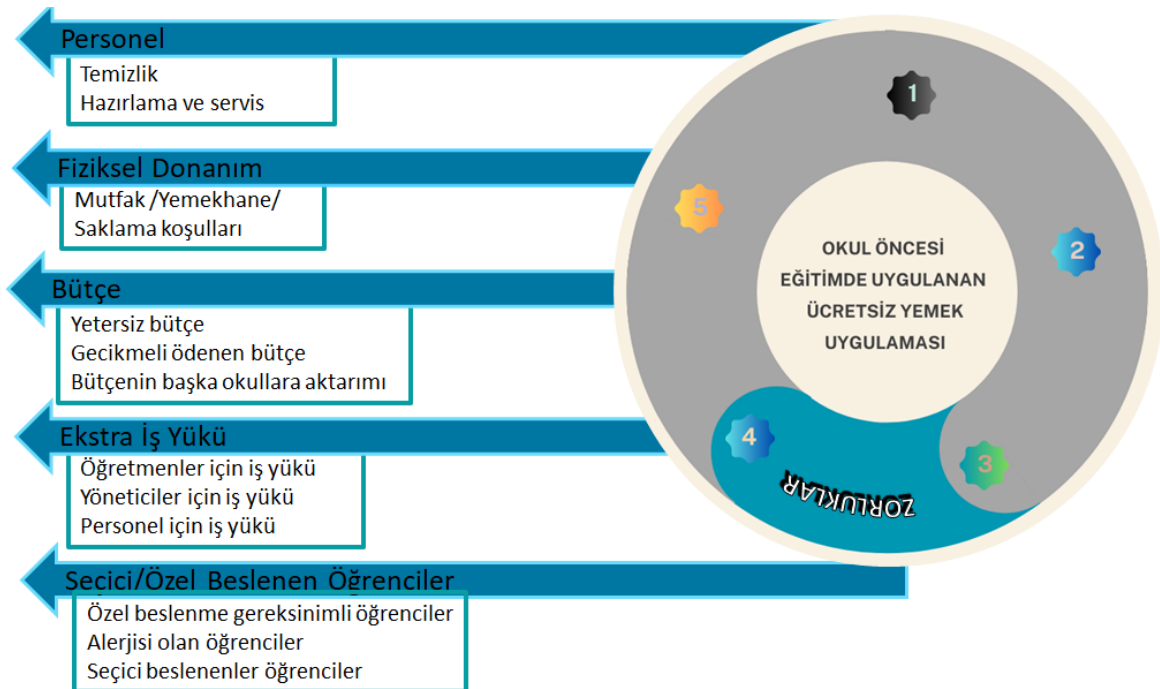
mekanizmasının olmayışı da sağlıklı menülerin, kalitesiz ürünlerin sunulabilmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca kırsal bölgelerdeki tarım ve hayvancılıkla geçinen ailelerde çocuklar evden daha sağlıklı ürünler getirirken okulda öğrencilere paketli ürünler sunulması velilerin tepkisine neden olmuştur. Bunun nedeni çocukların bu ürünlere alışarak evdeki organik besinleri tüketmek istememeleri de olabilir.

Ayrıca yiyecek taşımak için uygun araçlarla besin dağıtımının yapılmaması, kırsal bölgelerde uygun besin hazırlama ve saklama koşullarının olmaması sunulan beslenmelerin hijyenini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da hedeflenen sağlıklı beslenme amacına ters düşmektedir. Bu sorunun nedeni programın mevcut koşullar sorgulanmadan, iyileştirilmeden çok hızlı bir şekilde uygulanmaya başlaması olabilir.

Okul Öncesinde Ücretsiz Yemek Programının Uygulanmasında Yaşanan Zorluklara İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Programın yürütülmesi esnasında yaşanan zorluklar ana teması, elde edilen veriler doğrultusunda; personel, fiziksel donanım, bütçe, ekstra iş yükü, seçici/özel beslenen öğrenciler alt temaları altında değerlendirilmiştir.

Şekil 7. Zorluklar Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar

Tablo 6. Zorluklar

Alt Temalar	Katılımcı görüşlerine göre kodlar ve kaynakları
Personel	Temizlik personeli (Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö9, Y4, Y5)
	Yemek hazırlama ve dağıtma personeli (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö8, Ö10, Ö11, Y2, Y3, Y4, Y5)
Fiziksel donanım	Mutfak sorunu (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö9, Ö10, Ö12, Y1, Y3, Y5, Y6)
	Yemekhane sorunu (Ö1, Ö2, Ö3, Ö9, Ö10, Ö11, Y1, Y3, Y5)
	Uygun olmayan saklama koşulları (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö9, Ö10, Ö12, Y1, Y3, Y5, Y6)
Bütçe	Yetersiz bütçe (Ö1, Ö2, Ö9, Y3)
	Gecikmeli ödenen bütçe (Ö3, Ö11, Y3, Y4)
	Bütçenin başka okullara aktarımı (Ö5, Ö10, Y5, Y6)
Ekstra iş yükü	Öğretmenler için iş yükü (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö11, Y1, Y2, Y4, Y5, Y6)
	Yöneticiler için iş yükü (Ö3, Ö9, Ö10, Y1, Y3, Y4, Y5, Y6)
	Personel için iş yükü (Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, Y9)
Seçici/özel beslenen öğrenciler	Özel beslenme gereksinimli öğrenciler (Ö7, Ö8)
	Alerjisi olan öğrenciler (Ö1, Y3)
	Seçici beslenenler öğrenciler (Ö9, Ö11, Y1, Y3, Y7)

Personel

Katılımcıların çoğu programla ilgili yaşanan en önemli sorunun personel eksikliği olduğunu vurgulamışlardır. Programın uygulanabilmesi için okullara ayrıca bir personel desteği sağlanmadığını, personel eksikliğinin ise pek çok soruna yol açtığını dile getirmişlerdir. Bazı okullarda ise temizlik için bile yardımcı personel olmadığı için öğretmenler ve okul yöneticileri beslenme programıyla ilgili tüm görevleri üstlendiklerini beyan etmişlerdir. Bazı uygulayıcılar ise hem çocuklara sorumluluk vermek hem de servis personeli sorununu çözmek için nöbetçi sınıf uygulaması yapmışlardır. Bu uygulama ile yemekhaneyi hazırlama ve tüm okula beslenme servisi yapma sorumluluğunu nöbetçi sınıfa vermişlerdir.

Katılımcılardan Y4, programın uygulama sürecinde temizlik, hazırlama ve servis konusunda yaşanan personelle sorununu şu ifadelerle dile getirmiştir:

Hem yapım noktasında hem dağıtma noktasında hem derleme toplama, liste hazırlama noktasında personel ihtiyacımız vardı. Mesela ben diyetisyenle uğraşmak zorunda değilim diyetisyeni devletin sağlaması lazımdı. Ya da bölge bölge, şehir şehir tek bir elden herkesin uyabileceği ve ona göre de maddi kaynak sağlanacağı bir

beslenme listesinin bize verilmesi lazımdı. Bu benim işim de değil öğretmenin işi de değil, ayrıca öyle bir yeterliliğimiz de yok. Mecbur bırakılınca yapmak zorunda kaldık ama yok yani. Kendi işimiz olmayan şeyleri çocukların üstün yararını gözeterek yapıyoruz. Ancak sonuçta üniversitede aldığımız dersler de öyle kapsamlı bir şey değildi. Yani bunu bir öğretmen hazırlayamaz. Çünkü bilmiyor ki çocuğun ne kadar proteine ihtiyacı var. Günlük ne kadar karbonhidrat ihtiyacı var. Her görev için ayrı ayrı uzman personel gerekiyordu yani.

Ülkemizdeki okulların çoğunda yalnızca temizlik personeli istihdamı yapılmaktadır. Ancak okul yemeği programının başlamasıyla birlikte yemek hazırlama, servis yapma gibi günlük yapılması gereken işler de ortaya çıkmış bu görevlere yönelik personel desteği sağlanmamıştır. Program uygulanmaya başlamadan önce bu konuyla ilgili stratejiler oluşturulmadığı için uygulamada ortaya çıkan en büyük sorunlardan biri personel yokluğu/yetersizliği olmuştur. Dolayısıyla okuldaki temizlik personeli, öğretmen, hatta okul yöneticileri bilgileri ve deneyimleri olmadığı halde yemek hazırlama, servis yapma gibi işleri yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Bu da programın niteliğini olumsuz olarak etkilemiştir.

Sürdürülebilir bir yemek programı önerisi kapsamında programların uygulanması sürecinde özellikle personel eksikliği olan okullarda besinlerin hazırlanmasında ve servisinde velilerden destek alınabilir. Böyle bir uygulama okuldaki iş yükünü azaltacak, veli-okul işbirliğinin sağlanması ile aralarındaki iletişimi güçlendirecek ve çocuklarda bu yönde kazandırılacak olumlu davranışların kalıcı olmasını sağlayacaktır. Örneğin Hindistan'da velilerin ulusal ücretsiz öğle yemeği programına ilgileri gün geçtikçe artmış, hatta uygulamaya katkı sağlamaya başlamışlardır (Chakrabarti vd., 2021). Velilerin programa dâhil edilmesi, sırayla programın belli aşamalarında görev almaları hem programı benimsemelerini sağlayacak, hem de programa ekonomik olarak katkı sağlayacağından sürdürülebilirliği destekleyecektir. Ancak bu uygulamaların yapılabilmesi için velilerin programla ilgili bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde uygulanan okul yemek programı çerçevesinde velilerle herhangi bir konuda işbirliği yapılmamış bu da velilerin bilgi sahibi olmadıkları halde programı eleştirmelerine yol açmıştır.

Fiziksel Donanım

Katılımcılardan köy okullarında görev yapanlar donanım malzemesinin de mutfağın da bulunmadığını, besinlerin öğretmenler odasında hijyenik olmayan bir ortamda hazırlandığını, saklama koşullarının uygun olmadığını beyan etmişlerdir. Merkezi okullarda görev yapan uygulayıcılar ise havalandırmanın olmayışını, mutfağın küçük/yetersiz oluşunu, yemek yenen yerde lavabo olmayışını problem olarak değerlendirmişlerdir. Yemekhane olmayan okullarda

ise sınıflarda yemek yenilmesi sonucu servis sorunu yaşanmıştır. Ancak yemekhaneyi gerekli görmeyen eksikliğini hissetmeyen katılımcılar da mevcuttur. Okulunda zaten yemek çıkan anaokullarında ise bu konuda herhangi bir sorun yaşanmamış, sadece çıkan yemeklerin miktarı artırılmıştır.

Ö1, yemekhane ile ilgili fiziksel sorunların kendilerine yaşattığı sorunları şu şekilde dile getirmiştir:

Kesinlikle en büyük sorun fiziki donanım sorunuydu. Bizim okulumuzun büyük bir mutfak yok. Sonradan yemekhaneye çevrilen bir oyun salonu var. Yemekhane şartları yok içinde. Bir kere yemekhanede mutlaka bir lavabo olmalı. Mesela çocuğun kaşığı çatalı yere düşüyor ama biz onu yıkamak için tekrar yemekhaneden çıkıyoruz. Çocukların fiziki olarak oturdukları yemek yedikleri yer de onlara uygun değil. O yüzden sürekli döküyorlar, saçıyorlar. Yani birçoğu ziyan oluyor yiyeceklerin. Bir de bence saklama koşulları çok uygun değildi. Bizim mesela okula küçük bir buzdolabı alındı. O da yeterli olmadı ve büyük bir buzdolabı alındı. Ama biz mesela öğlenci grup olduğumuz için sabahdan gelen ürünlerin bazıları yine de yeterli koşullarda saklanamıyordu.

Katılımcılardan Y1, mutfakla ilgili eksikliklerinin programın uygulanışını zorlaştırdığına yönelik şu açıklamaları yapmıştır:

Fiziki donanım bakıldığında tabii ki de yeterli imkan yoktu. Fiziki imkânların hiçbirisi yoktu hatta. Mesela çocuğa yumurta vermemizi söylüyor. Yumurtayı pişireceğimiz ocak yok, tencere yok. Kendi imkânlarımızla temin ediyorduk. Mesela elektrikli ocak, tüp temin ettik bi yerden. Öyle pişiriyorduk kendi kafamıza göre veriyorduk yani. O da çok uzun sürüyordu zaten. Mutfak yok öğretmenler odasında haşlıyoruz yumurtayı. Öğretmenler de derste. Tüp de tehlikeli ortada ne bileyim kaza falan olabilir. Çok zorlanmıştık o konuda. Saklamak için buzdolabı falan zaten hiç yoktu. Okulda haşereler falan vardı açıkta da bırakamıyorduk. Besinleri koyabileceğimiz sağlıklı bir yer de yoktu. Besinlerin bozulmamaları için çok çaba sarf ettik. Tüketim tarihleri yaklaşan şeyleri de direk eve gönderdik.

Kılavuzdaki yönergelere göre; okullarda uygun alan varsa merkezden sağlanan bütçe ile gerekli ekipmanlar temin edilerek mutfak ve yemekhane kurulması, mutfak varsa eksik teçhizatın tamamlanması sağlanacaktır. Okullarda uygun alan yoksa il/ilçe milli eğitim müdürlükleri tarafından temin edilen besinler okullara ulaştırılacak, yemekhane yoksa beslenme sınıf ortamında yapılacaktır.

Ancak merkezi ödeneklerden sağlanan donanım malzemeleri küçük okullara beslenme sağlayacakları için öncelikle büyük okullara verilmiştir. Oysaki kırsal bölgelerdeki okullarda besin hazırlamak için ocağı, temin edilen besinleri saklamak için buzdolabı bile olmayan okullar mevcuttur. Bu okullar beslenmeleri de haftalık olarak aldıkları için yumurta, süt ürünleri, meyve gibi kısa sürede tüketilmesi gereken ürünlerin saklanması sorun yaratmıştır. Yine köylerde haşere ve hijyen sorununun olması, buralara yiyeceklerin günlük olarak temin edilmesini ya da fiziksel donanım iyileştirilmelerinin kırsal bölgelerden başlamasının gerekliliğini göstermektedir.

Bütçe

Katılımcı görüşlerine göre; köy okullarının çoğuna beslenme gönderilmesinde destek verilmemiş, bu okullara beslenme temin edilmesi görevi YİBO, anaokulu, yemekhanesi olan lise gibi merkezi okullara verilmiştir. Bu okullardan bazılarının ödeneği büyük okullara aktarılmışken bazılarında ise bütçe aktarımı yapılmadan sadece yiyecek sağlama görevi verilmiştir. Yiyeceklerin teslim alınması görevi ise küçük okul yöneticilerine verilmiştir. Merkezi anaokullarından bazılarında da küçük okullara yemek temin etme görevi verilmiştir. Yöneticilerin ifadelerine göre uygulamanın başlangıç sürecinde okullar programla ilgili harcamaları kendi bütçelerinden yapmış ya da borçlanmışlardır. Ancak yiyeceklerle ilgili bütçe gecikmeli de olsa yatmasına rağmen donanım ile ilgili bütçe eksik yatmıştır. Bu da donanım talebi ve harcamalarını yüksektutan okulları zor durumda bırakmıştır.

Katılımcılardan Y4, programın kapsamında verilen bütçelerin gecikmeli olarak gelmesi nedeniyle yaşadıkları sorunları şu şekilde aktarmıştır:

Ödenekler zamanında gelmedi. Ama anlaştığım insan ya da malzeme aldığım insandan yine problem yaşamadım. Bize mesela önceden haber verip hazırlık için zaman tanımadılar. Bizi Cuma günü saat dörtte topladılar, dediler ki beşe altıya kadar vaktiniz var. Gidin bir yerle anlaşın. Ödenek bir hafta sonra geliyor zaten. Kendi karizmanızı, siyasetinizi kullanın. Ödünç olarak alın. Parası da bir hafta sonra yatacak merak etmeyin. Biz de aldık birkaç malzeme. Yaklaşık elli bin lira tuttu bizimki. Malzeme aldıktan iki ay sonra hatta üç ay sonra geldi ödenek. Gerekçe olarak da deprem vesaire gösterildi o zaman. Başka bir şekilde halletmeye çalıştık. Taksit yapmaya çalıştık. Okulun kendi hesabından verdik. Geri vermek zorunda kalan arkadaşlar bile olmuştu. Bütçelerle ilgili çok sıkıntı yaşadık yani.

Y3 ise, programın kapsamında verilen bütçelerin yetersizliğini şu ifadeleriyle dile getirmiştir:

Yetersizdi tabii ki parayı dekleştirene kadar canımız çıktı. Mali kaynaklar yetersiz ama bizden verilenden daha fazla şey istiyorlardı. Biz prefabrik bir okula da beslenme veriyorduk ama onun bütçesi bize gelmedi mesela. Hallettik tabi ki mecburen ama zorlandık. Hep okulun kaynaklarından ekleme yaptık.

Donanım ve beslenmelerle ilgili bütçelerin gecikmesi, programın başlamasıyla ilgili hazırlık sürecinin kısa oluşuyla ilgili olabilir. Ayrıca programın uygulanma başlangıcı ile eş zamanlı olarak 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de çok fazla can kaybının yanında maddi hasarları da büyük olan bir depremin yaşanmış olması, programın bütçesini olumsuz yönde etkilemiş olabilir.

Bangladeş’te Nath ve arkadaşları tarafından geliştirilen mobil uygulamada bütçe yetersizliklerine farklı bir çözüm sunulmaktadır. Öğretmenler, öğrenciler ve veliler tarafından kullanıcı girişi yapılabilen bu uygulamada ekstra bir para kaynağı olarak okul beslenme programına bağışçı olunabilmektedir. Bağış yapmak isteyenler de kullanıcı kimliği oluşturarak sisteme girebilmekte, kullanıcılar bankacılık ağlarına yönlendirilmektedirler (Nath vd., 2022). Okullarda hali hazırda okul aile birliği hesaplari bulunmaktadır ve bu hesaplara bağış yapılabilir. Ancak bu hesaba yapılan bağışlar beslenmeye özel olmayacaktır ve yönetim istediği alanda harcama yapabilecektir. Ancak Nath ve arkadaşlarının önerdiği gibi dijital bir uygulamada bağış direk yemek bütçesi için toplanacak, programı maddi açıdan destekleyecektir.

Ekstra İş Yüğü

Katılımcı beyanlarına göre programın uygulanmasıyla birlikte okullara ekstra personel sağlanmadığından tanımlanan yeni görevler okuldaki mevcut personele yüklenmiş, bu da personelde iş ve zaman açısından yük oluşturmuştur. Ücretsiz beslenme programının uygulanması ile öğretmenler kendilerine ekstra olarak besin hazırlama, servis, alışveriş, muhasebe, toplama-temizlik, veliyi bilgilendirme, menü hazırlama görevleri yüklendiğini ifade etmişlerdir. Yöneticiler ise programla birlikte kendilerine besin hazırlama, servis yapma, bütçe harcaması için ihale işlemleri, beslenmelerin temini, menü oluşturma, alışveriş yapmak, denetleme, yiyecekleri yemekhanesi olan okullardan almak, öğretmenler arasında görev dağılımı yapmak, başka okullara destek vermek gibi görevlerin eklendiğini dile getirmişlerdir. Katılımcılar tarafından bu ek görevler için “yorucuydu, oyalayıcıydı, gereksizdi, zordu, uzmanlık alanımız değildi, ekstra yükü” ifadeleri kullanılmıştır. Bünyesinde aşçı bulunduran okullarda ve dışardan hazır yemek temin edilen okullarda daha az sorun yaşandığı görülmüştür.

Katılımcılardan Ö9, programın uygulanması sürecinde kendilerine düşen ekstra görevlerle ilgili yaşadıkları zorlukları şu şekilde aktarmıştır:

Öğretmenlik mesleğinin yanında bir de aşçılık, muhasebe, diyetisyenlik gibi iş yükümüz oluyordu. Biz satın almaya da gidiyorduk müdürle birlikte, birlikte de taşıyorduk. Fiziksel yorgunluk sorun değildi ama çok zamanımızı alıyordu. Çünkü her gün gidiyorduk markete. Okulda da yiyecekleri hazırlayacak bir personel yoktu ekonomik olsun, atık olmasın diye kilo işi alıyorduk peyniri, çikolatayı falan da. Onları servis yapmak, çikolatayı ekmeğe sürmek falan çok oyalıyordu. Her sabah erken çıkmak zorunda kalıyorduk markete uğrayacağımız için bi de. Menüleri bizim belirlememiz de çok akıllıca değildi aslında çünkü eğitimimiz yok. Ama elimizden geldiğince sağlıklı şeyler aldık marketten.

Y4 ise, programın uygulanması sürecinde yöneticilere düşen ekstra görevler hakkındaki görüşleri ise şa yaşanan zorlukları şu şekilde dile getirmiştir:

Ekstra bir iş oldu ama yani verildiğı zaman bunu okulun dışında birisi yapmasındansa yine bizim yapmamız iyi. Mesela düşünün bu ödeneğın Milli Eğitim Müdürlüğü'ne geldiğini, Milli Eğitim Müdürlüğü'nde bir memurun bununla uğraştığını düşünün. Belki işten kaçmak açısından mantıklı olabilir ama bizim istediğimiz gibi olmazdı. Kendi görevlerimiz dışında doğrudan temin ihale yaptık. sonrasında eğer dışarıdan aldıysak yemeğı aldığımız yerin hijyenik şartlarını denetledik. Öğretmenlere gelen yemek konusunda bir denetleme görev taksimi yapma ayrıca yemeğın dağıtılmasıyla alakalı bir program hazırlama haftalık ya da iki haftalık ya da aylık periyotlar süresi içerisinde yemek listesini işte vitamin, karbonhidrat değerlerine göre güncellemek falan bir çok iş yüklendi bize. Elimizden geldiğince yaptık ama uzmanlığımız dışı olduğundan çok zorlandık v ene kadar faydalı oldu bilmiyorum.

Y5 ise, programın uygulanması sürecinde öğretmenlere ve yöneticilere düşen ekstra görevler sonucunda okulda yaşanan zorlukları şu şekilde dile getirmiştir:

Personelimiz olmadığı için süreç bizim için çok zorluydu ve yorucuydu. Her hafta ilçeden kendi aracımızla ürün taşıyorduk. Öğretmenler derste olduğu için ben haşlıyordum yumurtaları. Tüp tehlikeli olduğu için başında bekliyordum. Bitince tüp alıyorduk ilçeden kendi paramızla. Çocuklar yedikten sonra da öğretmenlerle birlikte topluyorduk temizliyorduk.

Bu doğrultuda personele uzmanlık alanları dışında görevler verilmesinin programın niteliğini ve verimliliğini düşürdüğü görülmektedir. Uygulayıcıların çoğı programı gereksiz iş

yükü olarak görmüş, verilen görevleri mecburiyetten yerine getirmişlerdir. Öğretmenlere ve yöneticilere ekstra görevler yüklenmesi, bıkkınlık oluşturmuş, kendi görevlerine odaklanmalarına engel olmuştur. Bu sorunun nedeni uygulayıcılara programla ilgili bilgi verilmeden sadece görev dağılımı yapılmış olması olabilir. Program başlamadan önce yöneticilere ve öğretmenlere programın uygulanma süreci, sağlayacağı katkılar ve kendilerine düşebilecek sorumluluklarla ilgili bilgilendirme toplantısı yapılarak uygulayıcıların destekleri alınabilirdi. Paydaşların faydasına inarak eşlik edeceği bir uygulamanın daha başarılı olacağı muhakkaktır.

ABD’de katılımın seçenekler arasından gönüllülük esasına dayalı olduğu okul yemek programları incelendiğinde, yöneticilerin mevcut seçeneklerle ilgili bilgi sahibi olmadıkları için bazı programları tercih etmedikleri görülmüştür. Yöneticiler seçebilecekleri mevcut programlar, tedarikçilerle iletişim yolları, lojistik konularında bilgi eksiklikleri olduklarını aktarmışlardır (Askelson vd., 2015). Yöneticilerin bilgi sahibi olmadıkları ekstra işlerle ilgilenmek zorunda kalmaları doğru tercihler yapmalarına, süreci verimli yönetmelerine engel olabilir. Alışveriş ve lojistik gibi görevlerin merkezi elden, uzmanlar tarafından yerine getirilmesi hem yöneticilerin iş yükünü azaltacak hem de sürecin daha sağlıklı sonuçlandırılmasını sağlayacaktır.

Seçici Beslenen/Özel Beslenmesi Gereken Öğrenciler

Katılımcılar sahip oldukları hastalıkları ya da alışkanlıkları nedeniyle seçici ya da özel beslenen çocuklarla ilgili menü sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle malzeme miktarı fazla olan pişmiş ürünlerin içeriği tam olarak bilinmediğinden hastalığı ya da alerjisi olan çocuklara bu ürünleri yedirmekte tereddüt etmişlerdir. Öğretmenler evden beslenme koymalarını talep etmelerine rağmen ailelerden bazıları bu konuda destek olmamışlar, okulun çocuklarına da başka beslenme vermesini istemişlerdir. Uygulayıcılar, özel beslenmesi gereken öğrencilerin evden kendi beslenmelerini getirmeleri halinde ise arkadaşlarının yedikleri besinlere heveslendiklerini ve yine sorun yaşandığını beyan etmişlerdir.

Bunun yanı sıra katılımcılar; bazı çocukların herhangi bir mazeretleri olmadan sunulan menüleri tüketmemekte ısrar ettiğini, ailelerinin de çocuklarının tükettikleri besinleri evden göndermek istediklerini belirtmişlerdir. Ancak keyfi olan bu durum diğer çocuklara da yayılabileceğinden bu tür uygulamalara izin verilmemiştir.

Katılımcılardan Ö1’in programın uygulanması esnasında alerji tanısı olan öğrencilere ilişkin yaşanan sorunları şu şekilde ifade etmiştir:

Bir de bizim yaşadığımız sorunların başında, gelen ürünlerin içeriğini bilmiyorduk. Yani mesela kek, börek ya da başka şeyler hazırlanıp geldiği zaman içinde çocuklara alerji yapabilecek bir ürün var mı bilmiyoruz. Mesela süt alerjisi olan çocuğun mesela böreğin içinde süt var mı yok mu diye bilmiyorum ben. Yani o yüzden bir tereddüt ediyoruz verirken.

Katılımcılardan Ö7'nin programın uygulanması esnasında özel beslenmesi gereken öğrenciler konusunda yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri şöyledir:

Otizmlili bir öğrencimiz vardı hocam. O her şeyi yiyemiyordu ama onlar da evden beslenme getirmek istemiyorlardı, diğer çocuklarla beraber aynı şeyi yemek istiyorlardı. Fakat süt alerjisi olan çocuk mesela kek yiyemiyordu. Ya da içinde süt olan şeyler yiyemiyordu. O yüzden o öğrencilerin kendisiyle ve ailesiyle de baya bir sorun yaşadık. Hem beslenme göndermek istemiyorlardı hem de okuldaki süt içeren şeyleri yemesini istemiyorlardı.

Yetişkinler gibi çocukların da sahip oldukları hastalıklar nedeniyle diyet kısıtlamaları olabilmektedir. Bu da ulusal okul yemeği fırsatlarından yararlanmalarını engelleyebilmektedir. Yaşanabilecek sorunlara karşı yayınlanan kılavuzda beslenme nedeniyle sağlığı olumsuz etkilenebilecek öğrencilerin tespit edilip bu konuda veliler ile birlikte önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda programın başlangıcında ücretsiz beslenme desteği verilecek olan öğrencilerin velilerinden izin belgeleri alınmıştır. Bu belgede çocukların alerji ve özel beslenme gerektiren hastalık tanıları, beslenme hizmetinden faydalanmak isteyip istemedikleri sorgulanmıştır. Ancak beslenme temininde özel durumları olan çocuklar için farklı bir uygulama yapılmamış, yalnızca evden beslenme getirmelerine izin verilmiştir. Seçici beslenen çocuklar içinse farklı uygulamalara izin verilmemiştir.

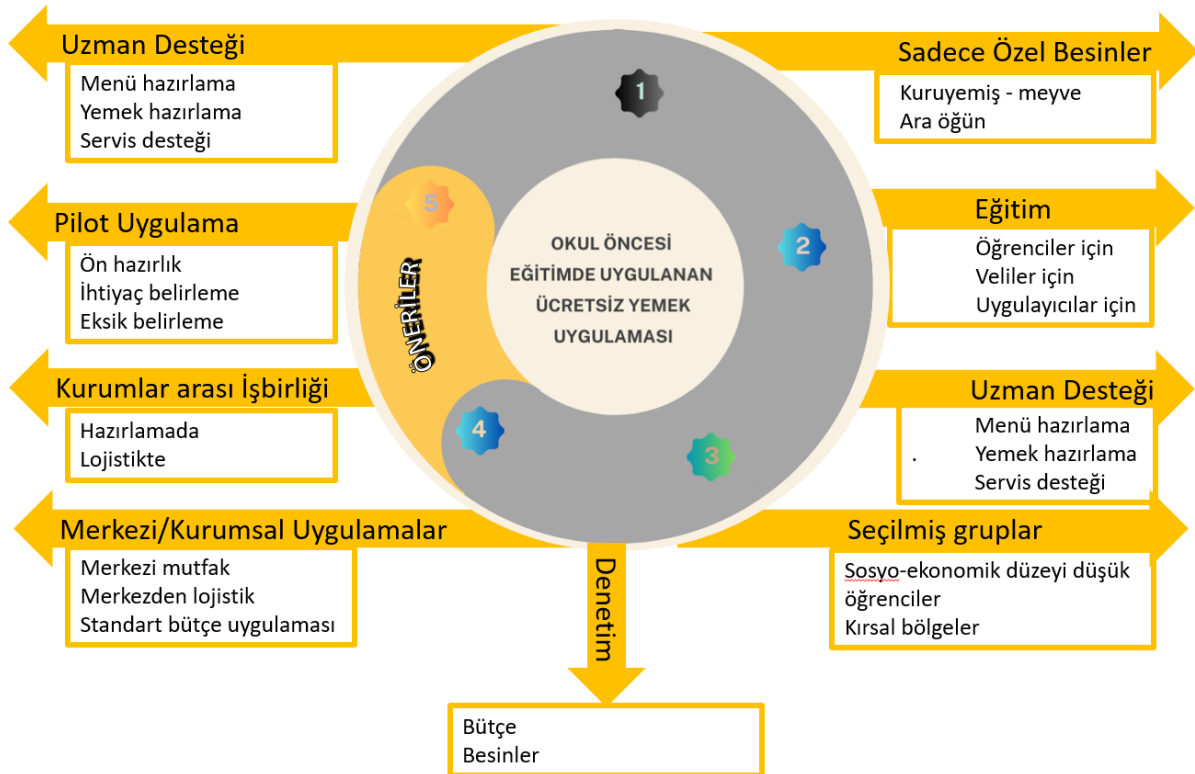
ABD'de ulusal kahvaltılık ve okul öğle yemeği programlarında glüten içermeyen menüler çıkarılsa bile ailelerin okul mutfaklarına karşı güvensizliği nedeniyle çölyaklı öğrencilerin yarısından fazlasının ücretsiz yemeklerden faydalanmadığı görülmüştür (Du vd., 2024). Bu velilerin kaygısı, programa dahil olmamalarından kaynaklı olabilir. Ülkemizde de okul yemek programıyla, uygulanma süreciyle ilgili velilere yönelik herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştır. Özel beslenmesi gereken öğrenciler genellikle evden kendi beslenmelerini getirmişlerdir. Menülerin diyetisyenler tarafından oluşturulması, besinleri uzmanların hazırlaması özel beslenmesi gereken öğrencilerde oluşabilecek riskleri azaltabilir. Velilerin de programa dâhil edilmesiyle güvenleri kazanılarak özel beslenme gereksinimi olan öğrencilerin okul yemeğine katılım oranı artırılabilir.

Askelson ve arkadaşları da araştıma bulgularına benzer şekilde kırsal bölgelerdeki okullarda yaşanan sorunları; personel sayısının çok az olması, programların uygulama süreçlerine dair yetersiz bilgi, yöneticilerin genellikle deneyimsiz olması, yerel üreticilere ve yöneticilere erişim sorunu yaşamaları olarak belirlemiştir (Askelson vd., 2015). Ülkemizde de köy okullarında yöneticilerin genellikle kısa süreliğine geçici olarak görevlendirilen öğretmenler ya da deneyimsiz müdürler olduğu görülmektedir. Ancak program dahilinde tedarik konusunda yerel üreticilerden destek alınmamıştır. Köy okullarında velilerin de tedarikçi olabileceği bir sistem kurulabilir. Böylece hem lojistik ve dağıtım sorunu ortadan kalkabilir, hem de besinler taze günlük geleceğinden saklama koşulları ile ilgili sorunlar çözülebilir.

Okul Öncesinde Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının İyileştirmesine ve Sürdürülebilirliğine Yönelik Önerilere İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Okul öncesinde uygulanan ücretsiz yemek programının iyileştirilmesine ve sürdürülebilirliğine yönelik öneriler ana teması, elde edilen veriler doğrultusunda; uzman desteği, pilot uygulama, kurumlar arası işbirliği, merkezi/kurumsal uygulamalar, seçilmiş gruplar için uygulama, denetim, sadece özel besinler, eğitim alt temaları altında değerlendirilmiştir.

Şekil 8. Öneriler Temasına Ait Alt Temalar ve Kodlar

Tablo 7. Öneriler

Alt Temalar	Katılımcı görüşlerine göre kodlar ve kaynakları
Uzman desteği	Menü hazırlama desteği (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö9, Y1, Y4, Y5)
	Yemek hazırlama desteği (Ö9, Ö11, Y5, Y7)
	Servis desteği (Ö2, Ö10, Y1)
Pilot uygulama	Ön hazırlık (Ö2, Ö3, Ö7, Y1, Y3, Y4, Y6)
	İhtiyaç belirleme (Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö10, Ö11, Y5)
	Eksik belirleme (Ö2, Ö7, Ö11, Ö12, Y1, Y3)
Kurumlar arası işbirliği	Hazırlamada (Ö10, Ö11)
	Lojistikte (Ö6, Ö9, Ö11)
Merkezi/kurumsal uygulamalar	Merkezi mutfak (Ö8, Ö11, Y1, Y2)
	Merkezden lojistik (Ö2, Ö10, Ö11, Ö12, Y1, Y2, Y5, Y6)
	Standart bütçe uygulaması (Ö3, Ö9, Y3)
Seçilmiş gruplar için uygulama	Sosyo-ekonomik düzeyi düşük öğrenciler için özel uygulama (Ö8, Ö10, Y4)
	Kırsal bölgelerdeki öğrenciler için özel uygulama (Y2, Y3, Y5, Y6)
Denetim	Bütçe harcaması denetimi (Ö3, Ö5, Ö11, Ö12, Y1, Y3)
	Sunulan besinlerin denetimi (Ö11, Y1)
Sadece özel besinler	Kuruyemiş, meyve (Ö1, Ö10)
	Ara öğün (Ö4, Ö11)
Eğitim	Öğrenciler için (Ö1, Ö9, Ö11)
	Veliler için (Ö1, Ö9, Ö11)
	Uygulayıcılar için (Ö1, Ö3, Ö9, Ö11, Y1)

Uzman Desteği

Katılımcılar programın niteliğinin artırılabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için beslenme ile ilgili hazırlık, servis, menü hazırlama görevleriyle ilgili bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişler, bu konularda merkezden uzman desteği sağlanması gerekliliğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan Ö4, yemek hazırlama ve servis görevlerinde uzman desteğine duyulan gereksinimi şöyle ifade etmiştir:

İleriki yıllarda tekrar böyle bir şey yapılacak olursa dediğimiz gibi merkezi bir yerden malzeme alımı olabilir. Bu işin koordinasyonu daha düzenli bir şekilde sağlanabilir. Bizim gibi anaokullarına yani böyle mutfağı, ocağı, ekipmanı olan anaokulları işte ana sınıflarına bağlanabilir. Ama bize de muhakkak aşçı, aşçı

yardımcısı, personel de görevlendirmeli diye düşünüyorum bu noktada. Bir de menülerin hazırlanması için belki ilçe bazında ya da okul bazında bir diyetisyenle anlaşılabilir. Çünkü karbonhidrat, protein, işte sebze, meyve dengelemesi bizim hâkim olduğumuz konular değil sonuçta. Onu bir diyetisyenin daha güzel hazırlayabileceğini düşünüyorum. Menüler aylık ya da haftalık değiştirilebilir.

Yemek hazırlama, servis yapma, menü hazırlama görevleri ayrı ayrı uzmanlık bilgisi gerektiren alanlardır. Bu görevlerin uzmanlar tarafından yapılması ya da bu konularda uzman kişiler tarafından uygulayıcılara destek sağlanması programın daha sağlıklı yürütmesini ve sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Japonya’da okul çağı çocuklarının sağlıklı ve güvenli büyümeleri için okul yemeği programının operasyonel yönetiminde diyetisyenler görevlendirilmektedir. 2004 yılında ise diyet ve beslenme öğretmenliği sistemi kurulmuştur (Ishida, 2018). Diyetisyenler çocukların günlük besin ve kalori ihtiyaçlarını en doğru şekilde tespit edip ona göre menü hazırlayabilecek uzman kişilerdir. Dolayısıyla menü hazırlama görevi diyetisyenlere verilmelidir.

Öte yandan Bangladeş’teki Okul Beslenme Programı’ndaki (SFP) menülerde hafta boyunca sebze, yumurta, khichuri (bakliyat ve sebze ile hazırlanan bir yemek), bisküvi ve meyveler yer almaktadır. Liste uzmanlar tarafından hazırlanmasına rağmen enerji, yağ, protein gibi faktörler dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle ülkede, çeşitlilik içeren daha verimli bir yemek menüsü planlamasının farklı bir sistemle oluşturulması gerekliliği doğmuştur (Nath vd., 2022). Ayrıca 2010 yılında yüksek enerjili bisküvilerin tüketimiyle kuzeybatı Bangladeş’teki öğrencilerde akut salgın bir hastalık meydana gelmiş, 144 öğrenci hastanede tedavi edilmiştir. Yapılan kontrollerde bisküvilerde hastalık oluşturabilecek herhangi bir hataya rastlanmamış, sosyolojik bir hastalık olduğu kanısına varılmıştır (Haque vd., 2013). Bu olayın nedeni bisküvinin sağlıksız bir besin olduğu ön yargısı olabilir. Ayrıca sunulan beslenmelerde çocukların besin gereksinimleri dikkate alınmadan yalnızca içerdiği enerji miktarına odaklanması, sadece çocukların karnının doymasını sağlayacaktır. Bu durum da sağlıksız beslenme sonucu oluşacak yeni sorunları beraberinde getirecektir.

Nath, Chowdhury ve Hassan, Bangladeş’te her okul için uzman sağlamanın zorluğuna karşın okul yemek programlarında kullanılmak üzere bir mobil uygulama geliştirmişlerdir. Söz konusu uygulama ile bütçe, enerji ve besin gruplarına duyarlı bir şekilde hem yiyecek menüsü planlanabilmekte hem de günlük ve aylık beslenme durumunun özetleri sayesinde okul beslenme programı izlenebilmektedir (Nath vd., 2022). Bu tür dijital uygulamalar hem programın değerlendirilmesine olanak tanıyacak hem de bütçeye katkı sağlayacaktır. Ancak çocukların besin gereksinimlerini dikkate alarak menüyü oluşturabilmeleri için yöneticilere bu

programı kullanmayı, hesaplamaların hangi standartlara göre yapılması gerektiğini yine bir uzmanın öğretmesi gerekmektedir. Böylece her okul, besin değeri hesaplamasına uygun bir şekilde bölgesel yemek kültürü farklılıklarını da göz önüne alarak alternatif menüler oluşturabilir.

Pilot Uygulama

Katılımcılar programın hazırlanışıyla ilgili uygulayıcılardan fikir alınmasını, bu doğrultuda oluşturulacak programın da önce küçük bir alanda denenmesini tavsiye etmişlerdir. Bu pilot uygulama sonucu ortaya çıkan sorunlar tüm ülkede çözüldükten sonra ulusal düzeyde uygulamaya geçilmesinin daha verimli ve kalıcı olacağını öne sürmüşlerdir. Katılımcılardan Ö4, programın uygulanması öncesinde ön hazırlıkların yapılması gerekliliğine şu açıklamalarla vurgu yapmıştır:

Türkiye gerçekleri, bir şey denedik, olmadı. Hâlbuki bunu belki bir pilot uygulamayla mı başlatmalıydık? Ya da bir ARGE çalışması, ya da böyle bir planlama yapıyoruz nasıl uygulanabilir diye sahadaki kişilere bir danışılması. O noktada hiçbir şey yapmadan hemen pat diye sürecin içerisine girince tabii birçok aksaklıklar da yaşanıyor. Farklı ülkelerde de var bu program, görüyoruz çok işe yarıyor maddi durumu iyi olmayan aileler için. Bizim okulumuz mesela sosyoekonomik yapı olarak düşük düzeyde bir çevrede. Mesela beslenme listeme meyveyi koyduğum halde bir yıl boyunca o meyve gününe uyum sağlayabilen, düzenli olarak koyabilen çok az velim var. Belki önden hazırlıklar yapılarak uygulansa, çocukların bu yaş grubunda özellikle güzel ve dengeli beslenmeleri açısından çok güzel bir uygulama olabilir. Ama önce gerekli bilgiler toplansın okullardan kimin neyi var kimin neyi yok ihtiyaçlar belirlensin. Ona göre düzenli bir şekilde başlasın ve devam etsin. İnsanları umutlandırıp sonra vazgeçilmemeli.

Bir okul yemeği programı oluşturulmadan önce farklı şartlarda görev yapmakta olan karma uygulayıcıların katılımıyla gerçekleştirilecek çalıştaylar, karşılaşılabilecek zorlukların öngörülmesini sağlayacak, geliştirilecek programın uygulanabilirliğini artıracaktır. Programın ulusal düzeyde başlatılmadan önce belirli bir alanda denenmesi, uygulamanın faydalarının ve eksikliklerinin tespit edilmesine yardımcı olacaktır. Tüm kurumlardan fiziki donanım ile ilgili bilgiler toplanarak eksiklerin tamamlanması, zayıf yönlerin güçlendirilmesi programın kalitesini ve verimini artıracaktır.

Katılımcı önerilerini destekleyecek şekilde Bittsánszky ve arkadaşları da planlanan okul yemek programlarından verimli bir sonuç alınabilmesi için uygulanmaya geçilmeden önce

detaylı bir durum analizi yapılması ve belirlenen eksikliklerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Bittsánszky vd., 2015). Uygulanan program kısa bir sürede planlanıp uygulamaya geçirildiği için eksiklikler uygulama sürecinde farkedilmiş, giderilmeye çalışılmıştır. Bu da programın verimliliğini düşürmüştür.

Uygulayıcıların önerilerine benzer şekilde Çin’de ülke çapında uygulanmakta olan okul yemek programı NIP, öncelikle ülkedeki 699 ilçede seçili pilot okullarda uygulanmış, kademeli olarak genişletilmiştir. Merkezi ve yerel yönetimce finanse edilen program, günümüzde yumurta, süt, et, sebze ve meyve içeren öğle yemekleri ile birlikte yatılı öğrencilere de ek öğünler sağlamaktadır (Wang & Cheng, 2022). Programların küçük alanlarda başlatılması, oluşabilecek sorunların önceden belirlenip çözüldükten sonra yaygınlaştırılması yaşanabilecek olumsuzlukları en aza indirecektir. Ayrıca sıcak yemek sunulması daha iyi fiziksel koşullar gerektirdiğinden, donanımsal sorunlar giderildikçe kademeli olarak kahvaltıdan öğle yemeğine geçilebilir.

Yine ABD’de Çiftlikten Okula projesi yaygınlaştırılmadan önce pilot okullarda denenmiş ve değerlendirilmiştir. Seçilen pilot okullarda hem besin dağıtımı yapılmış hem de dağıtılan ürünün nasıl yetiştirileceği çocuklara öğretilmiştir. Tatlı patates dağıtılan okulda tatlı patates, yeşil sebze dağıtılan okulda yeşil sebze üretimi ile ilgili eğitim verilmiştir. Uygulamalar kuşkonmaz ve çilek üretimiyle devam etmiştir. Yemek programı ayrıca eyalet sağlık bakanlığından hibe sağlanarak konferanslar, sergiler, ödüllü etkinliklerle de desteklenmiştir (Srinivasan, 2012).

Japonya’da sürdürülebilir bir öğle yemeği programının oluşturulabilmesi için öncelikle programın hedeflerini, ilgili mevzuatları, mali konuları ve yönetimde görev alacak uzmanları konumlandıran Okul Öğle Yemeği Yasası çıkarılmıştır. Program uygulandıkça yaşanan sorunlara çözüm oluşturmak, değişen ihtiyaçlara yanıt verebilmek için hem Okul Öğle Yemeği Yasası hem de uygulanan okul yemeği programı ara ara revize edilmiştir (Ishida, 2018). Ülkemizde ise uygulanan okul yemeği programının dayandığı herhangi bir yasa, yönetmelik bulunmamaktadır. Halbuki programın değişen şartlara göre güncellenmesi, yasalarla desteklenmesi uygulanabilirliğine ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Ancak okul ülkemizde uygulanan program, uygulama sonrasında değerlendirme yapıp sorunlar çözülmeye çalışılmadan direk yürürlükten kaldırılmıştır.

Kurumlar Arası İşbirliği

Katılımcıların önerileri özellikle yaşanan zorluklarla ilgili farklı kurumlardan destek alınması yönündedir. Merkezi olarak yönetilmeyen, sorumluluğu okullara bırakılan yiyeceklerin temini, dağıtımı ve lojistik, besinlerin pişirilmesi ve menülerin hazırlanması

görevlerinde ilgili kurumlardan personel desteği ve teknik destek alınabileceğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan Ö11, beslenmelerin hazırlanması ve lojistik süreçlerinde kurumlar arası işbirliği yapılması gerekliliğine ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur:

Böyle bir uygulamanın tek bir kurumla yapılabileceğini, yani sadece Milli Eğitim Bakanlığı'nın tek başına yapabileceği bir şey olduğunu düşünmüyorum. Yani bununla ilgili işleri mesela lojistik olarak saklama koşulları olarak ya da pişirme olarak farklı farklı kurumlar bir arada çalışıp yürütebilirler. Mesela üniversitenin uygulama oteli bir ayağını üstlenebilir, kaymakamlık bir ayağını üstlenebilir, Tarım Orman Müdürlüğü bir ayağını üstlenebilir. Bu ürünleri sağlamak için küçük köylerde falan böyle hani okulların bahçeleri oluyor ürünlerini yetiştiriyorlar. O tarz şeyler büyük çapta yapılabilir diye düşünüyorum. Hani organik ürünler işte mesela ziraat fakültesi yetiştirdiği ürünleri verebilir ya da şimdi meslek liseleri var tarımla ilgili hayvancılıkla ilgili onlar mesela hem orada staj yapabilir hem de bu ürünleri devlete verebilir. İşte gıda bölümü olan meslek liseleri yemek pişirebilirler. Ancak bu sistemin hazırlanması, oturması zaman alabilir tabi.

Program kapsamında il ve ilçelerde halk sağlığı merkezlerinden beslenme ve diyetetik desteği alınması tavsiye edilmiş, diyetisyenin mevcut olmadığı yerlerde ise mesleki ve teknik anadolu liselerindeki ilgili bölüm ve alan öğretmenlerinden destek alınması önerilmiştir.

Okul yemek programları çocuk sağlığı, açlık, eşitsizlik ve gıda güvensizliğiyle mücadeleyle yönelik sosyal koruma rolü ile tüm toplumu etkileyen bir konudur. Ancak çok yönlü uygulamalar olduğundan koordinesi oldukça zor ve karmaşıktır. Bu nedenle programın başarıyla uygulanabilmesi ve sürdürülebilirliği için çok fazla olan iş yükü diğer kurum ve kuruluşlarla paylaşılabilir. Ancak sektörler arası entegrasyon faydaları olduğu kadar zorluklara da sahip olan bir süreçtir. Bu nedenle kurumlar arası paylaştırılan görevlerin, kaynak kullanımı gibi konuların protokollerle, yasalarla korunması, okul yemek programına yönelik dağıtılan görevlerin aksamasını önleyebilir.

Hindistan'da MDM uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için çeşitli sivil toplum kuruluşları finans ve uygulama desteği sağlamaktadır. Okul bölgelerini kapsayan merkezi mutfaklar kurulmuştur. Hazırlanan yemeklerin okullara dağıtımı için de yine sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla bir lojistik sistemi oluşturulmuştur. Yemek, ulaşım, aşçı ödemesi gibi harcamalar ise eyaletler arasında belli bir oranlara göre paylaştırılmaktadır (Chakrabarti vd., 2021). Sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin MEB'in maddi yükünü azaltmaları

programın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Ayrıca bazı sorumluluklar uzmanları tarafından gerçekleştirileceği için programın kalitesi de artacaktır.

Son yıllarda mevcut beslenme programlarının iyileştirilmesi amacıyla tarım sektörüyle işbirliğinin giderek yaygınlaştığı görülmektedir (Nordhagen vd., 2019; Raltson vd., 2008). Güney Kore'de çalışmaları başlatılan Evrensel Ücretsiz Çevre Dostu (UFEF) okul öğle yemeği programıyla sosyal adaletin sağlanması ve ekolojik hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır. Program devlet destekli olacak, okullar ve tarım rejimi arasında kalıcı bir mekanizma kurulacaktır. Bu kapsamda çevre dostu çiftlikler kurulacak ve küçük ölçekli üreticilerle işbirliği yapılacaktır. Bu sayede beslenme için organik, güvenilir malzemeler sunulacak hem de üreticiler için yerleşik bir pazar oluşturulacaktır. Tedarik zincirleri, sertifikasyon standartları ve kaynak bulma politikaları belirlenerek riskler en aza indirilecektir (Gaddis & Jeon, 2020). ABD'de Kentucky eyaletinde bir ilçede Çiftlikten Okula ekibi oluşturulabilmesi için sosyal yardım talep edilmiş, birkaç hafta içinde birçok paydaş programa katılım sağlamıştır. Program devlet okulu bölgesi yemek servisi, yerel tarım kooperatifi, yerel sağlık departmanı, ilçe kooperatif yayım ajansı ve devlet üniversitesi üst düzey temsilcilerinin birlikte yer aldığı bir organizasyona dönüşmüştür (Srinivasan, 2012).

Ülkemizde uygulanan ücretsiz yemek programında ise herhangi bir tarımsal çalışma söz konusu olmamış, tüm hammaddeler marketlerden temin edilmiştir. Okul yemek programları ile tarım sektörünün koordinasyonu hem çocukların güvenilir, organik besinler tüketmelerine hem de tarım ekonomisinin canlanmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca böyle bir uygulama hem okullar için maliyeti azaltacak hem de küçük yerel çiftçiler için pazar olanağı sağlayacaktır.

Bunların yanı sıra zincir marketlerle de öğünlere sağlıklı atıştırmalık, meyve takviyesi sağlamaları için anlaşılabilir. Menülerdeki normal tahıllar besin değeri artırılmış tahıllarla değiştirilebilir. Böylece menü çeşitliliği sağlanacak ve çocukların yeterli beslenmeleri garanti altına alınacaktır (Hoque, 2023). Ülkemizde uygulanan programda ürün alışverişleri genellikle okullar tarafından perakende olarak yapılmış, bu durumdan da marketler kazançlı çıkmıştır. Herhangi bir kurum ve kuruluş tarafından program için ürün desteği alınmamıştır. Zincir marketler, gıda sektöründeki büyük kuruluşlar okul yemek programlarına ürün desteği sağlamaları için teşvik edilebilirler. Bu yardımlaşma sosyal sorumluluk projesi haline getirilip yaygınlaştırılabilir. Böylece programın devlete maliyeti azaltılabilir ayrıca besin çeşitliliğine katkı sağlanabilir.

Merkezi/Kurumsal Uygulamalar

Katılımcılar programın uygulama sürecini kolaylaştırmak için özellikle koordinasyonu zor olan, eğitim alanından farklı uzman bilgisi gerektiren besin temini, dağıtımı, lojistiği

sorumluluklarının merkezi olarak planlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise tüm beslenmelerin standart bir şekilde ilçelerde kurulacak kurumsal mutfaklarda pişirilip, paketlenip günlük olarak okullara dağıtılmasının yaşanan problemleri ortadan kaldıracığını ifade etmişlerdir. Köylerde görev yapan katılımcılarsa yiyeceklerin merkezden okullarına direkt aktarılacak bütçeyle, kendi velilerinden satın alınmasının daha kolay, sağlıklı ve ekonomik olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Katılımcılardan Y2, merkezi mutfak uygulamalarının program için sağlayabileceği katkıları şu şekilde dile getirmiştir:

Yine dönüyoruz aynı şeye. Diğer ülkelerde de uygulamalar varmış. Onlar göz önüne alınarak daha merkezi bir yerden yapılabilir. Çünkü kıyasladığınız zaman en az sorun beslenmeyi başka yerlerden temin eden okullarda yaşandı bence. Kendi küçük okulunda kısıtlı imkanlarıyla beslenme vermeye çalışan okullarda başarısız oldu program. Bu nedenle yemekler büyük yemekhanelerde, merkezi yerlerde hazırlanıp okullara da merkezi elden dağıtılmalı.

Katılımcılardan Y5, lojistik hizmetlerinin merkezi elden gerçekleştirilmesi gerekliliğine ilişkin önerisini şu şekilde beyan etmiştir:

Kitap dağıtımı gibi her şey önceden belli ve sistemli olmalı. Okullara dağıtım sistemi de merkezi olmalı. Nasıl okul başlamadan önce ihtiyaç listeleri alınıyor öğrenci sayıları belirleniyor ona göre hazırlık yapılıyor. Öyle bir sistem olmalı. Köydeki okulla merkezdeki okula marketteki yumurta gidiyor. Neden? Köyde biz velilerden parasını verip doğal yumurta, peynir alabilirdik mesela. Veli de kazanmış olurdu, ekonomik de olurdu. Köyler için merkezden planlanan ama bütçenin direk okula verildiği ayrı bir sistem oluşturulabilirdi bence.

Besinlerin kurumsal mutfaklarda hazırlanıp devlet tarafından görevlendirilecek araçlarla okullara dağıtılması besinlerin taze ve sağlıklı olarak öğrencilere ulaşmasını sağlayabilir. Ayrıca merkezi uygulamalar sayesinde standart içerikli menülerin sağlanabilir, içeriklerin ve hijyen şartlarının denetlenmesi de kolaylaşabilir. Merkezi mutfak uygulamaları sayesinde okullar arasındaki farklı menü uygulamaları da ortadan kalkabilir. Ayrıca merkezi ve kurumsal uygulamalar daha ekonomik olarak gerçekleştirilebileceğinden bütçeye katkısı olacak, bu da programın sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Okul yemeği programları için belirli hijyen standartlarına sahip özel kuruluşlarla çalışılmalı, uzman kişiler tarafından periyodik olarak yemeklerin kalite kontrolü yapılmalıdır (Hoque, 2023). Ülkemizde uygulanan programda bu şekilde öğretmen evi ya da büyük mutfağı,

aşçısı olan okullarla anlaşılan okulların daha az zorluk yaşadığı görülmüştür. Bunun nedeni kurumların kendi standartlarının ve denetim mekanizmalarının oluşu olabilir. Bu şekilde kurumsal yerlerden beslenme hizmeti alan okullara düşen tek görev menü planlaması yapmak olmuştur. Hatta bazı kurumlar beslenme verecekleri okullara menü planlaması yaptırmadan kendi öğrencilerine sundukları yiyeceklerin aynısını anaokullarına da vermişlerdir.

Hindistan'da okul yemeklerinin hazırlanması için merkezi mutfak uygulaması yaygın olarak kullanılmaktadır. Merkezi mutfağın kurulmadığı yerlerde ise okul binası içinde yemek pişirme üniteleri oluşturulmaktadır. Merkezi olmayan bu mutfaklar okul idaresi ya da yerel yönetimler tarafından yönetilmektedir. Yemeklerin yapımı için öğretmenlerin gözetiminde birer aşçı yardımcısı görevlendirilmektedir. Koşulları uygun olan okullarda mutfak yapımı ve ekipman alımı bir defaya mahsus olmak üzere devlet tarafından karşılanmaktadır (Chakrabarti vd., 2021). Ülkemizde merkezi mutfak uygulaması bulunmamaktadır, mevcut olmayan okullara mutfak yapılması da planlanmamıştır. Okulların çoğuna gerekli ekipman desteği verilmiştir. Ancak ekipmanı kullanarak yemek hazırlayacak aşçı sağlanmadığı için fonksiyonel bir planlama olmamıştır.

Özellikle kırsal bölgelerdeki öğrenciler için beslenme programları, eğitimde fırsat eşitliği teşviki ve yoksul kesimlerdeki çocukların beslenme durumunu iyileştirme potansiyeli nedeniyle önemli bir politika olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle söz konusu uygulamaların eksik yönleri belirlenerek zamanla iyileştirilmeye gidilmelidir. Bu kapsamda beslenme programlarının mali kaynakları, yönetimi, kullanımı standartlaştırılabilir (Wei vd., 2024). Araştırmada söz konusu olan okul yemeği programı üzerinde iyileştirmeler yapılmadan uygulamadan kaldırılmıştır. Ancak ülkemizde uygulanmış başka bir okul yemeği programı olmadığından yeniden bir okul yemeği uygulaması için planlama yapılması durumunda eksikliklerin giderilebilmesi için bu programa ait veriler değerlendirilebilir.

Seçilmiş Gruplar İçin Uygulama

Katılımcılar programın yalnızca sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler için uygulanabileceğini ifade etmişlerdir. Programın okul öncesi kademesi için uygun olmadığını, daha üst kademeler için uygulanabilir olduğunu belirten katılımcılar da mevcuttur. Bazı katılımcılar ise okul yemek programının uygulaması Türkiye'de 17 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem sonrasına denk geldiği için programın yalnızca tüm kademelerdeki depremzede öğrenciler için uygulanmasını önermişlerdir.

Katılımcılardan Y3, programın yalnızca sosyo-ekonomik düzeyi düşük kesimler için uygulanabileceğine ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Zaten ortaokulda, taşınmalı öğrencilere beslenme bedava veriliyor. Liselerin pansiyonlarında kalan öğrencilerin yemekleri hala hazırda gidiyor. Ama bu dönem çocukları yemek seçici olan çocuklar. Ölüyorduk daha yani mecbur tereyağı almak zorundasın. Gidip ben başka margarin getiremezdim yani. Ya da süt diyelim en kaliteli marka almak zorundaydım. Çünkü en ufak bir alerjik reaksiyon, en ufak bir mide bulantısı ya da bir şey bitti tamam. Bu çocuklarda şeker hastalığı olan var, diyabeti olan var. Ya depresyon olmuş, 11 ilimiz zaten bu depresyondan mahvolmuş. Maddi manevi zarara girmişiz. Bak şunu yapabiliirdi, o bölgede eğitimde, yemek verilse tamam. Evet, olması gereken oydu işte. Hatta bütün kademeye ver orada. Bak oraya 11 iline, sen yatırımını yap ama tutup Türkiye'nin her yerindeki anaokuluna yapman doğru değil.

Programın uygulanmasında yalnızca maddi durumu kötü olan ailelerin çocukları tercih edilmesi, programın devlete mali yükünü azaltabilir. Bu da programın sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir. Yemek yardımı yapılacak aileler ise merkezi yönetim tarafından önceden belirlenen kriterlerle seçilebilir. Ancak bu uygulama maddi durumu iyi olmasına rağmen yeterli beslenme sağlanmayan, ihmal edilen çocukların fırsat eşitliği şansını ellerinden alacaktır. Aynı zamanda okul öncesi kademesindeki çocuklar yaşları itibarıyla arkadaşlarına okul tarafından verilen beslenmelere özenabilirler.

Japonya'da ilk kez 1947'de uygulamaya konulan ulusal okul yemeği programı ücretli olmasına rağmen katılım zorunludur. Bununla birlikte düşük gelirli ailelerin okul yemekleri için yerel ya da merkezi hükümet tarafından mali destek sağlanmaktadır (Cohen vd., 2021). Okul yemeği uygulamasının tüm öğrenciler için aynı olması, ancak dezavantajlı çocuklar için indirimli veya ücretsiz olması çocukların birbirlerine heveslenme ihtimallerini ortadan kaldırabilir.

Amerika'da CEP (Topluluk Uygunluk Hükümleri) doğrultusunda uygulanan Evrensel Ücretsiz Yemek (UFM) programı 2014'ten itibaren yalnızca sosyoekonomik düzeyi düşük bölgelerdeki okullarda uygulanmıştır. COVID-19 salgını ile birlikte ise tüm okulları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Andreyeva & Sun, 2021). Bunun nedeni salgın döneminde okul yemeği programlarının çocukların beslenme yetersizliğine ve güvenli gıdaya ulaşmalarındaki katkılarının anlaşılması olabilir. Çünkü okul yemeği programları sadece okullar açıkken, okula devamla faydalanılabilen uygulamalardır.

Denetim

Katılımcılar programdan daha verimli sonuç alınabilmesi için bütçe harcamalarının, satın alınan besinlerin, sunulan menülerin uzman kişiler tarafından denetlenmesi gerekliliğine

vurgu yapmışlardır. Uygulama sürecinde sistemli bir denetleme yapılmadığını yalnızca bazı okullara beslenme saati esnasında ilçe milli eğitim müdürlükleri tarafından ziyaretler düzenlendiğini, diğer okullardan da beslenme saatinde çekilmiş fotoğraflar talep edildiğini dile getirmişlerdir. Bu denetim eksikliğinin de uygulamayı sömürüye açık hale getirdiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan Y1, bütçe harcamalarının ve sunulan besinlerin denetiminin gerekliliğini şu şekilde vurgulamıştır:

Eğitimli kişilerin sürece dahil olması ve denetimin olması şart bi kere. Yani beslenmeyi veriyorlardı bi de çocuklar yerken resim istiyorlardı tamam. Zaten sonradan o da kalktı. Listeleri bilgisi olmayan kişilerin hazırlaması da çok saçmaydı. Başlıyoruz dediler ve başladılar herhangi bir hazırlık veya destek olmadı profesyonel anlamda. Çoğu sorumluluk okullara bırakıldı. Ama her idarenin bakış açısı da gayreti de aynı olmadı. Hiç umursamayanlar gereksiz bulanlar çabalamadı bi kere. Kimse de denetlemediği için bi sorun olarak yansımadı. Ama programın verimli olmasını engelledi idarelerin, yemeklerin denetlenmemesi.

Uygulanacak program kapsamında okulda beslenmelerin hazırlanması, tüketime sunulması, servisi ve dağıtımı aşamalarında taşınması gereken kriter Tarım ve Orman Bakanlığının Gıda Hijyeni Yönetmeliği ile gösterilmiştir. Dışardan gelen besinlerin denetlenmesi görevi ise okul yönetimi tarafından kurulan Muayene ve Kabul Komisyonu'na verilmiştir. Öğrencilere sunulan besinlerden numune alma ve alınan numunelerin muhafazası işlemlerinde Tarım ve Orman Bakanlığının Resmî Numune Alma Prosedürü ile ilgili mevzuat esaslarına uyulması gerektiği belirtilmiştir. Ambalajlı olarak temin edilen ve öğrencilere sunulan ürünlerin özelliklerinin ise Türk Gıda Kodeksi Etiketleme Yönetmeliği'ne uygun olması gerektiği vurgulanmıştır.

Programın uygulanışı, kılavuzda belirtilen bu kriterler dışında herhangi bir merkezi denetlemeye tabi tutulmamıştır. Yiyeceklerin sağlıklı oluşu, hijyeni tamamen okul yönetiminin sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak kılavuz doğrultusunda oluşturulan komisyonlar öğretmen ve okul yöneticilerinden oluşmaktadır. Halbuki yalnızca eğitim personelinin görevlendirildiği, uzmanların yer almadığı komisyonların uzmanlık alanları olmayan besinleri, besinlerin hijyenini denetlemelerinin doğru sonuçlar ortaya çıkarmayacağı açıktır. Denetim süreçlerinin sağlıklı yürümesi için merkezden uzmanların yer aldığı komisyonlar görevlendirilmelidir.

Okul yemek programlarının genişletilmesi için eksikliklerin tutarlı politikalarla, uyum içindeki güçlü teşviklerle giderilmesi ve uygulamaların sistematik olarak izlenmesi faydalı olacaktır (Lucas vd., 2017). Uygulamaların takip edilmesi yaşanan sorunların tespit edilmesini

ve hızlı bir şekilde çözüme ulaştırılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca kalitenin korunmasını, israfın önlenmesini ve maliyetlerin azalmasını sağlayacaktır.

Araştırma bulgularına benzer şekilde İngiltere’de okul yemeklerinin kalitesi merkezi yönetimden ziyade okul yöneticileri tarafından belirlenmektedir. Belirlenen Okul Yemek Standartlarına uymak zorunludur ancak uygulamalar denetlenmemektedir. Yeterli finansman sağlanmadan ve denetleme olmadan, merkezi yönetimin UIFSM’ye verdiği destek tutarsız görülmekte, programın beklenen başarıyı yakalayamaması da bu nedenlerle açıklanmaktadır (Chambers vd., 2020). Okul yemeklerinin kalitesinin belirlenmesi görevi uzmanlık alanları olmamasına rağmen yöneticilere bırakıldığında en azından denetimin uzman kişiler tarafından yapılması gereklidir. Böylece eksikliklerin tespit edilerek kalitenin artırılması için yöneticilere rehberlik edilebilir.

Merkezi mutfaklarda yemeklerin hazırlanması ve servisi arasında geçen süre, gıda kaynaklı hastalık riskini arttırabilmektedir. Ancak bu risklerin, besin hazırlama, saklama, dağıtım ve hijyen koşullarının sürekli ve doğru denetimiyle azaltılabileceği düşünülmektedir (Chakrabarti, 2021). Çocukların verilen beslenmelerle sağlıklı beslenmesi amaçlanırken uygun olmayan tedarik süreci ve hazırlama koşulları sonucu çocuklarda sağlık sorunları da oluşabilir. Bu risklerin azaltılması için gerekli denetimlerin gıda uzmanları tarafından, belli standartlar çerçevesinde yapılması gerekmektedir.

Katılımcıların da önerdiği şekilde Çin’de kırsal bölgelerde zorunlu eğitim kademelerinde uygulanan ücretsiz beslenme programına ait fonun dağıtımının ve kullanımının ayrıca servis edilen gıdaların güvenliğinin denetlenmesi için ayrı bir birim kurulmuştur. 2021 yılında beslenme iyileştirme planı kapsamında yapılan yerinden denetimlerle okula devam eden öğrenci sayısı ile bütçe gönderilen öğrenci sayısının eşit olup olmadığı kontrol edilmiştir. Yasa dışı harcamalar tespit edilerek beslenme fonuna katkı sağlamıştır. Bu yolla sadece maddi kazanç sağlanmamış çocukların hayati çıkarları da korunmuştur (Wei vd., 2024). Okullardaki bütçe harcamaları süistimale açık uygulamalardır. Ekonomik kayıpların yaşanmaması ve kaliteli ürünlerin sunulması için mali denetimin de yapılması gereklidir. Denetimle birlikte işleyecek bir süreç, yemek hizmetlerinin kalitesini koruma ve geliştirme imkânı sunarken, israfın önlenmesine ve kaynakların daha verimli kullanılmasına da katkı sağlayabilir.

Ulusal düzeyde uygulanan Okul Beslenme Programları, düzenli denetim ve izleme gerektirmektedir. Ancak Bangladeş’te mevcut izleme sistemi, aylık olarak sivil toplum kuruluşları tarafından yapıldığından yasadışı tedarik ve yiyecek israfına da ortam sağlamaktadır (Nath vd., 2022). Dolayısıyla denetimlerin amacına ulaşabilmesi için tarafsız ve menfaatten uzak, merkezi elden, bakanlık tarafından oluşturulacak uzmanların görev yaptığı komisyonlar

tarafından yapılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca denetimlerin uzaktan değil okullarda, programın uygulanma saatinde ve okullara haber verilmeden yapılması gereklidir.

Denetimin gerekliliğini arz eden katılımcıları destekleyecek şekilde merkezi olarak hazırlanan dijital bir platformla yöneticilerin (bakanlık ya da okul yönetiminin) servis edilen yiyecek sayısını, aylık maliyeti ve servis edilen yiyeceklerin besin değerini izlemesi sağlanabilir. Yine bu platform üzerinden veliler veya öğrenciler; yemek menüsü, yolsuzluk, devamsızlık, servis edilen yemek durumu gibi konularda yöneticilere geri bildirimde bulunabilir (Nath vd., 2022).

Kadari ve Roy (2016) da kurdukları Yönetim Bilgi Sistemi (MIS) ve Etkileşimli Sesli Yanıt Sistemi (IVRS) ile Hindistan, Uttar Pradesh'teki Öğle Yemeği Programını (MDMP) güçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Geliştirilen programla kullanıcıları otomatik olarak sesle arayan ve MIS aracılığıyla sunucuya yönlendiren IVRS kullanılarak, günde yemek alan toplam öğrenci sayısının kolayca belirlenmesini sağlamışlardır.

Neredeyse teknolojinin kullanılmadığı alanın kalmadığı günümüzde eğitimin bu durumun dışında kalması imkânsızdır. Okullara ait öğrenci işlemleri, personel işlemleri, maliye işlemleri, etkinlik ve ödevler gibi pek çok işlem dijital ortamda gerçekleştirilmektedir. Önceden kâğıt üzerinde gerçekleştirilen bu işlemlerin dijital ortama aktarılması işlem hızı, arşivleme, denetim, koordinasyon gibi pek çok avantaj sağlamaktadır. Okul yemek programları için de bu şekilde dijital bir uygulama geliştirilmesi sağlayacağı pek çok katkının yanında ortaya çıkan pek çok soruna da çözüm olacaktır.

Sadece Özel Besinler

Katılımcılar programın mali yetersizlikler nedeniyle sonlandırıldığını düşünmektedirler. Program başlamadan önce planlama ve hazırlık sürecinde yemek veya kahvaltı yerine kuruyemiş ve meyve verilebileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca ekmek ve kahvaltılık sunulan okullardaki katılımcılar bu menülerin evde de yendiğini, fırsat eşitliğine katkısının olmadığını belirtmişlerdir. Kuruyemiş ve meyvenin hem sağlıklı besinler olması hem de diğer besinlere kıyasla daha maliyetli olması dolayısıyla fırsat eşitliğine katkısının daha büyük olacağını vurgulamışlardır.

Katılımcılardan Ö11, programda başlangıç olarak ara öğün sunulabileceğine ilişkin bazı önerisini şu şekilde dile getirmiştir:

Okula personel ayarlanabilmesi için bir bütçe verilebilirdi. O zaman tabii ki profesyonel bir aşçı tutulurdu. Süreç güzel yönetilebilirdi diye düşünüyorum. Finansal olarak da yani genel olarak zaten bütün alışverişler idare tarafından yapıldı. Hani yetirmeye çalışıyorlardı. Gelen ödeneye göre besini seçiyorlardı. Yani ödeneğin az

olması besinin türünü, miktarını, her şeyini etkiliyordu. Ancak bana göre gelen ödenek gereksiz yerlere harcanıyordu. Çünkü projenin kalıcılığı belirsizdi hemen o kadar pahalı mutfak malzemelerinin alınması çok gereksizdi. Başlangıçta daha kaliteli, besin içeriği yüksek, hazırlaması fazla alet gerektirmeyen besinler mesela ana öğün yerine ara öğünler tercih edilseydi mutfağa harcanan parayla besin kalitesi ve çeşitliliği artırılabilirdi.

Okul öncesi kurumlarında uygulanan ücretsiz programla ilgili herhangi bir alt yapı sorgulama çalışması yapılmamıştır. Program uygulanmadan önce geniş çaplı bir altyapı araştırması yapılması okullardaki fiziki donanım eksikliklerinin belirlenebilmesine olanak sağlayacaktır. Okullardaki eksikliklerin giderilmesi, programın ayrıntılı olarak planlanıp organize edilebilmesi için geçecek sürede öğrenciler için ulaşılabilirliği daha güç olan sağlıklı besinler temin edilebilir. Ayrıca katılımcıların genellikle menülerin karbonhidrat ağırlıklı olmasından şikayetçi oldukları görülmüştür. Uygun besin hazırlama ve saklama koşullarına sahip olmayan okullarda şartlar elverişli hale getirilinceye kadar kuruyemiş, meyve gibi velilerin satın alma gücünü zorlayan sağlıklı besinler verilebilir. Katılımcıların da görüşlerinde sıkça kuruyemiş ve meyveyi tercih etmesinde sağlıklı, ulaşılabilirliği güç, dağıtımının kolay olması etkili olmuş olabilir. Ancak özellikle alışverişin günlük olarak yapılamadığı köy okullarında uygun saklama koşulları olmadığından meyveler alınsa bile bozulmuştur. Bu nedenle menülerden tekrar çıkarılmıştır.

Birçok ülkesinde çocuklarda yetersiz beslenme görülen Afrika'da 24-72 aylık çocukların eğitim aldıkları okul öncesi kurumlarında öğrencilere pilot uygulama olarak mikro besin tozları içeren okul yemeği verilmiştir. Erken çocukluk döneminde eğitim sonuçları üzerindeki etkisini değerlendirmek için yürütülen bir araştırmanın bulgularına göre, okul beslenme programları ile eğitim sonuçları arasında pozitif bir korelasyon bulunmuştur. Mikro besin takviyesi verilen çocukların bilişsel gelişimlerinde önemli ilerlemeler görülmüştür. Bu sonuçlar, uygulanan programın okul öncesi çağındaki çocukların fiziksel ve bilişsel gelişim potansiyellerini etkili bir şekilde iyileştirmek için kullanılabilecek uygulanabilirlikte ve kabul edilebilir olduğunu göstermiştir (Ogunlade vd., 2011). Beslenme programının öncelikli amaçlarından olan çocukların beslenme yetersizliklerinin önlenmesi, sağlıklı beslenebilmeleri için yalnızca belirli miktarda kalori alımı yeterli değildir. Doğru beslenme için çocukların günlük makro ve mikro besin ögesi gereksinimlerinin de karşılanması gerekmektedir. Bu nedenle bölgesel olarak yapılacak istatistiksel analizlerle eksikliği belirlenen mineral ve vitaminler açısından zenginleştirilmiş ürünler menülere eklenebilir. Böylece besin ögesi eksiklikleri sonucu oluşan yaygın hastalıklar da önlenabilir.

Norveç'teki okul çocuklarında 2001-2008 yılları yapılan izlemlerde sağlıklı atıştırma tüketimi sıklığında değişim incelenmiştir. Ülkedeki ulusal ücretsiz okul meyve programına katılan okullardaki çocuklarda ve düşük sosyoekonomik statüye sahip çocuklarda sağlıklı atıştırma tüketim miktarında belirgin bir şekilde azalma tespit edilmiştir (Øverby vd., 2012). Bunun yanı sıra ücretsiz meyve programı politikasının ise öğrencilerin akademik performansına etkisi olmadığı gözlenmiştir. Bu sonucun ülkede gıda güvensizliği düzeyinin düşüklüğü ile ilişkili olduğu yorumlanmıştır (Halkjelsvik & Bere, 2023). Çocuklarda meyve tüketim alışkanlığı oluşturmak, sağlıklı atıştırma tüketimlerini azaltmıştır. Ancak katılımcılar tarafından ülkemizde uygulanan programda menülerinde meyve sunan okul sayısının az olduğu ifade edilmiştir. Bu durum meyvenin pahalı bir besin olması, dayanıklı bir besin olmamasının yanı sıra okul saklama koşullarının uygun olmaması ile de ilişkili olabilir.

Yöneticilerin tercihlerine göre farklı uygulamalar yapılması yerine merkezden toplu olarak alınacak sağlıklı ve dayanıklı ürünlerin dağıtılması program için daha kolay bir başlangıç olabilir. Her okul türünde farklı uygulamalar yapılması sonucu oluşan kıyaslamaların önüne geçilebilir ayrıca programın uygun şartlarda başlayabilmesi için gerekli koşulların sağlanması için bakanlığa ve şartlara uygun bir planlama yapılabilmesi için politika yapıcılara zaman kazandırabilir.

Eğitim

Katılımcılar programın daha etkili olabilemesi için öğrencilerin, velilerin ve tüm personelin programla ilgili eğitim almaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Her personelin görevini doğru yapmamasının çocuklara yönelik olumsuz bir sonuç doğurabileceğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle her personelin kendi görevi ve programdaki sorumluluğu ile ilgili eğitim alması gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Ayrıca çocukların sadece besinlere ulaşmalarının değil sunulan besinleri tüketmelerinin de programı etkileyeceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle çocukların da sağlıklı beslenme eğitimi almaları gerekliliğini vurgulamışlardır. Velilerle sorun yaşayan uygulayıcılar ise eğitimlere velilerin de dahil edilmesini önermişlerdir.

Katılımcılardan Ö10, programın uygulanması öncesinde tüm paydaşlara eğitim verilmesi gerekliliğine şu ifadesinde yer vermiştir:

Öğretmene, öğrenciye, veliye de eğitim verilmeli hatta bu konuda personele bile eğitim verilmelidir. Çocukta beslenme travması oluyor işte atıyorum zeytini bitir, peyniri de ye illa diye ısrar ediyor personel, çocuk da öğrenerek yiyor ve sağlıklı beslenme tepkisi geliştiriyor. Yöresel ve bölgesel ihtiyaçlara göre ihtiyaçlar da göz önüne alınmalı. Hayvancılık yapılan bir köyde yumurta ve süt dağıtmak çok mantıksız

mesela. Eğitimi veriyoruz derslerde sağlıklı beslenelim organik beslenelim diye. Sonra evden getirdikleri doğal ürünleri değiştirip paketli ürünleri koyuyoruz önlerine işte çikolata, peynir meyveli süt gibi. Verilen eğitimle uygulama tutarlı olmalı.

Hazırlanan kılavuzda beslenme verilen okullardaki ilgili personele ve velilere yönelik Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından onaylanması suretiyle Okul Çağı Çocuğunda Beslenme Kursları düzenlenmesi tavsiye edilmiştir. Ancak bu konuda herhangi bir kurs gerçekleşmemiştir. Halbuki personele servis, hijyen, uygun saklama koşulları ile ilgili eğitim verilmesi, oluşabilecek riskleri daha az seviyeye indirgeyebilir. Yalnızca okul personeli için değil veliler için de hem sağlıklı beslenme hem de uygulanacak okul yemek programı ile ilgili eğitim verilmesi, paydaşlar arası işbirliğini sağlayacaktır, bu sayede programın amacına ulaşması kolaylaşacaktır. Okullarda özellikle yemekhanede sağlıklı beslenme ile ilgili görsel materyaller kullanılması da çocukların dikkatini çekecek bir öğretim yolu olabilir. Ayrıca beslenme saati, sağlıklı beslenmenin uygulamalı olarak öğretimi için bir etkinlik saati olarak değerlendirilebilir.

Kore’de eğitimde kullanılan beslenme ile ilgili materyaller, yerel eğitim ofisleri ve devlet kurumları tarafından geliştirilmektedir. Ayrıca beslenme eğitimi için okullara 2007 yılından beri beslenme öğretmenleri atanmaktadır (Woo, 2015). Ülkemizde okul yemek programlarının amacına ulaşabilmesi için herhangi bir materyal geliştirilmemiştir. Yalnızca Millî Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından beslenme konusunda okullara örnek içerik, uygulama ve video kaynaklarının sunulduğu Okulumda Sağlıklı Besleniyorum Programı web sitesi hazırlanmıştır (MEB TEGM,2023). Oysaki programın amaçlarına ulaşabilmesi için çocuklara sadece besin sağlanması yeterli olmamıştır. Besinler tüketilmediğinde hem çocuklar fırsat eşitliğinden faydalanamamış, hem de israf oluşmuştur. Amaçlandığı gibi çocuklara doğru beslenme alışkanlıklarının da kazandırılabilmesi için programın yaş grubuna uygun görsel materyallerle desteklenmesi faydalı olacaktır. Örneğin yemekhanelere asılacak bu görsellerle çocukların sunulan sağlıklı yiyecekleri tüketim oranı da artırılabilir.

Resmi bir politika olmamakla birlikte İsveç ve Finlandiya’da “pedagojik öğle yemeği” kavramı oldukça yaygındır. Bu uygulamada çocuklarla birlikte yemek yiyen öğretmenler bu fırsatı öğrencilerine sağlıklı yemek hakkında öğretim yapmak için kullanmaktadırlar (Osowski vd., 2013). Öğretmenlerin kendileriyle birlikte aynı masada, aynı besinleri tüketmesi çocukların yiyecekleri daha hevesli tüketmeleri sonucunu doğurabilir. Ayrıca model alma tekniğiyle sağlıklı besin seçimi yapmayı, beslenme araç gereçlerini kullanmayı da öğrenebilirler.

Özyürek ve arkadaşlarının yaptığı çalışma sonucuna göre sosyoekonomik durumuna ve öğrenim düzeyine bakılmaksızın okul öncesi dönemde çocuğu olan anneler çocuklarının iyi

beslenmediğini düşünmektedir. Doğru besin değerlerine sahip menü belirleyebilmek, çocuklarına ait beslenme problemlerini çözebilmek için çocuk beslenmesi konusunda bilgiye ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Özyürek vd., 2013). Ebeveynlere verilecek beslenme eğitimleri hem programın olumlu etkilerinin evde de devam etmesine destek olabilir hem de programın veliler tarafından daha çok benimsenerek sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

2009 yılında İngiltere'de Erken Yıllar Ortamları için Gönüllü Yiyecek ve İçecek Yönergeleri yayınlanmış, 2011'de ise CFT (Children's Food Trust), Eğitim Bakanlığı'ndan kazandığı hibeyle RSPH (Kraliyet Halk Sağlığı Derneği) tarafından desteklenen 'Daha İyi Ye, Daha İyi Başla' adlı gıda ve beslenme eğitim programını uygulamaya başlamıştır. Program; erken çocukluk dönemindeki çocuklara ve ailelerine sağlıklı gıda sağlanması, ebeveynlerin gıda, beslenme ve sağlıklı yemek pişirme bilgilerini artırmak amaçlarıyla uygulanmıştır. Bu kapsamda çeşitli ulusal kılavuzlar geliştirilmiş, gıda ve beslenme eğitimleri verilmiştir. Araştırmamızdaki katılımcıların önerilerine benzer şekilde bu program kapsamında 1000'den fazla sağlık personeline ve çocuk gelişimi eğitimcisine yönergeleri kullanmak üzere eğitim verilmiştir. 1400'den fazla kişiye sağlıklı yemek pişirme dersi verilmiştir. 11400'den fazla ebeveyne ve bakıcıya küçük çocuklar için sağlıklı yiyecek hazırlama eğitimi verilmiştir (Mucavele vd., 2014). Benzer şekilde Hindistan'da da beslenme uzmanları tarafından okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlere kolay hazırlanabilir, pratik sağlıklı gıda hazırlama eğitimleri verilmesi ayrıca uzman doktorların anneler için erken çocukluk dönemine yönelik beslenme danışmanlığı yapmaları önerilmektedir (Rahul & Khandeparkar, 2021). Tüketilen yiyeceklerin vücuda maksimum yararlılık sağlayabilmesi için doğru pişirme yöntemlerinin kullanılması elzemdir. Sağlıklı besinler yanlış yöntemlerle pişirildiklerinde besin değerlerini kaybetmekte hatta sağlıksız hale dönüşebilmektedir. Bu nedenle hem okullarda besin hazırlayan personelin, hem de evde yemek yapan ebeveynlerin doğru pişirme yöntemlerini bilmesi önem arz etmektedir.

Okullarda uzmanlar tarafından öğretmenlerin ve ebeveynlerin de dâhil edildiği, yüz yüze eğitimlerin beslenme programlarının hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırdığı görülmüştür (Murimi vd., 2018). Uygulamaya geçen her programda olduğu gibi bu program için de paydaşların konuyla ilgili bilgi sahibi olmaları verimliliği ve etkinliği artıracaktır. Bu durum velilerin programla ilgili bilinçlenmesini, sorumluluk almaya istekli olmalarını, programa destek olmalarını sağlayabilir. Ancak ülkemizde uygulanan program, öncesinde bir hazırlık süreci gerçekleşmeden, kısa süre içerisinde hızlı bir şekilde başladığı için velilere böyle bir eğitim verilmemiştir.

Okul yemek programlarında yemek servisi yapan personellerin gıda kaynaklı hastalıkların etkisini en aza indirmekte önemli bir rolü vardır. Bu nedenle yapabilecekleri hatalı

uygulamaların etkileri hakkında bilgi sahibi olmaları gereklidir (McIntyre vd., 2013). Macar eğitim sisteminde, okul yemek programlarında görev alan mutfak personelinin bilgi düzeyinin artırılabilmesi için ulusal gıda güvenliği otoriteleriyle birlikte teorik ve uygulamalı mesleki eğitim kursları düzenlenmektedir (Bittsánszky vd., 2015). Çünkü sağlanan besinlerin sağlıklı olması kadar hijyenik koşullarda hazırlanması, uygun koşullarda taşınması ve saklanması da önemlidir. Aksi halde sunulan besinler çocuklara fayda sağlamak yerine zarar verilebilir. Bu durumun önlenmesi için mutfak personelinin görevlerinin önemi ve riskleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

Okul yemek programları ile ilgili tüm paydaşların hem programla ilgili hem de kendi görevleriyle ilgili bilgi seviyesinin artırılması, okul yemek programlarının amacına ulaşmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sonuç

Evrensel ücretsiz okul yemeği programları, daha geniş bir bakış açısıyla, beslenme, sağlık, eğitim düzeyi ve gıda güvensizliği gibi yönlerden ele alındığında, uygulandığı ülkelerde sağlık, eşitlik ve refah konusunda iyileşmeler sağlamaktadır. Bu programların genişlemesinin, özellikle risk altındaki çocuklara fayda sağlayabileceği ve eğitim ile sağlık konularındaki eşitliği iyileştirmeye yardımcı olabileceği açıktır. Ancak yetişkinlerde olduğu gibi çocuklar için de besin gereksinimi bireye özeldir. Bu nedenle genel bir beslenme listesi çıkarmak, politika oluşturmak kolay bir iş değildir. Bu nedenle sağlıklı gıda seçimi ve temininde, okulun bulunduğu bölgenin büyüklüğü ve nüfusu, velilerin gelir düzeyi, beslenmeye yönelik endişe düzeyi, işgücü maliyeti, öğrencilerin besin tercihleri, toplumun beslenme kültürü gibi faktörler göz önüne alınarak farklı programlar uygulanmaktadır.

Okul yemek programları dünyada pek çok ülkede 1900'li yılların başlarından beri uygulanmaktayken ülkemizde ilk kez 2022-2023 eğitim öğretim yılında 2. dönem uygulanmıştır. Bu araştırma, okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının uygulama sürecine bakılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, programın birçok olumlu etkiye sahip olmasına rağmen, uygulama sürecinde çeşitli sorunların yaşandığını göstermiştir.

Programın sağladığı önemli katkılar arasında sosyoekonomik dezavantajlı ailelere sağlanan maddi destek, çocuklarda sağlıklı beslenmenin gelişimi ve okul devam oranlarının artışı yer almaktadır. Uygulanan program, maddi olanaksızlıklar ya da ailenin ilgisizliği nedeniyle okul listelerine uyamayan öğrenciler için sağlıklı gıdaya erişim kolaylığı sağlamıştır. Program bu yönüyle eşitlikçi bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, yemek dağıtımı ve lojistik hizmetlerdeki aksaklıklar, fiziki donanımların yetersizlikleri ve personel eksikliği gibi sorunlar meydana gelmiştir. Ayrıca israfın olması ve bazı bölgelerinde sağlıklı beslenme ve ders sürelerinin kısılması gibi olumsuz yan etkiler de tespit edilmiştir. Öte yandan programın uygulamasının standartının olmaması programın eşitlik sağlamadaki rolünü kısıtlamıştır. Bu nedenle programın birincil amacı olan fırsat eşitliğine katkı sağlayabilmesi için uygulamalarda belirli standartlar geliştirilerek denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır. Böylece programın katkıları çocuklar için daha adil ve erişilebilir olacaktır.

Program, çocukların beslenme yetersizliklerini gidermedeki rol ve eğitimde fırsat eşitliği sağlamadaki etkisini göz önünde bulundurulduğunda, bu tür bir ulusal okul yemek programının sürdürülebilir bir şekilde uygulanması gerekliliği açıkça görülmektedir. Ancak

uygulama sürecinde yaşanan aksaklıklar, bu tür programların ayrıntılı planlama yapılarak ve yeterli kaynak tahsisi sağlanarak gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çocuklara, topluma ve eğitime katkıları pek çok araştırma ile ortaya konmuş olan okulda ücretsiz beslenme hakkı, günümüzde çocuk hakları arasında değerlendirilmektedir. Pek çok ülkede uzun yıllardır uygulanmakta olan ulusal okul yemeği programları ile ilgili iyileştirme çalışmaları devam ederken, ülkemizde ilk kez uygulanan okul yemeği programı yarım dönem uygulanması sonrasında değerlendirme yapıp sorunlar çözülmeye çalışılmadan yürürlükten kaldırılmıştır.

Öneriler

Bir okul yemeği programı oluşturulmadan önce farklı koşullarda görev yapmakta olan, karma uygulayıcıların katılımıyla gerçekleştirilecek çalıştaylar, karşılaşılabilecek zorlukların öngörülmesini sağlayarak, geliştirilecek programın uygulanabilirliğini arttırabilir. Planlaması yapılan programın ulusal düzeyde başlatılmadan önce belirli bir alanda denenmesi, uygulamanın faydalarının ve eksikliklerinin tespit edilmesine yardımcı olabilir. Tüm kurumlardan fiziki donanım ile ilgili bilgiler toplanarak eksiklerin tamamlanması, zayıf yönlerin güçlendirilmesi programın kalitesini, uygulanabilirliğini ve verimini arttıracaktır. Bu hazırlık sürecinde okullardaki eksikliklerin tespit edilip giderilmesi, programın ayrıntılı olarak planlanıp organize edilebilmesi için geçecek sürede meyve, kuruyemiş gibi ulaşılabilirliği daha güç olan sağlıklı besinler sunulmasının fırsat eşitliğine katkısı olabilir.

Yemek hazırlama, servis yapma, menü planlamak ayrı ayrı uzmanlık bilgisi gerektiren görevlerdir. Bu görevlerin uzman kişiler tarafından yerine getirilmesi ya da bu konularda uzman kişiler tarafından uygulayıcılara destek sağlanması programın daha sağlıklı yürütülmesini ve sürdürülebilir olmasını sağlayabilir. Özellikle menülerin diyetisyenler tarafından oluşturulması, besinleri uzmanların hazırlaması özel beslenmesi gereken öğrencilerde oluşabilecek riskleri de azaltabilir. Ancak, her okula ayrı uzman personel görevlendirilmesi yüksek maliyet oluşturacağından bu konularda dijital uygulamalardan ve kurumlar arası işbirliğinden faydalanılabilir. Farklı ülkelerde okul yemeği planlamak için kullanılmakta olan dijital uygulamalar ülkemize uyarlanabilir. Elbette bu uyarlama sürecinde ülkemizin kültürü, beslenme alışkanlıkları, eğitim sistemi, yasal düzenlemeler ve teknolojik altyapısı gibi unsurlar dikkate alınmalıdır. Kullanılacak bu tarz dijital uygulamalarla programdan faydalanan öğrenci sayısı da tespit edilerek uygulamanın topluma ve fırsat eşitliğine katkısı ölçülebilir. Dijital uygulamaların menü planlamayı ve maliyet hesabını kolaylaştıracağı şüphesizdir; ancak okul yöneticilerinin çocukların besin gereksinimlerini de dikkate alarak menü planlayabilmeleri,

programı etkin kullanabilmeleri için yöneticilere dijital uygulamaların kullanımı ve hesaplamaların hangi standartlara göre yapılması gerektiği konusunda uzman kişiler tarafından eğitim verilmelidir.

Okul yemek programları ile ilgili tüm paydaşların hem programla ilgili hem de kendi görevleriyle ilgili bilgi seviyesinin artırılması, okul yemek programlarının amacına ulaşmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Programın etkililiğinin artırılması ve risklerin en aza indirgenmesi için okullarda beslenme süreçlerinde görev alan yardımcı personele doğru pişirme teknikleri, servis, hijyen, uygun saklama koşulları ile ilgili eğitim verilebilir. Ayrıca program başlamadan önce yöneticiler, öğretmenler ve velilere ayrı ayrı sağlıklı beslenmenin önemi, okul yemeği programının uygulama süreçleri ve programın sağlayacağı katkılar hakkında bilgilendirme toplantıları yapılmalıdır. Bu sayede uygulama sürecinde paydaşlar arası işbirliği sağlanacak, programın amacına ulaşması kolaylaştırılabilir. Velilerin programa dâhil edilmesi, özellikle kırsal kesimlerde sırayla programın belli aşamalarında görev almaları hem programı benimsemelerini sağlayacak, hem de programa ekonomik olarak katkı sağlayacağından sürdürülebilirliği destekleyebilir.

Programın uygulama sürecini kolaylaştırmak ve etkinliğini artırmak için özellikle koordinasyonu zor olan, eğitim alanından farklı uzman bilgisi gerektiren besin temini, dağıtımı, lojistiği görevleri merkezi olarak devlet tarafından üstlenilmelidir. Tüm beslenmelerin ilçelerde kurulacak kurumsal merkezi mutfaklarda pişirilip, paketlenip günlük olarak taze bir şekilde okullara dağıtılabılır. Bu merkezi modelle okullar arası farklılıklar ortadan kaldırılırken, standart içerikli menülerin sağlanması ve hijyenin denetlemesi de kolaylaşabilir. Bunun yanı sıra yiyecek ve malzeme alımları da toptan yapılacağı için bütçeye katkıda bulunacak ve programın uzun vadede sürdürülebilirliğini destekleyecektir.

Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından besinlerin dağıtımı, menü planlanması ve lojistik gibi konularda yardım alınması hem koordinasyonu kolaylaştıracak, hem taşınma sürecinin standardizasyonuna olanak sağlayacaktır. Bu yolla okul yönetimine verilen uzmanlıkları dışındaki sorumluluk da kaldırılmış olacak, beslenmeler belirli standartlara uygun, hijyenik bir şekilde taze olarak okullara ulaşacaktır. Sorumluluklar uzmanları tarafından gerçekleştirileceği için programın verimliliği de artacaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin MEB'in maddi yükünü ve sorumluluğunu azaltmaları programın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Kurumlar arası işbirliğinde paylaşılan görevlerin, kaynak kullanımı gibi konuların protokollerle, yasalarla belirlenmesi, okul yemek programı uygulama sürecini daha düzenli hale getirilerek görevlerin aksaklıkları engelleyebilir.

Özellikle okul yemek programları ile tarım sektörünün koordinasyonu hem çocukların güvenilir, organik besinler tüketmelerine hem de tarım ekonomisinin canlanmasına katkıda bulunacaktır. Böyle bir uygulama okullar için maliyeti azaltmasının yanı sıra küçük yerel çiftçiler için de pazar olanağı sağlayacaktır. Günlük yiyecek ulaştırmanın mümkün olmadığı köy okullarında yiyeceklerin merkezden aktarılacak bütçeyle kendi velilerinden temin edilmesi işleri kolaylaştırmanın yanında sağlıklı ve ekonomik bir çözüm olabilir.

Zincir marketlerden, gıda sektöründeki büyük kuruluşlardan okul yemek programlarına ürün destek talep edilebilir. Bu yardımlaşma sosyal sorumluluk projesi haline getirilip yaygınlaştırılabilir.

Programın yalnızca sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan ailelerin çocukları için uygulanması, programın devlete mali yükünü azaltabilir. Bu durumda yemek yardımı yapılacak ailelerin merkezi yönetim tarafından önceden belirlenen kriterlere göre seçilmesi gerekmektedir. Ya da okul yemeklerinin öğrenciler için ücretli olarak sunulması, sadece dezavantajlı çocuklar için indirimli veya ücretsiz olması eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için bir ön çalışma olabilir.

Programdan daha verimli sonuç alınabilmesi için bütçe harcamalarının, satın alınan besinlerin, sunulan menülerin denetlenmesi gereklidir. Denetimleri yapmak üzere eğitimcilerden ziyade ilgili uzmanlardan oluşan komisyonlar görevlendirilmelidir. Böylece eksikliklerin tespit edilebilir, kalitenin artırılması için yöneticilere rehberlik sağlanabilir. Ayrıca denetimlerin uzaktan değil okullarda, programın uygulanma saatinde ve okullara haber verilmeden yapılması gereklidir. Uygulamaların takip edilmesi yaşanan sorunların tespit edilmesini, kalitenin korunmasını, israfın önlenmesini ve maliyetlerin azalmasını sağlayacak, yaşanan sorunların tespit edilmesini ve hızlı bir şekilde çözüme ulaştırılmasını kolaylaştıracaktır.

Sunulan menülerin çocuklar tarafından tüketilme oranı düştükçe, programın fırsat eşitliğine olan katkısı da azalmaktadır. Menülerde oluşturulacak sağlıklı seçenekler, besin çeşitliliği gibi değişikliklerin yanında eğitim, oyun, etkinlikler gibi stratejilerle desteklenmesi tüketimi arttırıp, israfın engellenmesinde etkili olabilir. Ayrıca yemekhanelerde yaş grubuna uygun sağlıklı beslenme mesajları içeren görsel materyaller kullanılarak çocukların ilgileri çekilebilir. Böylece sunulan sağlıklı yiyeceklerin tüketim oranı artırılarak hem israf önenebilir hem de fırsat eşitliğinden yararlanan çocuk sayısı artırılabilir.

Bölgesel olarak yapılacak istatistiksel analizlerle eksikliği belirlenen mineral ve vitaminler açısından zenginleştirilmiş ürünler de menülere eklenebilir. Bu yolla besin ögesi eksiklikleri sonucu oluşan yaygın hastalıklar da önenebilir.

Tasarlanacak bir okul yemeği programında kırsal ve merkezi bölgelerdeki okulların fiziki koşulları arasındaki farklılıklar dikkate alınmalı, kırsal alanlarda başarılı olabilmesi için gerçekçi bir şekilde bölge ve okul şartlarına uyarlanması gerekmektedir. Menüler içerik yönüyle çocukların günlük besin ihtiyaçları doğrultusunda belli standartlara sahip olmalı, bu standartlar yasalarla güvence altına alınmalıdır. Koşullar değıştikçe, tespit edilen sorunlar dikkate alınarak hem programlar hem de ilgili yasalar güncellenmelidir.

Araştırmacılara Öneriler

Bu araştırmada uygulayıcılardan okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri alınmıştır. Yapılacak sonraki araştırmalarda il milli eğitim ve ilçe milli eğitim müdürlüklerinde okul yemeği programının yürütülmesinde görev almış olan destek hizmetleri şube müdürlerinin görüşleri alınabilir.

Farklı ülkelerdeki okul yemek programlarına literatür kısmında yer verilmesine rağmen standartları ve uygulama süreçleri çok kapsamlı bir alan olduğu için sınırlı olarak değinilmiştir. Araştırmacılar tarafından farklı ülkelerde uygulanan okul yemek programlarını detaylı olarak inceleyen çalışmalar yapılması literatüre katkı sağlayabilir.

Etkili ve sürdürülebilir bir ulusal okul yemeği programı modeli planlamasında uygulayıcılara destek olmak amacıyla; özellikle menü planlamada kullanılan Nutrislice, MySchoolBucks, MenuLogic K12 gibi programlar, SkolmatSverige gibi öğrencilerin gerçek tüketimini ortaya koyan programlar incelenerek ülkemizdeki koşullara uyarlanmış yeni bir dijital okul yemeği planlama uygulaması tasarlanabilir.

Farklı kurumları organize etme kapasitesi ile öne çıkan meta liderlik yaklaşımının okul yemeği programlarının tarımla koordinasyonu arasındaki ilişki incelenebilir.

Farklı ülkelerde uygulanan okul yemeği modelleri de dikkate alınarak ön fizibilite çalışması içeren bir program modeli önerisi oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Adelman, S., Gilligan, D. O., & Lehrer, K. (2008). Eğitim programları için yiyecekler ne kadar etkili? Gelişmekte olan ülkelerden elde edilen kanıtların eleştirel bir değerlendirmesi. *Gıda Politikası*, 32(3), 1-12.
- Afridi, F. (2010). Child welfare programs and child nutrition: Evidence from a mandated school meal program in India. *Journal of Development Economics*, 92(2), 152-165. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2009.02.002>
- Aksoy, N., & Sural, Ü. Ç. (2018). *Çocuk hakları bağlamında okul beslenme politika ve uygulamalarına genel bir bakış*. (1. baskı). Pegem Akademi.
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 64-84.
- Altindag, D. T., Baek, D., Lee, H., & Merkle, J. (2020). Free lunch for all? The impact of universal school lunch on student misbehavior. *Economics of Education Review*, 74(2020), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2019.101945>
- Andreyeva, T., & Sun, X. (2021). Universal school meals in the US: what can we learn from the community eligibility provision?. *Nutrients*, 13(8), 2634. <https://doi.org/10.3390/nu13082634>
- Askelson, N., Cornish, D. L., & Golembiewski, E. (2015). Rural school food service director perceptions on voluntary school meal reforms. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 6(1), 65-75. <https://doi.org/10.5304/jafscd.2015.061.007>
- Baysal, A. (2021). Beslenme. (20. baskı). Hatipoğlu Yayıncılık.
- Barnett, W. S. (2011). Effectiveness of early educational intervention. *Science*, 333(6045), 975-978. <https://doi.org/10.1126/science.1204534>
- Berkman, K. (2023). Yoksulluğun yaşanan boyutu: Türkiye’de çocuk maddi yoksunluğunun analizi. *Çalışma ve Toplum*, 1(76), 337–386. <https://doi.org/10.54752/ct.1241241>
- Bittsánszky, A., Tóth, A. J., Illés, C. B., & Dunay, A. (2015). Knowledge and practice in food safety processes-a case study on Hungarian school catering. *International Journal of Innovation and Learning*, 18(3), 380-396. <https://doi.org/10.1504/IJIL.2015.071554>
- Blondin, S. A., Djang, H. C., Metayer, N., Anzman-Frasca, S., & Economos, C. D. (2015). ‘It’s just so much waste.’ A qualitative investigation of food waste in a universal free School Breakfast Program. *Public Health Nutrition*, 18(9), 1565-1577. <https://doi.org/10.1017/S1368980014002948>
- Bundy, D. A., de Silva, N., Horton, S., Patton, G. C., Schultz, L., Jamison, D. T., ... & Sawyer, S. M. (2018). Investment in child and adolescent health and development: key messages from Disease Control Priorities. *The Lancet*, 391(10121), 687-699.
- Butcher, J. (2022). Providing Free School Meals To Wealthy Students Does Not Help Children In Need. *Journal of Policy Analysis and Management*, 41(1), 351-357. <https://doi.org/10.1002/pam.22357>
- Candaş, A. Akkan, B. E., Günseli, S., & Deniz, M. B. (2011). *Devlet ilköğretim okullarında ücretsiz öğle yemeği sağlamak mümkün mü? Farklı ülke modelleri ve Türkiye’ye yönelik öneriler*. (1. baskı). İmak Ofset ve Basım Yayın.
- Chakrabarti, S., Scott, S. P., Alderman, H., Menon, P., & Gilligan, D. O. (2021). Intergenerational nutrition benefits of India’s national school feeding program. *Nature Communications*, 12(1), 42-48.
- Chambers, S., Boydell, N., Ford, A., & Eadie, D. (2020). Learning from the implementation of Universal Free School Meals in Scotland using Normalisation Process Theory: Lessons for policymakers to engage multiple stakeholders. *Food Policy*, 95(2020), 101936-101945. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.101936>
- Cohen, J. F., Hecht, A. A., McLoughlin, G. M., Turner, L., & Schwartz, M. B. (2021). Universal school meals and associations with student participation, attendance, academic

- performance, diet quality, food security, and body mass index: a systematic review. *Nutrients*, 13(3), 911-953. <https://doi.org/10.3390/nu13030911>
- Cullen, K. W., & Chen, T. A. (2017). The contribution of the USDA school breakfast and lunch program meals to student daily dietary intake. *Preventive Medicine Reports*, 5(2017), 82-85. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2016.11.016>
- Cunedioğlu, H. E., & Uzunırmak, Y. (2024). *Türkiye’de çocuk yoksulluğu: Mevcut durum ve riskler*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/mce/2024/notlar/turkiyede_cocuk_yoksullugu_mevcut_durum_ve_riskler.pdf
- Çetin, N. (2019). *Kreşlerde uygulanan menüler ve çocukların beslenme durumunun değerlendirilmesi* (Tez No. 581280) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Denham, S. A., Bassett, H. H., Zinsser, K., & Wyatt, T. M. (2014). How preschoolers' social-emotional learning predicts their early school success: Developing theory-promoting, competency-based assessments. *Infant and Child Development*, 23(4), 426-454. <https://doi.org/10.1002/icd.1840>
- Du, N., Treffeisen, E. R., Weisbrod, V., Kelley, F., & Silvester, J. (2024). Identifying parentally perceived barriers for children with celiac disease to participate in elementary school meal programs. *JPGN Reports*. <https://doi.org/10.1002/jpr3.12141>
- Durgun, Ö. (2011). Türkiye’de yoksulluk ve çocuk yoksulluğu üzerine bir inceleme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(1), 143-154.
- Edwards, O. W., & Taub, G. E. (2017). Children and youth perceptions of family food insecurity and bullying. *School Mental Health*, 9, 263-272.
- ERG (Eğitim Reformu Girişimi). (2022). *Etraflıca okul yemeği*. Eğitim Reformu Girişimi. https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2022/11/EtraflıcaBulteni2_OkulYemegi.html
- Euronews. (2024, 12 Mart). *Gelir dağılımı eşitsizliği: Avrupa lideri Türkiye, dünyada 130 ülke içinde 28. sırada*. Euronews. <https://tr.euronews.com/2024/03/12/gelir-dagilimi-esitsizligi-avrupa-lideri-turkiye-dunyada-130-ulke-icinde-28-sirada>
- Eurostat (2025). *People at risk of poverty or social exclusion by age and sex*. Avrupa Komisyonu. Erişim tarihi 10 Ocak 2025, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS01N_custom_3297114/default/table?lang=en
- Fang, G., & Zhu, Y. (2022). Long-term impacts of school nutrition: Evidence from China’s school meal reform. *World Development*, 153, 105854. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105854>
- Fındıklı, S., & Saygın, E. P. (2023). Nitel araştırmalarda araştırmacının rolü ve araştırmacı günlükleri. *Turkish Journal of Marketing*, 8(2), 64-74. <https://doi.org/10.30685/tujom.v8i2.184>
- Food and Agriculture Organization (2022). Erişim adresi: <https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cc3017en>
- Forrestal, S., Potamites, E., Guthrie, J., & Paxton, N. (2021). Associations among food security, school meal participation, and students’ diet quality in the first school nutrition and meal cost study. *Nutrients*, 13(2), 307-319. <https://doi.org/10.3390/nu13020307>
- Gaddis, J. E., & Jeon, J. (2020). Sustainability transitions in agri-food systems: Insights from South Korea’s universal free, eco-friendly school lunch program. *Agriculture and Human Values*, 37(4), 1055–1071. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10137-2>
- Garipağaoğlu, M., & Özgüneş, N. (2008). Okullarda beslenme uygulamaları. *Çocuk Dergisi*, 8(3), 152-159.

- Gordanier, J., Ozturk, O., Williams, B., & Zhan, C. (2020). Free lunch for all! the effect of the community eligibility provision on academic outcomes. *Economics of Education Review*, 77, 101999. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2020.101999>
- Gordon, N. E., & Ruffini, K. J. (2018). *School nutrition and student discipline: Effects of schoolwide free meals* (No. w24986). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w24986>
- Gökkaya, V. B. (2023). Çocuk Yoksulluğu: Neden, Sonuç ve Çözüm Ekseninde Eğitim Faktörü. *Çocuk ve Medeniyet*, 8(14), 157-176.
- Gümrah, A., & Tunçer, B. K. (2023). Okul öncesi eğitimde okul içi beslenme süreçlerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Mediterranean Educational Research Journal/Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 17(45), 31-52.
- Günaydın, D. (2018). Çocuk yoksulluğu ile mücadelede ücretsiz okul yemeği: Tekirdağ ilkokullarında bir araştırma. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(18), 360–395. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.440681>
- Güven, G. (2015). Okul öncesi eğitimin çocuklarındaki rolü. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 10-19.
- Halkjelsvik, T., & Bere, E. (2023). The effect of free school fruit on academic performance: a nationwide quasi-experiment. *Scientific Reports*, 13(1), 20815.
- Harris, K. D. (2020). *School nutrition directors' experiences and perceptions of expanding the school breakfast program in Kansas*. [Doktora tezi, Kansas State University -Kansas]. <https://hdl.handle.net/2097/40813>
- Haque, F., Kundu, S. K., Islam, M. S., Hasan, S. M., Khatun, A., Gope, P. S., Mahmud, Z. H., Alamgir, A. S. M., Siracül İslam, M., Rahman, M., & Luby, S. P. (2013). Outbreak of mass sociogenic illness in a school feeding program in northwest Bangladesh, 2010. *PLoS One*, 8(11), e80420. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0080420>
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900-1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>
- Hoque, M. A. (2023). Mid-Day Meal Scheme in India: current status, critical issues and challenges. *International Journal of Education, Language, and Social Science*, 1(2), 106-122. <https://doi.org/10.62612/ijelass.v1i2.24>
- Ishida, H. (2018). The history, current status, and future directions of the school lunch program in Japan. *The Japanese Journal of Nutrition and Dietetics*, 76(Supplement), S2-S11. <https://doi.org/10.5264/eiyogakuzashi.76.S2>
- Izumi, B. T., Wright, D. W., & Hamm, M. W. (2010). Farm to school programs: Exploring the role of regionally-based food distributors in alternative agrifood networks. *Agriculture and Human Values*, 27, 335-350. <https://doi.org/10.1007/s10460-009-9221-x>
- Johnson, D. B., Podrabsky, M., Rocha, A., & Otten, J. J. (2016). Effect of the Healthy Hunger-Free Kids Act on the nutritional quality of meals selected by students and school lunch participation rates. *JAMA Pediatrics*, 170(1), e153918-e153918. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2015.3918>
- Joshi, A., Azuma, A. M., & Feenstra, G. (2008). Do farm-to-school programs make a difference? Findings and future research needs. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 3(2-3), 229-246. <https://doi.org/10.1080/19320240802244025>
- Kadari, R., & Roy, S. M. (2016). Strengthening the midday meal scheme through MIS. *South Asian Journal of Engineering and Technology*, 2(10), 1-9.
- Karbeyaz, A., & Bayar, M. (2023). Öğretmenlerin Millî Eğitim Bakanlığı “5 milyon öğrenciye ücretsiz yemek projesi” ile ilgili düşüncelerini incelemek. *Ekev Akademi Dergisi*, (96), 1-25. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1380999>
- Kazianga, H., De Walque, D., & Alderman, H. (2009). Educational and health impacts of two school feeding schemes: Evidence from a randomized trial in rural Burkina Faso. *World Bank Policy Research Working Paper*, (4976).

- Kenney, E. L., Barrett, J. L., Bleich, S. N., Ward, Z. J., Cradock, A. L., & Gortmaker, S. L. (2020). Impact Of The Healthy, Hunger-Free Kids Act On Obesity Trends: Study examines impact of the Healthy, Hunger-Free Kids Act of 2010 on childhood obesity trends. *Health Affairs*, 39(7), 1122-1129. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.2020.00133>
- Kınacı, Ş. N. (2020). Çocuk yoksulluğu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 81-87.
- Kinderknecht, K., Harris, C., & Jones-Smith, J. (2020). Association of the healthy, hunger-free kids act with dietary quality among children in the US national school lunch program. *Jama*, 324(4), 359-368. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.9517>
- Krueger, E. B., Eggett, D. L., & Stokes, N. (2018). Teacher perceptions and preferences for 5 school breakfast program models. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 50(8), 788-794. <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2018.01.006>
- Kudubeş, İ. E., Akdeniz Kudubeş, A., & Bektaş, M. (2017). Küreselleşmenin yarattığı yoksulluk: Çocuk yoksulluğu. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi (HEAD)*, 14(1), 79-85.
- Kwon, S., Kim, O., & Lee, Y. (2018). Effects of students' satisfaction with school meal programs on school happiness in South Korea. *Nutrition Research and Practice*, 12(4), 342-347. <https://doi.org/10.4162/nrp.2018.12.4.342>
- Lucas, P. J., Patterson, E., Sacks, G., Billich, N., & Evans, C. E. L. (2017). Preschool and school meal policies: an overview of what we know about regulation, implementation, and impact on diet in the UK, Sweden, and Australia. *Nutrients*, 9(7), 736-755. <https://doi.org/10.3390/nu9070736>
- Lukkarinen, A. (2013). Performance drivers of the Finnish education system. *Education*, 5(2013), 1-45. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.33584.98565>
- Lundborg, P., Rooth, D. O., & Alex-Petersen, J. (2022). Long-term effects of childhood nutrition: evidence from a school lunch reform. *The Review of Economic Studies*, 89(2), 876-908. <https://doi.org/10.1093/restud/rdab028>
- Mansfield, J. L., & Savaiano, D. A. (2017). Effect of school wellness policies and the Healthy, Hunger-Free Kids Act on food-consumption behaviors of students, 2006-2016: A systematic review. *Nutrition Reviews*, 75(7), 533-552. <https://doi.org/10.1093/nutrit/nux020>
- Marcus, M., & Yewell, K. G. (2022). The effect of free school meals on household food purchases: Evidence from the community eligibility provision. *Journal of Health Economics*, 84, 102646. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2022.102646>
- Mazlum, M. M., & Mazlum, A. A. (2017). Determination of research method in social sciences. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(4), 1-21.
- McIntyre, L., Vallaster, L., Wilcott, L., Henderson, S. B., & Kosatsky, T. (2013). Evaluation of food safety knowledge, attitudes and self-reported hand washing practices in Foodsafe trained and untrained food handlers in British Columbia, Canada. *Food Control*, 30(1), 150-156. <https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2012.06.034>
- McIsaac, J. L. D., Spencer, R., Chiasson, K., Kontak, J., & Kirk, S. F. (2019). Factors influencing the implementation of nutrition policies in schools: A scoping review. *Health Education & Behavior*, 46(2), 224-250. <https://doi.org/10.1177/1090198118796891>
- Mercik, V. (2015). *Eğitimde fırsat eşitliği, toplumsal genel başarı ve adalet ilişkisi: PISA projesi kapsamında Finlandiya ve Türkiye deneyimlerinin karşılaştırması* (Tez No. 399343) [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (3. baskı). Nobel.
- Ministry of Education, Government of India. (2025). *PM Poshan Shakti Nirman Scheme*. <https://pmposhan.education.gov.in>

- Moreira, R. P., Wanner, E. F., Martins, F. V., & Sarubbi, J. F. (2018). CardNutri: A software of weekly menus nutritional elaboration for scholar feeding applying evolutionary computation. In P. Kaufmann & P. A. Castillo (Eds.), *Applications of evolutionary computation: Vol. 10784. Proceedings of the International Conference on the Applications of Evolutionary Computation* (pp. 897–913). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77538-8_59
- Mucavele, P., Sharp, L., Wall, C., & Nicholas, J. (2014). Children's Food Trust'Eat Better, Start Better'programme: outcomes and recommendations. *Perspectives in Public Health*, 134(2), 67-69. <https://doi.org/10.1177/1757913914530938>
- Murimi, M. W., Moyeda-Carabaza, A. F., Nguyen, B., Saha, S., Amin, R., & Njike, V. (2018). Factors that contribute to effective nutrition education interventions in children: a systematic review. *Nutrition Reviews*, 76(8), 553-580. <https://doi.org/10.1093/nutrit/nuy020>
- Murphy, J. M., Wehler, C. A., Pagano, M. E., Little, M., Kleinman, R. E., & Jellinek, M. S. (1998). Relationship between hunger and psychosocial functioning in low-income American children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37(2), 163-170. <https://doi.org/10.1097/00004583-199802000-00008>
- Nath, A. D., Chowdhury, M., & Hassan, M. (2022, February). A budget and nutrition-aware mobile application featuring food menu generation and monitoring for the school feeding programme in Bangladesh. In *2022 International Conference on Innovations in Science, Engineering and Technology (ICISSET)* (pp. 140–145). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICISSET54810.2022.9775855>
- Nordhagen, S., Nielsen, J., van Mourik, T., Smith, E., & Klemm, R. (2019). Fostering CHANGE: Lessons from implementing a multi-country, multi-sector nutrition-sensitive agriculture project. *Evaluation and Program Planning*, 77, 101695. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2019.101695>
- OECD (2023), "Equity in education in PISA 2022", in *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/03c74bdd-en>
- Ogunlade, A. O., Kruger, H. S., Jerling, J. C., Smuts, C. M., Covic, N., Hanekom, S. M., Mamabolo, R. L., & Kvalsvig, J. (2011). Point-of-use micronutrient fortification: Lessons learned in implementing a preschool-based pilot trial in South Africa. *International Journal of Food Sciences and Nutrition*, 62(1), 1–16. <https://doi.org/10.3109/09637486.2010.495710>
- Osowski, C. P., Göransson, H., & Fjellström, C. (2013). Teachers' interaction with children in the school meal situation: The example of pedagogic meals in Sweden. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 45(5), 420–427. <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2013.02.008>
- Özer, M., Gençoğlu, C., & Suna, E. (2020). Türkiye’de eğitimde eşitsizlikleri azaltmak için uygulanan politikalar. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 39(2), 294-312.
- Özkan, Y., & Purutçuoğlu, E. (2011). Çocuk hakları: Haklarla gelen çocuk yoksulluğu. *Social Sciences*, 6(2), 218–228.
- Özyürek, A., Begde, Z., & Özkan, İ. (2013). Okul öncesi dönem çocukların beslenmesi konusunda ebeveyn görüşlerinin belirlenmesi. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 2(4), 130-144.
- Parnham, J. C., Chang, K., Millett, C., Lavery, A. A., von Hinke, S., Pearson-Stuttard, J., White, M., Millett, C., & Vámos, E. P. (2022). The impact of the Universal Infant Free School Meal policy on dietary quality in English and Scottish primary school children: Evaluation of a natural experiment. *Nutrients*, 14(8), 1602–1617. <https://doi.org/10.3390/nu14081602>
- Patton, Q. M. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. baskı). Pegem Akademi.

- Perera, T., Frei, S., Frei, B., Wong, S. S., & Bobe, G. (2015). Improving nutrition education in us elementary schools: Challenges and opportunities. *Journal of Education and Practice*, 6(30), 41-50.
- Perera, T., Frei, S., Frei, B., Wong, S. S., & Bobe, G. (2015). The role of school foodservice personnel in nutrition education: Challenges and opportunities at US elementary schools. *Journal of Health Education Research & Development*, 3(2), Article 133. <https://doi.org/10.4172/2380-5439.1000133>
- Peters, M. A., & Besley, T. (2014). Children in crisis: Child poverty and abuse in New Zealand. *Educational Philosophy and Theory*, 46(9), 945–961. <https://doi.org/10.1080/00131857.2014.935280>
- Powell, C. A., Walker, S. P., Chang, S. M., & Grantham-McGregor, S. M. (1998). Nutrition and education: A randomized trial of the effects of breakfast in rural primary school children. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 68(4), 873–879. <https://doi.org/10.1093/ajcn/68.4.873>
- Rahul, P., & Khandeparkar, A. (2021). Perspectives in preschool nutrition. *Indian Journal of Child Health*, 8(11), 380–385. <https://doi.org/10.32677/ijch.v8i11.3137>
- Ralston, K., Treen, K., Coleman-Jensen, A., & Guthrie, J. (2017). *Children's food security and USDA child nutrition programs* (No. EIB-174). Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.259730>
- Roberts, M., Tolar-Peterson, T., Reynolds, A., Wall, C., Reeder, N., & Rico Mendez, G. (2022). The effects of nutritional interventions on the cognitive development of preschool-age children: A systematic review. *Nutrients*, 14(3), 532. <https://doi.org/10.3390/nu14030532>
- Ryciak, M. J., & Harton, A. (2018). Implementation of dietary reference intake standards in preschool menus in Poland. *Nutrients*, 10(5), 592-606.
- Sahlberg, P. (2007). Education policies for raising student learning: The Finnish approach. *Journal of Education Policy*, 22(2), 147–171. <https://doi.org/10.1080/02680930601158919>
- Salman, D., & Günay, T. (2023). Dünyada ve Türkiye’de okul beslenme programları. *Halk Sağlığı Araştırma ve Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 17-26.
- Savaş-Yalçın, M. (2022). *Türkiye’de eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve uygulamaların değerlendirilmesi* (764380) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Segredo, E., Miranda, G., Ramos, J. M., León, C., & Rodríguez-León, C. (2020). SCHOOLTHY: Automatic menu planner for healthy and balanced school meals. *IEEE Access*, 8, 113200–113218. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3003067>
- Smith, S. L., & Cunningham-Sabo, L. (2014). Food choice, plate waste and nutrient intake of elementary- and middle-school students participating in the US National School Lunch Program. *Public Health Nutrition*, 17(6), 1255–1263. <https://doi.org/10.1017/S1368980013001894>
- Srinivasan, J. (2012). Meta-leadership in a Farm to School program: improving childhood nutrition in Kentucky. *Journal of Public Health*, 20(2012), 343-346.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Suri, H. (2011). Purposeful sampling in qualitative research synthesis. *Qualitative Research Journal*, 11(2), 63-75. <https://doi.org/10.3316/QRJ1102063>
- Şener, K. D., & Ocakçı, A. F. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57–68. https://doi.org/10.1501/Ashd_00000000098
- Øverby, N. C., Klepp, K. I., & Bere, E. (2012). Introduction of a school fruit program is associated with reduced frequency of consumption of unhealthy snacks. *The American*

- Journal of Clinical Nutrition*, 96(5), 1100–1103.
<https://doi.org/10.3945/ajcn.111.033399>
- Taghisoylu, R. (2022). Nitel bir araştırma tekniği olarak: durum çalışması. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 6(33), 1161-1167.
- Tan, S. (2003). Okul sütü programı. *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü*, 3, 1-4.
- Taylor, J., Garnett, B., Horton, M. A., & Farineau, G. (2020). Universal free school meal programs in Vermont show multi-domain benefits. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 15(6), 753–766. <https://doi.org/10.1080/19320248.2020.1727807>
- T. C. Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). *Okul öncesi eğitim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf>
- T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu (2022). 20. *Millî Eğitim şurası kararları*. Erişim adresi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_12/08163100_20_sura.pdf
- T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü (2023). *Yemek/beslenme hazırlama ve dağıtım kılavuzu*. Erişim adresi: https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_01/31113511_kYlavuz-beslenme.pdf
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). *Türkiye beslenme rehberi (TÜBER) 2022* (Yayın No: 1031). Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *İstatistiklerle çocuk 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cocuk-2023-53679>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *Gelir dağılımı istatistikleri 2024*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2024). *Tüketici fiyat endeksi: Kasım 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Kasim-2024-53620>
- Türk Tabipleri Birliği (2024). *TTB'nin de bileşeni olduğu Türkiye Okul Yemeği Koalisyonu, "Ücretsiz okul yemeği hemen şimdi çalıştay raporu"nu paylaştı*. https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=e0c1023e-8bcd-11ef-b03a-82c65c7743ea
- Umbrai, L. (2024). Meal Provision in Schools and in the Street. The Historical Roots of School Catering in Budapest. *Acta Ethnographica Hungarica*, 68(1), 33-52.
- UNICEF. (2011). *Türkiye'de çocuk ve genç nüfusun durumunun analizi 2011*. UNICEF Türkiye. <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrkiyede-%C3%A7ocuk-ve-gen%C3%A7-n%C3%BCfusun-durumunun-analizi-2011>
- UNICEF. (2023). *Innocenti Report Card 18: Child poverty in the midst of wealth*. UNICEF Innocenti-Global Office of Research and Foresight. Florence. <https://www.unicef.org/innocenti/reports/child-poverty-midst-wealth#report>
- Vedak, V. 2023. Akshaya Patra Foundation-Eradicating Classroom Hunger and Identifying Avenues to be Self-Reliant. *Vidya Prasarak Mandal's Dr. V. N. Bedekar Institute of Management Studies Journal*, 10(2), 58-62.
- Vericker, T. C., Gearing, M. E., & Kim, S. D. (2019). Updated nutrition standards for school meals associated with improved weight outcomes for boys in elementary school. *Journal of School Health*, 89(11), 907–915. <https://doi.org/10.1111/josh.12828>
- Wang, H., & Cheng, Z. (2022). Kids eat free: School feeding and family spending on education. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 193, 196–212. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.11.023>
- Wang, L., Cohen, J. F., Maroney, M., Cudhea, F., Hill, A., Schwartz, C., Lurie, P., & Mozaffarian, D. (2023). Evaluation of health and economic effects of United States school meal standards consistent with the 2020–2025 dietary guidelines for Americans. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 118(3), 605-613. <https://doi.org/10.1016/j.ajcnut.2023.05.031>

- Wei, S., Guo, X., Jiang, Y., & Lin, S. (2024). Research on audit problems and countermeasures of "Special Fund for Nutrition Improvement Plan" of Y Audit Bureau. *Frontiers in Business, Economics and Management*, 15(1), 153-159. <https://doi.org/10.54097/ajkwq421>
- Weinreb, L., Wehler, C., Perloff, J., Scott, R., Hosmer, D., Sagor, L., & Gundersen, C. (2002). Hunger: its impact on children's health and mental health. *Pediatrics*, 110(4), e41-e41. <https://doi.org/10.1542/peds.110.4.e41>
- Woo, T. (2015). The school meal system and school-based nutrition education in Korea. *Journal of Nutritional Science and Vitaminology*, 61(Supplement), 23-24. <https://doi.org/10.3177/jnsy.61.S23>
- World Food Program (WFP) 2024. WFP Global Operational Response Plan: Update #10 – February 2024. Erişim adresi: <https://www.wfp.org/publications/wfp-global-operational-response-plan>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yücecan, S. (2008). *Optimal beslenme*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları.

EKLER

Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Sayın katılımcı,

Merhaba, ismim Büşra Eltas, Atatürk Üniversitesi Eğitim Yönetimi Programı yüksek lisans öğrencisiyim. Dr. Öğrt. Üyesi Mücella SAVAŞ YALÇIN danışmanlığında, okul öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesine yönelik bir tez çalışması yürütmekteyim. Bu amaçla uygulamaya dahil olan okul yöneticileri ve öğretmenlerle görüşmeler gerçekleştirmekteyim. Değerlendirmeleriniz, okullaşma oranını arttırmaya ve fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik yürütülmekte olan tezin amacına ulaşması açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz takdirde, görüşmemiz yaklaşık 1 saat sürecektir. Gönüllülük esasına dayanarak katılacağınız çalışmadan araştırmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden çekilme hakkına sahipsiniz. Görüşmede paylaştığınız bilgiler araştırma amacı dışında kullanılmayacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır. Araştırma ile ilgili merak ettiğiniz veya sormak istediğiniz herhangi bir soru varsa görüşmeye başlamadan ve görüşme esnasında çekinmeden sorabilirsiniz. Görüşmeler, yüz yüze veya telefonla gerçekleştirilecek olup katılımcının izni ile ses kaydı alınacaktır. Aşağıda yer alan iletişim bilgilerinden faydalanarak araştırma sonuçları hakkında bilgi edinebilirsiniz.

Çalışmaya katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Araştırma Yürütücüsü: Büşra ELTAS

Tarih: İmza:

İletişim Bilgisi:

Araştırma Yürütücüsü: Dr. Öğrt. Üyesi Mücella SAVAŞ YALÇIN

Tarih: İmza:

İletişim Bilgisi:

KATILIMCI BEYANI

Yukarıda belirtilen araştırmanın, amacı ve içeriği ilgili bilgiler tarafıma aktarıldı. Görüşme sorularına verdiğim yanıtların bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin dikkatle korunacağı konusunda gereken güvence verildi. Araştırma ile ilgili yapılan ayrıntılı açıklamalar tarafımda anlaşıldı. Bu araştırmaya gönüllü olarak katılıyorum.

Ek. 1 Form A: Okul yöneticilerine sorulan sorular;

- 1. Ücretsiz Yemek Programının bütçesi ve kaynakları hakkında bilgi verebilir misiniz?**
 - 1.1. Merkezi bütçeden okullara verilen maddi kaynaklar okullara neye göre paylaştırılmaktadır?
 - 1.2. Merkezi bütçeden sağlanan kaynakların kullanımı hangi yasal kurallara ve prosedürlere bağlıdır?
- 2. Ücretsiz yemek programının okulunuzdaki uygulama süreçlerinden bahseder misiniz?**
 - 2.1. Sağlanan bütçelerin okul tarafından harcanma sürecinden bahseder misiniz?
 - 2.2. Ücretsiz yemek programında size düşen görevler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 3. Ücretsiz yemek programının okulunuzdaki etkisi hakkında düşünceleriniz nelerdir?**
 - 3.1. Okul personelinin ve velilerin program hakkındaki geri bildirimlerinden bahsedebilir misiniz?
 - 3.1. Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının çocuklara katkısı nelerdir?
 - 3.2. Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının ailelere katkısı nelerdir?
 - 3.3. Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının okula katkısı nelerdir?
- 4. Ücretsiz Yemek Programının uygulanmasında yaşanan sorunlardan bahseder misiniz?**
 - 4.1. Ücretsiz Yemek Programıyla ilgili okul tarafından yaşanan finansal sorunlar nelerdir?
 - 4.2. Ücretsiz Yemek Programıyla ilgili okul tarafından yaşanan fiziki sorunlar nelerdir?
 - 4.3. Ücretsiz Yemek Programıyla ilgili okul tarafından yaşanan diğer sorunlar nelerdir?
- 5. Uygulanmış olan programın iyileştirilmesi veya yeni bir programın başlatılması konusunda neler düşünüyorsunuz? Önerileriniz nelerdir?**
 - 5.1. Ücretsiz Yemek Programının sürdürülebilirliği ve geleceği konusunda neler yapılabilir?

Ek. 2 Form B: Öğretmenlere sorulan sorular;

- 1. Ücretsiz yemek programının okulunuzdaki uygulama süreçlerinden bahseder misiniz?**
 - 1.1. Sağlanan bütçelerin okul tarafından harcanma sürecinden bahseder misiniz?
 - 1.2. Ücretsiz yemek programında size düşen görevler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 2. Ücretsiz yemek programının okulunuzdaki etkisi hakkında düşünceleriniz nelerdir?**
 - 2.1. Okul personelinin ve velilerin program hakkındaki geri bildirimlerinden bahsedebilir misiniz?
 - 2.2. Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının çocuklara katkısı nelerdir?
 - 2.3. Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının ailelere katkısı nelerdir?
 - 2.4. Uygulanan Ücretsiz Yemek Programının okula katkısı nelerdir?
- 3. Ücretsiz Yemek Programının uygulanmasında yaşanan sorunlardan bahseder misiniz?**
 - 3.1. Ücretsiz Yemek Programıyla ilgili okul tarafından yaşanan finansal sorunlar nelerdir?
 - 3.2. Ücretsiz Yemek Programıyla ilgili okul tarafından yaşanan fiziki sorunlar nelerdir?
 - 3.3. Ücretsiz Yemek Programıyla ilgili okul tarafından yaşanan diğer sorunlar nelerdir?
- 4. Uygulanmış olan programın iyileştirilmesi veya yeni bir programın başlatılması konusunda neler düşünüyorsunuz? Önerileriniz nelerdir?**
 - 4.1. Ücretsiz Yemek Programının sürdürülebilirliği ve geleceği konusunda neler yapılabilir?

Ek.3 İzinler

Ahmet Hamdi Tanpınar Ortaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 765854

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: Ortaokul

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Yahya Kemal Anaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 767169

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: Anaokulu

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni **ERZURUM** İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Kardelen Anaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 766895

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: Anaokulu

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Yıldızkent Anaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 971656

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmamanın Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmamanın Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmamanın Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: Anaokulu

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmamanın Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Zübeyde Hanım İlkokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 705288

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: İlkokul

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Kültür Kurumu Anaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 766555

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmanın Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmanın Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmanın Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: Anaokulu

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmanın Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Yağmırcuk İlkokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 710515

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: İlkokul

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Güllüdere İlkokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 717251

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: İlkokul

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaiznleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

İbrahim Erkal İlkokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 710083

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: İlkokul

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modüle yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için <https://arastirmalizinleri.meb.gov.tr/belge-dogrula> bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

Aziziye Anaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.008878

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 757590

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı: Okul Öncesi eğitimde uygulanan ücretsiz yemek programının değerlendirilmesi

Araştırmacının Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmacının Örneklem / Çalışma Grubu: Okul / Kurum Müdürü, Öğretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı:

Uygulama Yapılacak Birim: Anaokulu

Uygulama Yapılacak İl: ERZURUM

Veri Toplama Aracının Başlığı: Ücretsiz Yemek Programına İlişkin Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 04.12.2024

Araştırmacının Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 04.12.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ERZURUM İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modüle yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaizninleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

ÖZ GEÇMİŞ

Adı- Soyadı: Büşra ELTAS

Doğum Yeri:

Eğitim Durumu Lisans: Atatürk Üniversitesi / Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi / Okul Öncesi Öğretmenliği

Anadolu Üniversitesi/ Açıköğretim Fakültesi/ Sosyoloji

Atatürk Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Fakültesi / Beslenme ve Diyetetik

Yüksek Lisans: Atatürk Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Yönetimi

İş Deneyimi:

2014-2017/ Erzurum- Murat Osanmaz Çocuklar Gülsün Diye Anaokulu/Okul Öncesi Öğretmeni

2017-2019/ Erzurum- Atatürk İlkokulu/Okul Öncesi Öğretmeni

2019-2020/ Erzurum-Zübeyde Hanım Anaokulu/Okul Öncesi Öğretmeni

2020-2022/Erzurum- Topalçavuş Ortaokulu/Müdür Yardımcısı

2022-2024/ Erzurum-Aziziye Anaokulu/Okul Öncesi Öğretmeni

2024-2025/ Erzurum- Kültür Kurumu Anaokulu/Müdür Yardımcısı